

de Kanttekening

MAGAZINE

JULI 2020 | DEKANTTEKENING.NL | PRIJS €5,99

Moreel leiderschap gevraagd

Gezocht: 'Moedige moslims die de gemeenschap confronteren met racisme'

Welke nieuwe 'Hollandse helden' verdienen een standbeeld?

Inhoudsopgave

de Kanttekening MAGAZINE

COLOFON

Juli 2020

Jaargang 3 - nr. 33

UITGEVER

De Kanttekening B.V.

HOOFDREDACTEUR

Mehmet Cerit

EINDREDACTEUR

Arnout Maat

VORMGEVING

inktviz.eu

AAN DIT NUMMER WERKTEN MEE

Chris Aalberts, Tayfun Balcik,
Kaja Bouman, Mercita Coronel,
Thomas von der Dunk, Jaswina
Elahi, Dave Ensberg-Kleijkers,
Han Entzinger, Gert Jan Geling,
Anne-Rose Hermer, Fitria Jelyta,
Azzedine Karrat, Ewout Klei, Kiza
Magendane, Priscilla van der Perk,
Sylvana Simons

CONTACT / INFORMATIE

010-2013740

info@dekanttekening.nl

www.dekanttekening.nl

Vrij. Moedig. Inclusief.

De uitgave van dit blad wordt
mede mogelijk gemaakt door:

Psychiatrie Praktijk Kondakci
Derman Projects B.V.
BK Zorg B.V.

10

Hoe ziet de moskee van de toekomst eruit? Dit vinden moslims zelf

● SAMENLEVING

Op familiebezoek in Marokko of Turkije? Voor velen nog even niet

● SAMENLEVING

18

● SAMENLEVING

- 6 Gezocht: 'Moedige moslims die de gemeenschap confronteren met racisme'
- 8 Welke nieuwe 'Hollandse helden' verdienen een standbeeld?
- 10 Hoe ziet de moskee van de toekomst eruit? Dit vinden moslims zelf
- 14 'Waar ben ik nog veilig, als zelfs de overheid niet iedereen als gelijk ziet?'

- 16 Hoe verslaan we segregatie in het onderwijs? Experts aan het woord
- 18 Op familiebezoek in Marokko of Turkije? Voor velen nog even niet

● WERELD

- 20 Na een wankel jaar slaat Erdogan terug. Hoe stevig is zijn grip nog?

20

Na een wankel jaar slaat Erdogan terug. Hoe stevig is zijn grip nog?

● WERELD

26

Marianne versus de hijab: journalist Marijn Kruk over het felle islamdebat in Frankrijk

● INTERVIEW

34

‘Zwarte kunstenaars zijn nu gewild in de VS, maar nog niet in Nederland’

● KUNST & CULTUUR

● INTERVIEW

- 24 ‘Tijdens de slavernij is de basis gelegd voor institutioneel racisme’
- 26 Marianne versus de hijab: journalist Marijn Kruk over het felle islamdebat in Frankrijk
- 31 ‘Marokkaanse trots’: een zoektocht door cultuur, religie en voetbal

● KUNST & CULTUUR

- 34 ‘Zwarte kunstenaars zijn nu gewild in de VS, maar nog niet in Nederland’

● OPINIE

- 38 Tayfun Balcik – Een gelegenhedsantiracist als Kuzu kun je missen als kiespijn
- 39 Kiza Magendane – Tegen het amateurisme in ons antiracisme
- 40 Thomas von der Dunk – Zijn sommige demonstraties meer gelijk dan andere?
- 41 Azzedine Karrat – ‘Een blanke is niet beter dan een zwarte, een zwarte niet beter dan een blanke’
- 42 Jaswina Elahi – Waarom Halsema het juiste deed
- 43 Chris Aalberts – Gekleurde politici zijn vooral leuk voor op de foto
- 44 Sylvana Simons – Ben je stil of ben je solidair?
- 45 Gert Jan Geling – Tegen racisme én tegen doorgeschoten politieke correctheid
- 46 Dave Ensberg-Kleijkers – Hoe maatschappelijk betrokken is de Turks-Nederlandse ondernemer?
- 47 Han Entzinger – Inburgering 3.0

In het kort.

Kamercommissie: Ankara houdt via Diyanet grip op Turkse Nederlanders

Op 23 juni publiceerde de 'Parlementaire ondervragingscommissie ongewenste beïnvloeding uit onvrije landen' haar langverwachte rapport.

Turkije is één van deze 'onvrije landen'. Het beleid vanuit Turkije 'is erop gericht hun visie op de islam in Nederland te bestendigen via de Diyanetmoskeeën', schrijft de commissie. Diyanet is het Turkse presidium voor Godsdienstzaken en kent

ISN een rol speelt in het aanwakken van angst, intimidatie en zelfs bedreigingen binnen Turks-Nederlandse gemeenschappen.'

Over de klopjacht tegen Gülenisten na de mislukte staatsgreep van juli 2016, waarvan de Gülenbeweging de schuld kreeg,

Hoeveel geld er vanuit Diyanet komt is volgens de commissie onduidelijk. De commissie vermeldt dat dit feit geldt voor alle geldstromen waarmee islamitische landen 'ongewenste invloed' uitoefenen. Het rapport noemt verplichte publicatie van de jaarrekening en een totaalverbod op buitenlandse financiering als middelen om transparantie te bevorderen. Behalve Diyanet oefenen ook salafisten, gefinancierd vanuit de Golfstaten, en de Moslimbroederschap invloed uit op Nederlandse moskeeën en islamitische gelovigen, concludeert de commissie verder.

De commissie noemt in dit verband de Blauwe Moskee in Amsterdam, waar Yassin Elforkani hoofdimam is. De Blauwe Moskee wordt sinds geruime tijd door tegenstanders in verband gebracht met de Moslimbroederschap. Elforkani ontkent iedere band met deze organisatie.

De Kamercommissie baseert zich in haar rapport meerdere keren op artikelen uit de *Kanttekening*. Zij haalt een interview (september 2019) aan met Ahmed Marcouch, voeger PvdA-Kamerlid en nu burgemeester in Arnhem, waarin hij pleit voor een verbod op salafisme.

Een feitenrelaas over geldstromen en bestuurlijke invloed vanuit de de Al Maktoum Foundation, verbonden aan het koningshuis van Dubai, richting de Rotterdamse Essalam-moskee baseert de commissie deels op een ander *Kanttekening*-artikel (oktober 2019).

Vlak na de verhoren in februari zei het kabinet een totaalverbod op buitenlandse financiering uit 'onvrije landen' te willen. Omdat dit volgens experts juridisch complex is, zijn er in de Kamer nog geen voorstellen daartoe gedaan. •

BUITENKANT VAN DE BIJ ISN AANGESLOTEN MEVLANA-MOSKEE IN ROTTERDAM (BEELD: YOUTUBE)

in Nederland de dochterorganisatie Islamitische Stichting Nederland (ISN).

Ongeveer een derde - 148 - van alle moskeeën in Nederland zijn via ISN verbonden aan Diyanet. Via Diyanet, dat zijn imams richting Nederland stuurt en betaalt om in de ISN-moskeeën te preken, houdt Turkije een politieke greep op Turkse Nederlanders, concludeert de commissie.

'Nederlanders met een Turkse achtergrond, die in Turkije tot een minderheid behoren - zoals Koerden, alevieten of Gülen sympathisanten - kunnen te maken hebben met angst, intimidatie en bedreiging', stelt de commissie. 'Deze getuigen hebben verklaard dat Diyanet/

kraakt het rapport een aantal harde noten. Op basis van een *Kanttekening*-artikel (februari 2020) over de reikwijdte van Diyanet in Nederland vermeldt de commissie:

'Zo waren er Diyanet-moskeeën waar Gülen sympathisanten geweerd werden, riepen Diyanet-imams in Nederland via twitter op om Gülen sympathisanten aan te geven bij de overheid en gaf de toenmalige voorzitter van ISN een lijst met namen van Gülen sympathisanten door aan Diyanet in Turkije. Uit een hoorzitting in het Turkse parlement uit 2016 blijkt dat in 38 landen, waaronder Nederland, Diyanet medewerkers hebben meegewerkt aan het verzamelen van inlichtingen.'

Inlichtingenexpert: '8.000 Turkse verklikkers actief in Duitsland'

ERDOGAN EN MERKEL TIJDENS EEN ONTMOETING IN 2018 (BEELD: WIKIMEDIA COMMONS / KREMLIN.RU)

In Duitsland is een 'gigantisch aantal van ongeveer achtduizend agenten' voor de Turkse geheime dienst actief om Turkse Duitsers te bespioneren. Dat stelt inlichtingenexpert Erich Schmidt-Eenboom tegen de Duitse televisiezender ZDF.

Volgens Schmidt-Eenboom beschermt de Duitse overheid haar Turks-Duitse burgers onvoldoende, terwijl dat wel zou moeten volgens de Duitse grondwet. In Duitsland wonen ongeveer drie miljoen mensen met een Turkse achtergrond.

Turkije zou met name Gülen-sympathisanten bespioneren. Sinds de mislukte coup van 2016 voert Turkije een klopjacht tegen Gülenisten. Erdogan stelt hen verantwoordelijk voor de coup. ZDF sprak ook met een 18-jarige Turkse vluchteling en Gülen-sympathisant. Hij beweert te zijn aangeklaagd door de imam van een Diyanet-moskee in Hessen. De imam zou moskeegangers hebben opgeroepen om de vluchteling aan te geven bij de de Turkse ambassade. De vluchteling zegt ook dat leden van de Turks-Duitse gemeenschap hem in elkaar hebben geslagen. •

Afro-Amerikaanse dominee Jesse Jackson schrijft Rutte brief over Zwarte Piet

De Amerikaanse predikant en burgenrechtenactivist Jesse Jackson vraagt in een open brief aan minister-president Mark Rutte om Zwarte Piet te verbieden.

In de brief, die in handen is van *de Kanttekening*, zegt Jackson (78) dat hij door Barry Biekman van het Landelijk Platform Slavernijverleden op de recente persconferentie van Mark Rutte is geattendeerd. Rutte zei toen het lijden van zwarte mensen nu beter zegt te begrijpen, maar tegelijkertijd Zwarte Piet nog altijd niet als racistisch te beschouwen.

Jackson vindt dat niet gepast: 'Ik ben mij bewust van de controversie in uw land over Zwarte Piet en van uw grote mentaliteitsverandering ten opzichte van deze Nederlandse traditie. Ik schrijf u om u aan te moedigen uw moreel geweten in acht te nemen en te doen wat u gelooft en waarvan u weet dat het juist is. Aangezien u zelf Zwarte Piet heeft gespeeld, heeft u een extra verantwoordelijkheid om deze kwetsende traditie te beëindigen.' Volgens Jackson kun je de Zwarte

Piet-traditie niet los zien van de apartheidsgeschiedenis van de Nederlands Hervormde Kerk in Zuid-Afrika en de racistische traditie van *blackface* in de Verenigde Staten. De traditie van Zwarte Piet is volgens Jackson een aanstootgevend overblijfsel uit de koloniale tijd. Zwarte Piet is niet gelijkwaardig aan de witte Nederlander, zegt hij.

'Hij heeft een negatieve invloed op de onschuldige geest van kinderen. Zwarte Piet is iemand om 'plezier mee te hebben', om niet als volledig mens en als gelijkwaardig persoon behandeld te worden.'

Jackson begon zijn carrière begon als naaste medewerker van Martin Luther King. In de brief haalt hij zijn oude leermeester aan:

'Mijn mentor, Dr. Martin Luther King, Jr. erkende dat we allemaal graag geliefd zijn, en soms is het gepast om politiek te zijn, maar soms is het belangrijker profetisch

te zijn - gewoon te doen wat goed is. Ik stel voor dat dit een van die momenten is en ik dring er bij u op aan om positief te reageren op uw innerlijke stem en op de huidige publieke druk die op het openbare plein wordt getoond door uw gewetensvolle en empathische burgers. Nogmaals, in zijn beroemdste toespraak 'I Have A Dream', benadrukte Dr. King de 'urgentie van nu', om niet te wachten op dingen

die magisch of automatisch ten goede veranderen in de loop van de tijd.'

De dominee besluit de brief met een oproep aan Rutte om Zwarte Piet te verbieden. 'Ik denk dat met uw morele leiderschap de goede Nederlanders positief zullen reageren om de kwetsende en racistische Zwarte Piet definitief te verbieden. De wereld kijkt toe. Houd de hoop levend!', schrijft Jackson. ●

BEELD: YOUTUBE, WIKIMEDIA COMMONS / UNITED STATES MISSION GENEVA

BEELD: GOOGLE MAPS

De tijd is rijp om de naam van de Atatürkstraat in Rotterdam te veranderen. Dat stelt de Federatie Armeense Organisaties Nederland.

Hoewel een motie van Denk om onderzoek te doen naar 'foute' straatnamen is verworpen, komt

Armeense federatie wil af van 'ongewenste' Atatürkstraat in Rotterdam

het onderwerp alsnog op de agenda van de Rotterdamse gemeenteraad. Meerdere partijen willen nu een debat over 'foute helden'. De Federatie Armeense Organisaties Nederland (FAON) heeft laten weten dat ook de Atatürkstraat kritisch onder de loep moet worden genomen, aldus *AD Rotterdam*.

Atatürk, die in 1923 het moderne Turkije stichtte, voerde een nationalistisch beleid van turkificering in. Minderheden als Armeniërs en Koerden moesten verplicht hun naam verturksen en mochten alleen nog maar Turks spreken.

'Velen in de Armeense gemeenschap, die afkomstig zijn uit Turkije, hebben het daar nog altijd héél

moelijk mee', stelt de FAON. 'Haat tegen Armeniërs is een hardnekkig en kwalijk verschijnsel onder nationalistische, maar ook gematigde Turken. Wij gaan niet over straatnamen, maar een Atatürkstraat lijkt ons duidelijk ongewenst.'

Atatürk noemde de Armeense Genocide een 'schandelijke daad', maar heeft de verantwoordelijken nooit gestraft. Turkse ambtenaren die bij de genocide betrokken waren kregen hoge posities in Atatürks nieuwe Turkije.

Ook noemde Atatürk de massaslachting op Armeniërs in 1919 'het gevolg van brute afsplitsingspolitiek die zij gevolgd hebben.' Volgens FAON is dit een onjuiste

bewering, waarmee Atatürk de Armeniërs zelf de schuld probeerde te geven.

Bovendien zorgde Atatürk ervoor dat de Armeniërs die de genocide hadden overleefd niet meer naar hun huizen terug mochten. Hun bezittingen waren definitief geconfisqueerd.

Aan het eind van Atatürks regeerperiode, in 1937-1938, legde het Turkse leger een slachting aan in de zuidoostelijke streek Dersim. Daarbij kwamen tienduizenden Koerden en geïslamiseerde Armeniërs om. FAON: 'Zelfs Erdogan, zelf toch ook geen heilige, heeft daarvoor in 2011 zijn verontschuldigen aangeboden.' ●

Gezocht: 'Moedige moslims die de gemeenschap confronteren met racisme'

'Een blanke is niet beter dan een zwarte, noch is een zwarte beter dan een blanke, behalve in vroomheid en goede daden', zo luidt een *hadith* – overlevering – van de profeet Mohammed. Racisme kent geen plaats in de islam, kun je hieruit afleiden. Toch ervaren sommige moslims dat anders in de praktijk.

● FITRIA JELYTA

Naar aanleiding van de moord op de Afro-Amerikaanse George Floyd op 25 mei staan mensen wereldwijd op tegen racisme. Terwijl dit publieke debat volop wordt gevoerd, reflecteert Abdul Kareem* op racisme binnen zijn moslingemeenschap.

De Somalisch-Arabisch *creative marketeer* is getrouwd met de Indonesisch-Nederlandse Indah van Aalst*, die werkzaam is als facilitair medewerker. Het jonge stel heeft een zoon. Ze zijn trots op het feit dat zij een gezin vormen bestaande uit twee culturen die van elkaar verschillen. Toen zij besloten in het huwelijk te treden kregen ze echter niet altijd de steun van hun families.

'In aanloop naar ons huwelijk heb ik een vorm van discriminatie ervaren', vertelt Kareem. 'Het viel mij op dat anderen mijn afkomst gebruikten om te bepalen of zij mij een vrome moslim vinden. Mijn schoonouders waren wel blij dat hun dochter thuiskwam met een moslim. Maar ze wilden snel weten hoe goed ik was als moslim, en in hoeverre ik mij in mijn geloof heb verdiept. Die informatie wilden ze achterhalen door mijn ouders te leren kennen. Dat vond ik beledigend.'

BEELD: PIXABAY

Dichter bij de profeet

Volgens Kareem moet afkomst of de manier waarop zijn ouders het geloof belijden geen invloed hebben op hoe anderen hem als moslim zien. Toch wordt het land van herkomst vaak genoeg gebruikt om te bepalen hoe vroom een moslim is, stelt hij. Zo ook in de Somalische moslingemeenschap, waar de Arabische wortels van Kareems familie direct wordt gekoppeld aan de Arabische islam. Juist omdat de Koran

in Saudi-Arabië is geopenbaard, denken sommige moslims dat Arabische moslims - of moslims met Arabisch bloed in de familie - veel dichter bij de profeet staan dan andere moslims.

'En hoe dichter je bij de profeet staat, hoe beter jouw islam, denken zij dan', aldus Kareem. Dat beaamt zijn vrouw. 'Ik heb mij niet gediscrimineerd gevoeld in aanloop naar ons huwelijk', zegt zij. 'Maar wat ik daarna wel merkte is dat mijn zwa-

ger en zijn Marokkaanse vrouw meer aandacht kregen van mijn Somalische schoonfamilie. En uit hun gedrag kon ik opmaken dat ze dat deden, omdat mijn Marokkaanse schoonzus een Arabische familie heeft. Ik ben half Indonesisch en half Nederlands, dus voor hen ben ik gewoon Nederlands.'

Van Aalst denkt dat haar Somalische schoonfamilie haar niet als gelijkwaardige moslim ziet ten opzichte van de Arabische schoon-

familie. Dit omdat zij verschil zien in de manier waarop zij het geloof belijdt, en de Somalische moslingemeenschap zich daarin niet herkent.

‘Ik ben nu eenmaal half Nederlands. Ik schaam mij niet voor mijn afkomst. En als je naar mijn familie kijkt, dan zie je dat zij het geloof praktiseren. Dan vind ik het onterecht dat ik door mijn schoonfamilie als ‘minder moslim’ word gezien ten opzichte van een Arabische moslim.’

Ondanks dat de familie van Kareem zijn echtgenote niet als een gelijke moslim beschouwt ten opzichte van Arabische moslims, zien ze haar lichte huidskleur wel als iets positiefs, meent hij. ‘Voor dat ik mijn vrouw leerde kennen, was ik bevriend met een donkere vrouw uit Sierra Leone. Mijn moeder dacht dat ik met haar zou gaan trouwen, en toen zei ze dat ik dat beter niet kon doen. Haar reden? Wij zijn Arabisch-Afrikaans, en zij is echt donker Afrikaans. Met haar moet je dus niet trouwen, zei ze.’

Ook binnen de Indonesische moslingemeenschap is er sprake van racisme, vult Van Aalst aan. ‘Mijn familie in Indonesië had niet verwacht dat ik zou trouwen met een Somalische man. Ze vroegen aan mijn moeder waarom ik met een zwarte ben getrouwd. Dan zei mijn moeder: ‘Hij is dan wel zwart, maar wel een goede moslim, dus het doet er niet toe.’ Daarna zag mijn familie hem op foto’s, en raakten ze geïnteresseerd in hem.’

Diversiteit van talen en huidskleuren

Wanneer het gesprek over racisme binnen de moslingemeenschap wordt gevoerd, is het een ernstige zaak dat de meeste mensen nog steeds overtuigd moeten worden van het feit dat het bestaat. Dat vindt de Somalisch-Nederlandse Mohamed Abdulahi, spreker en onderwijzer bij de Rotterdamse moskee Centrum de Middenweg. Op zijn Instagram-account ‘Mohameds mening’ heeft hij ruim 35.000 volgers, met wie hij geregeld zijn kennis deelt over de islam.

‘Racisme zit in de grappen die we onderling maken, maar ook in de woorden die we gebruiken om iemand met een andere huidskleur aan te spreken of te benoemen. Dat vergroot het ‘wij’ versus ‘zij’-gevoel

binnen de moslingemeenschap, en staat haaks op wat de islam ons leert.’

Abdulahi wijst naar een aantal Koranverzen, waarin onder meer staat dat de diversiteit van talen en huidskleuren onderdeel is van de wonderen van God. Daarnaast vertelt hij over de Koranverzen die vrijwel op elke islamitische bruiloft worden gereciteerd, waarin staat dat God alle mensen heeft geschapen uit aarde. Na dit vers wordt het huwelijk aangehaald, en dat daar liefde en barmhartigheid uit voort moet komen.

‘En daarna staat dus het vers over de diversiteit van talen en huidskleuren, waar we kennis uit moeten halen. Wat suggereert dat voor mij? Dat het juist mooi is om verschillende culturen in een dergelijke setting - het huwelijk - bij elkaar te brengen. Ik zeg niet dat

doktersassistente.

‘Mensen binnen de moslingemeenschap zijn meestal geneigd om bij hun eigen groepen te blijven, waar ze dezelfde cultuur delen en op dezelfde manier het geloof belijden. Als je continu in een moslingemeenschap bevindt waarvan je ziet dat de mensen een bepaald uiterlijk hebben of bepaalde gebruiken, dan vorm je al snel een beeld over hoe een moslim zich dient te gedragen of hoe een moslim er uit hoort te zien. Moslims die van dat beeld afwijken, zie je dan niet snel als moslims’, vertelt ze.

Simaha’s ouders komen oorspronkelijk uit Gambia, waar volgens haar 98 procent van de bevolking islamitisch is. De islam heeft ze van huis uit meegekregen. ‘Maar soms als ik aan andere moslims vertel dat ik ook moslim ben, dan zijn ze daar verbaasd over. Dan

‘Wij zijn één moslingemeenschap. Als we als moslims deze overstijgende identiteit niet weten te maken, dan komen we niet verder’

iedereen moet trouwen met iemand van een andere cultuur. Maar als we een percentage van de moslingemeenschap hebben dat dat blijft doen, dan zullen we daarmee een gezamenlijke islamitische identiteit kunnen vormen die de eigen cultuur overstijgt.’

Daar moet de moslingemeenschap volgens Abdulahi naartoe werken. ‘Er moet meer zijn dan een Turkse, of Marokkaanse, of Somalische, of Indonesische moslingemeenschap. Wij zijn één moslingemeenschap. Als we als moslims deze overstijgende identiteit niet weten te maken, dan komen we niet verder.’

Bewijzen dat je moslim bent

De vooroordelen over afkomst en islam binnen de moslingemeenschap ontstaan in veel gevallen door angst en onwetendheid. Dat zegt Sillah Simaha, die in Den Haag woont en wordt opgeleid tot

vragen ze mij of ik niet ben bekeerd tot de islam.’

Zij herinnert zich een incident uit haar jeugd, waarin ze een klasgenoot vertelde over haar islamitische identiteit. Vervolgens werd zij niet serieus genomen en moest ze zichzelf als moslim bewijzen door een vers uit de Koran te reciteren. Toen ze dat deed, werd haar verteld dat ze het niet goed heeft gedaan, en dat ze daardoor geen moslim kon zijn.

Moedige moslims

Racisme speelt al generaties langer binnen de verschillende moslingemeenschappen, valt Simaha op. Door niet verder te kijken dan de moslims binnen de eigen cultuur en het land van herkomst, ontstaat een superioriteitsgevoel, zegt zij.

‘Als iemand dat superioriteitsgevoel dan probeert te verwerpen door zich te mengen met moslims uit andere culturen, krijgen ze snel weerstand van de familie. Of ze zijn

bang om in opstand te komen tegen hun families, omdat ze niet verstoeten willen worden. ‘Wat zullen ze van me denken als ik met een zwarte trouw’, denken ze dan. Maar daarin hebben we juist een verantwoordelijkheid als moslim om het gesprek aan te gaan, hoe moeilijk ook”, vertelt zij. ‘Vraag ze dan ook hoe dat zo is gekomen dat ze iemand met een andere huidskleur niet als gelijke zien. Zo kunnen we reflecteren op onze normen en waarden, en beginnen aan zelfonderzoek om samen verder te komen.’

Mohamed Abdulahi is het daarin met haar eens. ‘Ik begrijp dat cultuur en afkomst belangrijk zijn. Het is prima om je meer thuis te voelen bij de mensen van je eigen cultuur, en te zeggen ‘dat zijn mijn mensen’. Dat is de lijn waarin God jou heeft geschapen. Je bent onderdeel van een genetisch proces, en dat proces hoef je niet te verloochenen. Wees trots op jouw afkomst en cultuur. Maar je religie moet die trots overstijgen. Ik houd meer van een moslim van een andere cultuur, dan een niet-moslim die uit mijn eigen cultuur komt. Wij hebben moedige moslims nodig die de gemeenschap durven te confronteren met het racisme dat er speelt.’

Indah van Aalst en haar echtgenoot Abdul Kareem blikken vooruit op de toekomst van hun zoon. ‘We hebben nare dingen meegemaakt binnen de moslingemeenschap, en dan kun je alleen maar hopen dat het jouw kinderen niet overkomt. Het belangrijkste moet zijn dat iemand moslim is, en afkomst en huidskleur moeten er niet toe doen.’

Volgens Kareem moet de moslingemeenschap meer openstaan voor de verschillen van anderen. ‘Kennis is wijsheid. Dus wanneer je denkt iets te weten, vraag jezelf dan af of het daadwerkelijk zo is. Deze houding moeten we aan de volgende generaties doorgeven om vooruit te komen. Neem zoveel mogelijk kennis op je, leer van elkaars verschillen en sta daarvoor open. Dat geldt voor mijzelf, maar ook voor mijn familie. Laat anderen in hun waarde. Als jij vindt dat je sterk in je schoenen staat, dan hoef je ook niet te vrezen voor iets dat afwijkt van wat je al kent.’ ●

**Gefingeerde naam. Echte naam bij de redactie bekend.*

Welke nieuwe 'Hollandse helden' verdienen een standbeeld?

In de afgelopen weken werd er volop gepraat over het verwijderen van 'koloniale' standbeelden, zoals die van zeelieden Jan Pieterszoon Coen in Hoorn en Piet Hein in Rotterdam. Aan een multicultureel panel met prominente Nederlanders stelden we de omgekeerde vraag: zijn er ook nieuwe, diverse helden die een standbeeld verdienen?

● FITRIA JELYTA & EWOUT KLEI

Simion Blom, GroenLinks raadslid in Amsterdam

'François-Dominique Toussaint Louverture (1743-1803) is voor mij een grote inspiratie. Hij bevrijdde zijn volk in Haïti en zorgde ervoor dat zijn land onafhankelijk werd. Haïti is het eerste gekoloniseerde gebied dat de onafhankelijkheid uitriep en de slavernij afschafte. Toussaint Louverture was een van de belangrijkste leiders van die revolutie. De Haïtiaanse revolutie inspireerde anderen in Caribische slavenmaatschappijen om in opstand te komen, denk aan de opstand van Tula op Curacao.

Maar Haïti heeft ervoor moeten boeten. Koloniale mogendheden konden niet verkroppen dat zwarte tot slaafgemaakte Afrikanen Frankrijk vernederden en zich daarbij lieten inspireren door de voodoo-religie. Voodoo werd gedemoniseerd en geboycot en Haïti heeft tot 1947 'herstelbetalingen' betaald aan Frankrijk, als prijs voor de onafhankelijkheid. In totaal heeft Frankrijk ongeveer 17 miljard euro ontvangen.

Toussaint Louverture en zijn volk zijn voor mij de bakermat van de Afro-Caribische beschaving. Een beschaving die is getekend door slavernij en kolonialisme, en doordrenkt is met het bloed van

SIMION BLOM EN ZIJN HELD FRANÇOIS-DOMINIQUE TOUSSAINT LOUVERTURE (BEELD: GEMEENTE AMSTERDAM, WIKIMEDIA COMMONS / THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY)

Afrikanen en de inheemse bewoners. Ik vind dat dit verhaal meer verteld moet worden en dat Tous-

saint Louverture overal ter wereld standbeelden en monumenten moet krijgen' ●

Nourdin el Ouali, politiek leider Nida

'Ik heb twee namen die ik wil benoemen als helden, de eerste een vrouw en de tweede een man. De eerste is Philomena Essed, een

vrouw met Surinaamse roots die af en aan tussen Nederland en Suriname heeft geleefd in haar jeugd. Zij is schrijfster en hoogleraar in Critical Race, Gender and Leadership Studies aan de Amerikaanse

Antioch University. Zij heeft een heel belangrijk boek geschreven, dat sloeg op Nederland in de jaren tachtig: *Alledaags racisme*.

Dat boek heeft een heel positief zelfbeeld van Nederland van toen - tolerant en positief naar vreemdelingen toe - aan diggelen geslagen. Dat maakte natuurlijk dat ze daarmee niet veel vrienden heeft gemaakt. Ze was haar tijd ver vooruit. De gevestigde orde was allesbehalve blij met haar. Deze dame heeft een steen in de vijver gegooid. Haar werk is nog altijd actueel. Als je dat boek nog niet gelezen hebt: lees het, dan weet je waarom deze dame een standbeeld verdient.

De tweede held die ik wil benoemen is Anil Ramdas, die voortijdig een einde aan zijn leven heeft gemaakt. Hij was een Suri-

naams-Nederlandse wetenschapper, schrijver, journalist en programmamaker en had hele scherpe maatschappelijke analyses. Hij waarschuwde vaak tegen ontwikkelingen in de samenleving, voordat ze zich in volle glorie aan de maatschappij manifesteerden. En zeer waardevolle stem in het maatschappelijk debat.

Voor zijn overlijden werkte Ramdas aan een promotieonderzoek naar asielzoekers en hoe hun verhalen door de Nederlandse staat werden geconstrueerd. De Nederlandse staat wilde niet dat hij zijn werk publiceerde, waardoor hij tot twee keer toe heeft geprocedeerd. De eerste zaak heeft hij gewonnen, de tweede verloren. Dat maakte dat hij zijn onderzoek staakte.' ●

NOURDIN EL OUALI EN ZIJN HELDEN PHILOMENA ESSED EN ANIL RAMDAS (BEELD: NIDA, SJAKKELIEN VOLLEBRECHT, YOUTUBE)

Esmaa Alariachi, tv programma *De Meiden van Halal* en voorzitter Nederlandse moslimvrouwen organisatie Al Nisa

'Er zijn meerdere mannen en vrouwen die ik kan aanwijzen als helden. Vaak worden helden gekoppeld aan een heroïsche daad of een oorlog: iemand die een oorlog heeft gestopt of mensen heeft bevrijd. Ik vind dat als een persoon een aantal daden verricht, dat diegene dan gezien kan worden als een held of heldin. Ik vind iemand ook een held of een heldin als zij haar status of bekendheid die ze heeft verkregen door haar expertise - wat voor expertise dan ook - gebruikt om onrecht te bestrijden. Iemand die onbaatzuchtig is, hard

heeft gewerkt voor zijn of haar succes, maar ook bijdraagt aan de successen van anderen.

Bijvoorbeeld Hanneke Groenteman, een journaliste die heel erg openstaat en echt hard probeert om objectief verslag te leggen, ergens over te praten. Maar ook Sylvana Simons, die de idealen volgens Artikel 1 van de Grondwet probeert na te streven door zich uit te spreken tegen racisme en discriminatie in welke vorm dan ook, en daarvoor een politieke partij is begonnen.

Een andere heldin in mijn ogen is de moeder van Abdelhak Nouri, de voormalige Ajax-voetballer die tijdens een oefenwedstrijd ernstige en blijvende hersenschade heeft opgelopen. De manier waarop zijn moeder hem heeft opgevoed, dat is

ESMAA ALARIACHI EN HAAR HELDEN HANNEKE GROENTEMAN, NOURI'S MOEDER EN SYLVANA SIMONS
(BEELD: ESMAA ALARIACHI, WIKIMEDIA COMMONS / DWDD, YOUTUBE, EWOUT KLEI)

een heroïsche daad. Zij heeft iemand aan de wereld gegeven die een balans heeft gevonden in zijn religie, in het goed zijn voor de

mensen, in het succes en in het teruggeven aan de maatschappij. Nouri is ook een held. Hij krijgt een pleintje naar zich vernoemd.' ●

WIM BERKELAAR EN ZIJN HELD HEBE KOHLBRUGGE (BEELD: TWITTER, YOUTUBE)

Wim Berkelaar, historicus

'Op deze plek zou ik willen pleiten voor een standbeeld voor een fysiek kleine (1.58 m) maar geestelijk grote vrouw: Hebe Kohlbrugge (1914-2016). Kohlbrugge geniet wel enige bekendheid als verzetsstrijdster in de Tweede Wereldoorlog, maar niet de grote faam van iemand als Henk van Randwijk, leider van (verzetskrant, red.) *Vrij Nederland* - hoewel ze hem goed kende, met hem samenwerkte en met hem botste.

Waarom verdient Kohlbrugge een standbeeld? Omdat ze zich vanaf het begin van de Duitse

bezetting keerde tegen de overheersing en het onrecht. Maar ook omdat ze na de oorlog doorging met haar strijd tegen onrecht, niet langer in vrij Nederland maar in communistisch Oost-Europa.

Daar kwam ze regelmatig en wist ze Nederlandse theologiestedenten namens de hervormde kerk te plaatsen die - in de jaren zestig en zeventig zeer links - ontuchtterd thuiskwamen. Ze waren ontdaan over zoveel onrecht in Oost-Europa, dat in de ruim veertig jaar van Sovjetbezetting (1945-1989) wel 'het vergeten Europa' is genoemd.' ●

Amma Asante, voorzitter Landelijke Cliëntenraad

'Nu ben ik al niet zo goed in het vinden van rolmodellen; meestal kom ik niet verder dan mijn ouders of mijn oma... Toen ik mijzelf dwong om toch na te denken over namen die ik op het schild wil hijsen, kwamen toch een paar namen in mij op: Jerry Afriyie, Sylvana Simons, Akwasi Owusu Ansah, Mitchell Esajas, Anousha Nzume, Seada Nourhussen, maar ook Quinsy Gario, Gerda Havertong, Gloria Wekker, Philomena Essed en Kwame Nimako. Dit lijkt overigens meer op een groepsportret dan één standbeeld.

Maar ik vind het moeilijk kiezen. Ze zijn allemaal belangrijk en staan symbool voor zwart helden-

dom. Mannen en vrouwen die tegen de stroom in hun nek uitstaken om racisme bespreekbaar te maken, en dat in een land dat niets wil weten van racisme en zich niet racistisch acht. In plaats van dankbaarheid voor hun moed om ons te wijzen op ernstige oneffenheden in onze samenleving, vielen spot, hoon, racisme en bedreigingen hen ten deel.

Stuk voor stuk zijn het namen van mensen met moed en kracht, die mij op de een of andere manier hebben geïnspireerd en gevormd in mijn bewustzijn van racisme en het gesprek maken daarvan. Hun woorden bieden mij niet alleen herkenning, maar geven mij houvast om uiting te geven aan mijn gevoelens van boosheid, frustratie en het

AMMA ASANTE EN HAAR HELDEN QUINSY GARIO, GLORIA WEKKER EN JERRY AFRIFYE
(BEELD: AMMA ASANTE, ZWARTE PIET IS RACISME, YOUTUBE)

verlangen naar hoop en verbetering. Bovendien zijn het namen van mensen die nog leven, terwijl het de gewoonte is om mensen pas na hun leven een standbeeld te geven.

Niet één naam, niet één held, maar elf namen. Geen namen van overleden mensen maar van levende helden. Ik vind het goed zo.' ●

Hoe ziet de moskee van de toekomst

BEELD: UNSPLASH

Daar waar de eerste generatie moslims meer waarde hecht aan de islamitische normen en waarden uit hun land van herkomst, neigen moslimjongeren meer naar een islam die ruimte maakt voor de lokale behoeften. Is het huidige moskeemodel klaar voor de nieuwe generatie die het stokje moet overnemen van de pioniers? Vijf moslims werpen hun blik op het voortbestaan van de moskee in Nederland.

● FITRIA JELYTA

Het veelbesproken onderzoek naar buitenlandse financiering en in hoeverre deze het functioneren van de moskee beïnvloedt, leverde veel kritiek op binnen de Neder-

landse moslingemeenschap. Islamitische organisaties vinden onder meer dat de overheid net zoveel druk moet uitoefenen op niet-islamitische organisaties om transparant te zijn over hun financiering.

Volgens Mohammed Bouimj, directeur van Stichting Platform

Islamitische Organisaties Rijnmond (SPIOR), moet er in het onderzoek een onderscheid worden gemaakt tussen buitenlandse financiering door politieke organisaties en donaties van weldoeners.

'Moslims geven graag hun geld uit aan goede doelen. Dat wordt

gestimuleerd vanuit de islamitische leer. Als welgestelde weldoeners in landen als de Arabische Emiraten horen dat moskeegebouwen in Nederland niet van de grond komen, dan schromen ze niet om hun geld te doneren', zegt hij. 'Het gaat soms om riant bedragen,

st eruit? Dit vinden moslims zelf

maar het betekent niet dat de donateur dan ook invloed wilt uitoefenen op de moskee waaraan hij zijn geld heeft uitgegeven. Het gaat hem dan puur om de donatie die hij kan maken.'

Bouimj ontkent niet dat moskeeën in Nederland die door politieke organisaties vanuit het buitenland worden gefinancierd ook door de investeerders beïnvloed worden. Daarom is het zaak dat moskeeën transparant zijn over hun beleid, stelt hij.

'De overheid moet transparantie stimuleren bij alle religieuze organisaties, niet alleen bij moskeeën. Tegelijkertijd is het voor de moskee van belang dat iedereen een kijkje kan nemen binnen de organisatie en hoe het werkt.'

Binnen SPIOR ontwikkelt Bouimj programma's die harmonisatie tussen de moslimgemeenschap en de Nederlandse maatschappij versterkt. Dat begint volgens hem bij een open en transparante houding van de moskee in de buurt. Zo werkt SPIOR aan het geven van voorlichting aan onderwijzers die binnen moskeeorganisaties kennis delen met jongeren. Daarbij is het belangrijk dat moslimjongeren zowel islamitische kennis opdoen als kennis over burgerschap in Nederland, zegt hij. Daarnaast faciliteert de stichting jongeren om deel te nemen aan buurtactiviteiten, zoals het assisteren van ouderen in het tegengaan van eenzaamheid.

'Moslims merken dat het oprukkende rechtsextremisme polarisatie in de hand werkt. Vaak zijn deze extreme gedachten jegens moslims voortgekomen uit angst voor het onbekende, omdat zij de islam niet kennen', aldus Bouimj. 'Het is belangrijk dat moslims dan niet op een aanvallende of verdiedigende manier reageren op deze ontwikkelingen, maar handelen vanuit transparantie en openheid. Wij moslims hebben een grote verantwoordelijkheid om de angst weg te nemen die de voedingsbodem vormt voor verdeeldheid in de maatschappij.'

'Wij moslims hebben een grote verantwoordelijkheid om de angst weg te nemen die de voedingsbodem vormt voor verdeeldheid in de maatschappij'

Verbinding tussen jong en oud

Die verantwoordelijkheid geldt voor alle moslims, maar voor jongvolwassen moslims in het bijzonder, vindt Aaman Sulchan. Hij is oud-voorzitter van de Indonesische vereniging PPME Den Haag, medeoprichter en voornaamste gebruiker van de Haagse moskee Al-Hikmah. Sulchan spreekt over een categorie jongvolwassen mos-

senen daar weinig deel van uitmaken. 'De PPME Den Haag bestaat uit verschillende afdelingen. Jongvolwassen moslims hebben hierin niet een duidelijke positie of programma', legt hij uit.

Tegelijkertijd valt het hem op dat moslimjongeren ambitieus zijn in het opzetten van eigen initiatieven die de verschillen in de samenleving overbruggen. Een voorbeeld daarvan is Ivitar, een Indonesische

worden georganiseerd, vindt Sulchan.

'Er moet meer verbinding komen tussen de moskee en de Nederlandse samenleving. Dat betekent dat wij als Nederlandse moslims met een migratieachtergrond een plek voor onszelf moeten creëren in de maatschappij, met behoud van ons geloof en cultuur.'

Om dat voor elkaar te krijgen, ligt er een grote kans voor moslimjongeren om samen te werken met de oudere moslims. Volgens Sulchan dienen jonge moslims daarom niet alleen geduldig en respectvol met de oudere moslims om te gaan, maar ook met begrip voor hun moedercultuur en creatief met hun in het Westen ontwikkelde vaardigheden.

'Door een band van wederzijds vertrouwen met elkaar op te bouwen, kunnen jongvolwassen moslims samen met de oudere moslims veel bereiken binnen de moskee en in de maatschappij', aldus Sulchan.

Voorkeur voor gelijk gestemden in een hiërarchie

Zo'n band van wederzijds vertrouwen tussen jong en oud komt echter moeizaam op gang, valt Ardiana Prima op. Zij studeert Religiewetenschappen aan de Vrije Universiteit Amsterdam, is actief bij een islamitische studentenvereniging en was voor de coronacrisis onderwijzer binnen de Haagse Al-Hikmah moskee. Moslimjongeren herkennen zich niet in de geloofsbeleving van de eerste generatie moslims, zegt zij, omdat die in veel gevallen de voorkeur geeft aan gelijkgestemden dan andersdenkenden.

'Ik merk dat er een bepaalde mate van hiërarchie is in het organisatiesysteem dat sommige moskeeën hanteren. Dat spreekt jongeren niet aan', zegt zij. 'Het heeft wellicht te maken met de cultuur. In de Indonesische cultuur bijvoorbeeld worden daadkracht en directheid niet beloond wanneer het ten koste gaat van beleefdheid tegenover ouderen.'

'Door een band van wederzijds vertrouwen met elkaar op te bouwen, kunnen jongvolwassen moslims samen met de oudere moslims veel bereiken'

lims die deelnemen aan de Nederlandse samenleving, als student of professional, en die behoefte hebben aan het nastreven van islamitische normen en waarden.

Aan de samenstelling van moskeegangers binnen Al-Hikmah merkt hij echter dat de jongvolwas-

vegetarische iftar die Indoneisisch-Nederlandse moslimjongeren organiseren om samen met moslims en niet-moslims op klimaatvriendelijke wijze het vasten te verbreken tijdens de ramadan. Het is een gemiste kans dat initiatieven als deze vaak niet vanuit de moskee

Daarnaast merkt zij dat de taalbarrière in moskeeën de kloof tussen jong en oud vergroot. In dat geval kan Prima zich wel inleven in de denkwijze van de eerste generatie. 'Oudere moslims van de eerste generatie zijn in veel gevallen niet hooggeschoold. Ook beheersen zij de Nederlandse taal vaak minder goed. Dan is het logisch dat de oudere generatie de voorkeur geeft aan gelijkgestemden, die hun moedertaal spreken en de islam op dezelfde manier beleven.' Als Indonesisch-Nederlandse moslima geeft zij de voorkeur aan een moskee waar Nederlands de voertaal is en waar de imams op eenzelfde manier hun geloof beleven.

Nederlandse imams

Naast taal speelt de *madhab* - islamitische wetschool - een belangrijke rol in de beslissing om een spreker of imam in een moskee te laten spreken. Zo werken moskeeën op basis van een van de vier verschillende madhabs. Deze wetscholen bevatten praktische richtlijnen, die onder meer het gebed voorschrijven. Welke wetschool een moskee hanteert, wordt veelal bepaald door de geografische ligging van het land waar het overgrote deel van de moskeegangers vandaan komt. Zo hanteren Indonesische moskeeën de wetschool van imam Syafi'i, terwijl Turkse moskeeën dat doen met de wetschool van imam Hanafi.

Een moskeebestuur nodigt voornamelijk sprekers uit die dezelfde wetschool volgen als de moskee zelf. Vaak worden deze sprekers en imams vanuit het buitenland uitgenodigd om hier te komen spreken. Voor de Nederlandse overheid was dit reden om buitenlandse invloeden binnen moskee-organisaties onder de loep te nemen, in het kader van bestrijding van radicalisering.

'De Nederlandse moslimgemeenschap heeft baat bij de komst van Nederlandse imams die in Nederland worden opgeleid', zegt Esma Kendir, die binnenkort start als bestuurslid van de Landelijke Studentenvakbond (LSVb). Wanneer de imams een opleiding volgen in Nederland, dan kunnen zij zich volgens haar beter inleven in de belevingswereld van Nederlandse moslims. 'Lezingen en preken zullen hierdoor toegankelijker

'De Nederlandse moslimgemeenschap heeft baat bij de komst van Nederlandse imams die in Nederland worden opgeleid'

worden voor moslimjongeren, en Nederlands onderwijs binnen moskeeën zal beter gefaciliteerd worden.'

'Buitenlandse invloeden staan niet gelijk aan problemen'

Kendir vraagt zich af of er daadwerkelijk een causaal verband is tussen buitenlandse invloeden en de problemen die zich binnen Nederlandse moskeeën voordoen. Dit verband wordt volgens haar vaak aangehaald in een maatschappelijk debat waarin vooral over moslims wordt gesproken, maar niet met moslims.

geen ruimte wordt gemaakt voor de behoeften van de lokale moslims, dan is dat problematisch.

Als voorbeeld noemt ze de grootste Turkse religieuze organisatie Diyanet, die banden heeft met de koepelorganisatie Islamitische Stichting Nederland (ISN). 148 Turks-Nederlandse moskeeën zijn bij ISN aangesloten. Dat is ongeveer de helft van alle Turks-Nederlandse moskeeën. De imams die actief zijn in de ISN-moskeeën worden door Diyanet in Turkije gestuurd en betaald.

'Maar om dan buitenlandse financiering gelijk neer te zetten als iets kwaadaardigs, en te conclude-

vaak een bestuur dat voornamelijk uit oudere moslims bestaat, en een jongerencommissie. In mijn ervaring wordt de jongerencommissie vaak tegengewerkt door de oudere generatie', aldus Kendir. Ook daar ontstaan de problemen.

Volgens haar komt dit door de hiërarchische organisatiesystemen die de oudere generatie in stand houdt. Politiek-religieuze organisaties die de moskee financieren, invloed willen uitoefenen, en daarmee korte lijntjes houden met het moskeebestuur, versterken de hiërarchie, stelt Kendir. Dit beperkt de bewegingsvrijheid van de jongeren, die het voortbestaan van de moskee in Nederland moeten verzekeren, vindt zij.

'Wanneer de bewegingsvrijheid van moslimjongeren binnen moskeeën wordt beperkt, kunnen zij niet de verbinding vormen tussen de moskee en de lokale gemeenschap. Dat is juist hard nodig', aldus Kendir.

Dat beaamt Edo Hendriks, die vanuit Nederland naar Indonesië is geëmigreerd. Hij merkt dat het moskeemodel in Nederland toe is aan hervorming om moslimjongeren weer aan te trekken, en maakt de vergelijking met de moskeeën in Indonesië. 'Een moskee is niet alleen een plek voor moslims om te bidden, maar ook een plek om elkaar te ontmoeten, en met elkaar in gesprek te gaan. Er moet binnen een moskee ook ruimte zijn voor interactie met andersdenkenden en niet-moslims', zegt hij. Daar zouden moskeebesturen de jonge moslims ook in moeten faciliteren, vindt Hendriks.

Zo is er een moskee in Indonesië die sportfaciliteiten - zoals BMX en skateboards - mogelijk maakt voor jongeren. Dit, als poging om de drempel bij jongeren weg te halen om de moskee te bezoeken.

'Een moskee stelt niets voor als het slechts een mooi gebouw is van buiten, maar geen ruimte maakt voor de jeugd', zegt Hendriks. 'Dan is het beter om te investeren in een kleinere moskee met programma's die aansluiten bij de belevingswereld van de jongeren. Dat is waardevoller dan investeren in grote moskeegebouwen, waar het als het ware alleen gaat om de hardware, maar niet om de software. De moskee moet weer tot leven komen. Daarin spelen jongvolwassen moslims een sleutelrol.' ●

'De moskee moet weer tot leven komen. Daarin spelen jongvolwassen moslims een sleutelrol'

'Buitenlandse invloeden binnen moskeeën hoeft niet per se slecht te zijn of problemen te veroorzaken', aldus Kendir. Zij ontkent niet dat buitenlandse invloeden kunnen bijdragen aan problemen. Wanneer een moskee wordt gefinancierd door een politiek-religieuze organisatie die invloed wilt uitoefenen op het dagelijkse bestuur waardoor er

ren dat alle financiering vanuit het buitenland direct leidt tot buitenlandse invloeden, vind ik echter niet juist', nuanceert ze. 'Financiering staat niet gelijk aan het promoten van bepaalde ideeën.'

Zij merkt wel dat er een clash is tussen de oudere generatie en de jongere generatie moslims in de moskee. 'Er is binnen een moskee

ergosana

Medisch Adviesbureau

Drs. İsmail Sevinç

Arts arbeid en gezondheid/verzekeringsarts

www.ergosana.nl - i.sevinc@ergosana.nl - 0624706882

**Rijbewijskeuring
B,C,D, (E) groot
rijbewijs**

**Medische Keuring
Levensverzekering**

**Verzuim &
Re-integratie**

**Vaccinatiezorg
particulier /
Bedrijven**

RIJBEWIJSKEURING OOK OP ZATERDAG

‘Waar ben ik nog veilig, als zelfs de o

Institutionele discriminatie staat torenhoog op de agenda. Wat doet het met biculturele Nederlanders wanneer de overheid etnisch profileert?

● KAJA BOUMAN

‘G a weg met je kut-geloof’, was een van de anonieme berichtjes die Laila Elkhinifri ontving, nadat zij in de eerste week van de ramadan een filmpje plaatste over hoe het is om te vasten. Dat bericht was eigenlijk nog een van de vriendelijkste reacties die de jonge vrouw kreeg. Ze kreeg ook anonieme reacties en persoonlijke berichten waarin ze werd uitgescholden of zelfs met de dood werd bedreigd.

Maar die berichten deden lang niet zoveel pijn als het bericht over etnisch profileren binnen de Belastingdienst. Na de politie is nu ook deze overheidsdienst in het nieuws vanwege etnisch profileren. Tussen 2012 en 2015 werden 11.000 Nederlanders met een dubbele nationaliteit onderworpen aan een extra strenge controle.

Elkhinifri: ‘Berichtjes op sociale media komen van mensen die schuilen achter een anonieme profielfoto en een anonieme naam. Ik heb medelijden met hen, ze zijn mijn pijn niet waard. Maar de Belastingdienst heeft een bepaalde macht. Je verwacht daarom dat je eerlijk wordt behandeld en niet door je Marokkaanse achtergrond extra wordt gecontroleerd.’

De Belastingdienst gaf na onderzoek van *Trouw* en *RTL* toe dat dubbele nationaliteit een selectiecriterium was voor controle. De organisatie ontkende daarentegen dat er sprake was van discriminatie. De fiscus zegt dat een dubbele nationaliteit nooit de enige aanleiding was voor het strenger controleren van de aangifte. Alleen aangiften die nog aan vier andere selectiecriteria voldeden, werden gecontroleerd.

Ook liet de Belastingdienst weten dat met dit selectiecriterium witte Belgen en Duitsers net zo veel kans hadden om extra te worden gecontroleerd als Nederlanders met een Marokkaanse of Turkse achtergrond. Maar volgens emeritus hoogleraar rechtssociologie Kees Groenendijk is dat een onjuist excuus.

Ten eerste is de meerderheid van de mensen met een dubbele nationaliteit van een niet-Europese afkomst. De Belastingdienst weet daarom dat zo’n selectiecriterium vooral mensen van kleur zal raken en zelden witte Nederlanders. ‘Dat maakt het indirecte discriminatie op grond van ras’, aldus Groenendijk.

Daarnaast is het slechter behandelen van Duitsers en Belgen verboden volgens het EU-recht. ‘De Belastingdienst zegt daarmee in feite dat het wel iets verkeerd heeft gedaan, maar dat het niet zo erg was, omdat mogelijk ook enkele Europese mensen zijn getroffen.’

vangtoeslag werd teruggevorderd hadden opvallend vaak een migratieachtergrond.

Naar aanleiding van de toeslagenaffaire deed het ministerie van Financiën onlangs aangifte tegen de Belastingdienst. Het Openbaar Ministerie moet nu gaan onderzoeken of er sprake was van beroepsmatige discriminatie.

Volgens Groenendijk is het van grote waarde dat wordt aangetoond dat het in deze zaak wel degelijk om discriminatie gaat. ‘Er is duidelijkheid nodig voor de toekomst en een signaal voor andere overheidsinstellingen, die anders misschien geneigd zullen zijn op dezelfde manier te handelen.’

Groenendijk wijst ook naar de regering. ‘In de Tweede Kamer wordt er nooit expliciet gevraagd naar discriminatie. Er wordt niet serieus gekeken naar artikel 1 van onze grondwet, of naar het VN-verdrag tegen Rassendiscriminatie.’

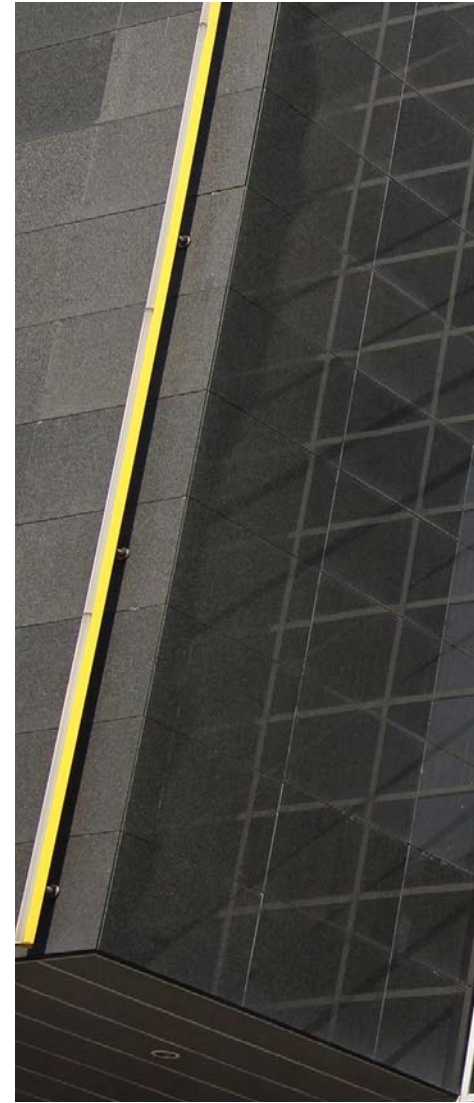
De vragen die de Kamer nu stelt, gaan over etnisch profileren.

‘Als je niet wit bent, moet je jezelf altijd blijven bewijzen’

Toeslagenaffaire

De mogelijkheid dat Nederlanders met een dubbele nationaliteit het mikpunt waren van belastingcontroleurs kwam voor het eerst naar voren in de kinderopvangtoeslagaffaire. Ouders van wie de kinderop-

‘Etnisch profileren is wanneer je zoekt in systemen naar mensen met of zonder een dubbele nationaliteit, maar belangrijker is wat je vervolgens met die informatie doet. Als je op basis van dat criterium mensen minder gunstig gaat

behandelen is het verboden rassendiscriminatie, niet slechts etnisch profileren.’

‘Waar ben ik nou nog veilig?’

Voor Laila Elkhinifri maakt het weinig uit of de Belastingdienst zijn eigen discriminatie toegeeft. ‘Ze weten wat ze gedaan hebben en het toont aan: als je niet wit bent, moet je jezelf altijd blijven bewijzen’, zegt ze. ‘Enerzijds had ik het kunnen zien aankomen. Ik sta inmiddels nergens meer van te kijken. Anderzijds was ik verrast toen ik dit nieuws hoorde. Aan discriminatie wen je niet.’

Het is voor Elkhinifri niet de

Overheid niet iedereen als gelijk ziet?’

BEELD: WIKIMEDIA COMMONS / BIC

eerste keer dat ze in Nederland wordt geconfronteerd met discriminatie. Een aantal jaar geleden was ze op zoek naar een stage op een administratief kantoor. Samen met een sollicitatiebrief verstuurd ze haar cv en profielfoto, waarop ze een hoofddoek draagt. ‘Vervolgens kreeg ik dan een reactie die zei: ‘Dat past niet bij ons beeld, we zijn een heel Nederlands bedrijf.’ Nou, dan wist ik wel hoe laat het was.’

Baancoach Jmiaa Bellan herkent Elkhinifri’s verhaal. ‘Ik hoor regelmatig van mensen met een migratieachtergrond, met name mannen, dat ze moeite hebben met een baan vinden. Zodra een werkgever een buitenlandse achternaam

ziet, kijkt hij extra kritisch naar de sollicitant.’

Het overkomt haar zelf ook. ‘Ik heb vaak gehad dat ik iemand eerst via de telefoon spreek en daarna pas ontmoet. Dan zien ze mijn donkere haren en niet-witte huid en vragen ze: oh, waar kom je vandaan? Als ik vervolgens vertel dat ik Marokkaanse ben, zeggen ze vaak dat ik goed Nederlands spreek’, zegt Bellan. ‘Er zijn dus vooroordelen over Marokkanen. Ik moet daardoor altijd eerst bewijzen dat ik een ‘goede’ Marokkaan ben.’

Ook bij Bellan kwam het nieuws van etnisch profileren binnen de Belastingdienst hard aan. ‘Het is goed dat ze erachter zijn

gekomen, maar ik dacht wel gelijk: waar ben ik nou nog veilig, als zelfs de overheid niet alle Nederlanders als gelijk ziet?’

Bellan ziet onder jongeren met een migratieachtergrond veel frustratie, haar advies is: geef niet op en blijf het altijd proberen. ‘Je moet hoop houden. Helaas moeten wij als Marokkanen extra hard werken om ons doel te bereiken. Maar uiteindelijk komt het wel goed.’

Ook Elkhinifri blijft graag positief. Haar profielfoto op Facebook is een lachende selfie, waarop ze een gouden hoofddoek draagt tijdens de bruiloft van haar neefje. In het bijschrift vermeldt ze dat het een van de mooiste dagen van haar

leven was. Ook op Facebook en Twitter plaatst ze lachende selfies, regelmatig met vrienden en collega’s en met inspirerende teksten. Elkhinifri wil graag dat iedereen gelukkig is en laat daarom zien wat haar gelukkig maakt. Ze schrijft over de bijzondere mensen in haar leven, haar werk bij de Nederlandse Spoorwegen en alles wat haar vrolijk maakt, van zonsondergangen tot grappige films.

‘Het is misschien naïef, maar ik zou willen dat iedereen elkaar met liefde en respect zou behandelen. Dan zou Nederland zo’n mooi land zijn. Ik haal kracht uit positief blijven en het positieve in andere mensen zien.’ •

Hoe verslaan we segregatie in het

Nu de scholen weer open zijn, blijkt het fenomeen onderwijssegregatie onverminderd actueel.

● PRISCILLA VAN DER PERK

Basischolen in Utrecht omzeilen de wet en vergroten de segregatie, onthulde het landelijke Kenniscentrum Gemengde Scholen vorige maand. Hoogopgeleide ouders in de Domstad worden door de 'goede' scholen geholpen om hun kinderen sneller aan te melden. Deze scholen worden zo steeds witter, terwijl Marokkaans- en Turks-Nederlandse kinderen de dupe zijn.

Er was in juni meer segregatie-ophef in onderwijsland. Onlangs concludeerden hoogleraar onderwijskunde Michael Merry en UvA-stadsgeograaf Willem Boterman in een nieuw paper dat gymnasia ongelijkheid bevorderen. Door het exclusieve karakter wordt het voor niet-gymnasiasten ingewikkelder om bij de Nederlandse elite te horen, betogen zij.

Eind vorig jaar was het wetsvoorstel 'Meer ruimte voor nieuwe scholen' veel in het nieuws. De wet wil het makkelijker maken om nieuwe scholen op te richten waar ouders en leerlingen behoefte aan hebben, maar sommige experts denken dat deze nieuwe wet zal leiden tot méér segregatie. De wet kwam door de Tweede Kamer en alleen de Eerste Kamer moest nog groen licht geven. Na het nodige uitstel door de coronacrisis werd de wet in mei aangenomen, dit keer zonder landelijk commotie te veroorzaken.

Paul Zoontjens, emeritus hoogleraar onderwijsrecht aan de universiteit van Tilburg, is één van de critici van deze nieuwe wet. 'Allereerst omdat het straks makkelijker wordt voor 'witte' ouders uit welgestelde milieus om eigen scholen op

te richten en anderen erbuiten te houden', wat volgens hem al aan de gang is. Ook andere experts wijzen erop dat onderwijssegregatie tussen arm - rijk, laagopgeleide - hoogopgeleide en 'zwart' - 'wit' leidt tot minder kansen voor arme, laagopgeleide en niet-witte migrantenkinderen.

'Daarnaast wordt het straks mogelijk dat je als groep een school op kunt richten zonder dat je de geloofsrichting daarvan nog hoeft te noemen', vervolgt Zoontjes. 'Je kunt dus ook denken aan salafistische groeperingen binnen de islam, die zonder dat er naar hun geloofsachtergrond wordt gevraagd een school op kunnen richten.'

Islamitische stromingen kunnen zich volgens de emeritus hoogleraar gaan segregeren ten opzichte van de rest van de samenleving, maar ook ten opzichte van elkaar. 'Nu kennen we in Nederland nog maar één islamitische schoolrichting.'

De cijfers

Dat onderwijssegregatie al langer sterk aanwezig is, staat volgens onderwijsjournalist Anja Vink buiten kijf. Vink deed jarenlang onderzoek naar het onderwerp. In 2010 verscheen haar boek *Witte zwanen, zwarte zwanen*, waarin ze betoogde dat het onderwijs met de samenleving mee segregert. En door de jaren heen is er te weinig aan gedaan, vindt Vink.

'Sinds een paar jaar hebben we de feiten en weten we echt hoe erg

BEELD: SHUTTERSTOCK

het is. Vervolgens gedragen we ons als een stel konijnen, die als bevroren in de koplampen kijken van zo'n auto die heel hard aan komt rijden. We roepen allemaal 'ach en wee' en 'wat erg', maar vervolgens gebeurt er niets.'

Wat zijn die feiten? Nederland scoort relatief hoog qua onderwijssegregatie, stelden wetenschappers

teit en één meting gebeurt op basis van het opleidingsniveau van de ouders.'

Op basis van etniciteit lijkt de onderwijssegregatie landelijk af te nemen, stellen Boterman en De Wolf. Hoe dat komt? Vink: 'Er is het simpele feit dat je een groeiende etnische middenklasse hebt. En die gedraagt zich nu net zoals de niet-gekleurde middenklasse.'

Arm en rijk komt elkaar volgens Boterman en De Wolf juist steeds minder tegen. Met name de hoogopgeleide klasse trekt zich steeds meer terug, via de montessorischolen en vrije scholen. 'Etniciteit is zeker een factor, dat zal ik zeker nooit ontkennen', vertelt Vink. Toch heeft segregatie vooral te maken met het opleidingsniveau van ouders, legt ze uit. 'Je ziet dat gekleurde ouders die hoogopgeleide zijn nu vaak dezelfde keuzes maken als niet-gekleurde ouders.'

Boterman en de Wolf berekenen voor 22 gemeenten het segregatieniveau op basisscholen. Wat blijkt? Als we kijken naar het opleidingsniveau en inkomen van de ouders, dan zou in zeventien gemeenten tenminste vijftig procent van de leerlingen van school moeten veranderen om de scholen een evenredige afspiegeling van de gemeentebestuur te laten worden. Bij etniciteit wordt dit per-

'We roepen allemaal 'ach en wee' en 'wat erg', maar vervolgens gebeurt er niets'

Willem Boterman (Universiteit van Amsterdam) en Inge de Wolf (Maastricht University) in 2018. Vooral scholen in de grote en oude steden zijn sterk gesegregeerd.

Vink: 'In Amsterdam en in de grote steden lijkt dat nu iets af te nemen, al hangt dit ook af van op welke manier je het meet. Eén meting gebeurt op basis van etnici-

tage van vijftig procent gehaald in 'slechts' zes van deze tweeëntwintig gemeenten.

In een recente publicatie spreekt het Kenniscentrum Gemengde Scholen over onderwijssegregatie als 'taai probleem'. 'Hetgeen onder meer betekent dat er geen gemakkelijke oplossingen voor zijn en dat verschillende actoren nodig zijn om

onderwijs? Experts aan het woord

‘Weg met die categoriale scholen, weer terug naar de scholengemeenschappen’

het probleem aan te pakken.’

Deze aanpak verschilt per stad, dorp en soms zelfs per scholen onderling. Maar er zijn generieke oplossingen mogelijk, aldus deskundigen Vink en Zoontjes. Wat kunnen we volgens hen doen tegen segregatie?

Gecontroleerde keuze

Onderwijsjournalist Vink pleit voor een ‘gecontroleerde keuze’: de vrijheid van schoolkeuze wat inperken door twee wachtlijsten te maken. Eén wachtlijst is dan voor lager opgeleiden en één voor hoger opgeleiden. Een school wordt vervolgens zo samengesteld dat 70 procent uit de middenklasse komt en 30 procent bestaat uit armere leerlingen. ‘Of een verhouding zestig - veertig. Die balans moet erin zitten.’

Volgens Vink blijkt dat arme kinderen beter presteren in deze verhouding en dat ‘middenklasse-kinderen’ niets inleveren. ‘Dat zou dus een oplossing kunnen zijn. Maar dat betekent wel dat je een zekere beperking op de school legt. In een aantal steden is die beperking er trouwens al. Daar moet je je al inschrijven op een portal en wordt er geloot. Alleen is het nog niet in combinatie met zo’n dubbele wachtlijst.’

De scholengemeenschap pen terug

Emeritus hoogleraar Zoontjes wil af van de categoriale scholen, die enkel bestaan uit een vmbo, havo, vwo of gymnasium. ‘Kinderen die op een mavo of vmbo zitten, die zien nauwelijks meer kinderen die op een vwo of op een gymnasium zitten. Deze kinderen worden apart gezet omdat de markt er nou een-

maal om vraagt. En dat werkt segregierend. Het is een voorbeeld van culturele segregatie die zowel slecht is voor de vmbo-kinderen als voor de gymnasiumkinderen.’

Segregatie is volgens Zoontjes voor een belangrijk deel de consequentie van de schoolkeuze van mensen. ‘De mensen die in de arme volkswijken, die kiezen vaak de school om de hoek. En de mensen die uit de betere wijken wonen, die kiezen voor een school in de buitenwijken die aan hun idealen beantwoordt.’ Hij wil geen overheid die de schoolkeuze onmogelijk maakt voor ouders, maar vindt dat de overheid tenminste iets kan doen om categoriale scholen te beteugelen.

‘Ik zou zeggen: weg met die categoriale scholen, weer terug naar de scholengemeenschappen, en weer zorgen dat alle kinderen bij elkaar komen te zitten. Dus de markt door overheidsingrijpen corrigeren.’

In je centje heel fatsoenlijk zijn

Een aantal decennia geleden kozen ouders er wel eens bewust voor om hun witte kind op een ‘zwarte school’ te zetten. Vink ziet dit nog steeds, vooral bij hoogopgeleide ouders. Ze vindt dit ‘best mooi’, maar vindt ook dat ouders hierin weinig worden ondersteund door schoolbesturen. Witte kinderen vinden vaak geen aansluiting bij de rest, waardoor ze geen fijne tijd op school hebben.

Vink: ‘En ik zeg je eerlijk: ik weet niet of ik het zou hebben aangedurfd. Daar ben ik heel eerlijk in. Met m’n eigen kinderen. Ik vond dat risico heel groot, dat het niet lukt. Dan zit je daar in je eentje heel

vreselijk fatsoenlijk te zijn. En er zijn te veel voorbeelden van ouders die hun kinderen van school af hebben gehaald. Ik snap dat.’

Waar het dan wel weer lukt, zie je juist dat ouders met een migratieachtergrond zich niet meer welkom voelen, zegt Vink. ‘Die hele school gaat achter die hoogopgeleide ouders staan en dan voelen de Marokkaanse moeders zich niet meer gezien.’

Ouderinitiatieven

Ouders blijken ook wel eens samen ‘heel fatsoenlijk’ te zijn. Er bestaan collectieven van autochtone hoogopgeleide ouders die zich aanmelden bij een ‘zwarte’ basisschool, om een gemengde klas te starten en zo naar een gemengde school toe te werken.

Deze ‘ouderinitiatieven’ en een gericht aannamebeleid, waar Vinks ‘gecontroleerde keuze’ een vorm van is, behoren tot de *tools* die het Kenniscentrum Gemengde Scholen aan gemeenten biedt om onderwijssegregatie te tackelen. Het kenniscentrum ziet ook graag ‘gerichte voorlichting en scholentochten’, om ouders te informeren over de verschillende scholen waar ze voor kunnen kiezen.

‘Eigenlijk willen ouders best wel gemengde scholen’, zegt Vink. ‘Maar ze weten helemaal niet zo goed waar ze voor kiezen, omdat ze dat niet goed kunnen zien.’ De informatie op websites van ‘zwarte’ scholen beperkt zich vaak tot de gemiddelde citoscore. ‘Als dat de aanwijzing is waarmee een keuze moet worden gemaakt, gaan ouders dus naar die witte basisscholen waar die score hoog is. Ook krijg je de clichés dat ouders hoofddoekjes gaan tellen op het schoolplein.’

De onderwijsjournalist vindt dat de scholen zichzelf meer

zouden moeten promoten. ‘Op zo’n school moet je er harder voor werken. Daar staan vaak ook betere leraren hè. Maar op een of andere manier verkopen ze dat verhaal niet. Ik snap daar niets van. Ik vind dat ook heel raar. Daartegenover staan heel veel scholen van kinderen met hoogopgeleide ouders die een beetje te makkelijk achteroverleunen. Die het allemaal wel makkelijk vinden (dat ze op een ‘witte’ school zitten, red.). En waar veel beter onderwijs gegeven kan worden.’

De ‘scholentochten’-oplossing van het Kenniscentrum Gemengde Scholen noemt Vink ‘cosmetisch’. Schoolbesturen en gemeentes steunen de ouders simpelweg te weinig, vindt Vink. Volgens haar zijn scholen onderling ook te weinig solidair.

‘Waar het over gaat, is dat je zegt: wij kiezen hiervoor. Wij steunen deze ouders. Wij zorgen dat dat goed gaat. Want kiezen wij met elkaar, als stad, als scholen, als schoolbesturen voor deze kinderen? En dat is een hele diepe vraag. Maar dit is wel een beetje mijn verhaal op het moment. We zullen er als samenleving voor moeten gaan kiezen.’ ●

Op familiebezoek in Marokko of T

Veel Nederlanders met een biculturele achtergrond gaan dit jaar niet op familiebezoek naar bijvoorbeeld Turkije of Marokko. Door de coronacrisis durven of mogen ze nog niet. Hoe voelt dat? We vroegen het, op anderhalve meter afstand, aan voorbijgangers in hartje Rotterdam.

● ANNE-ROSE HERMER

Veel mensen zijn bezorgd over hun ouders in het buitenland. Damla (22) kon tot recent haar oma en opa in Turkije niet bezoeken. Sinds kort mogen Nederlanders weer naar Turkije, maar Damla durft het nog niet aan. 'Het is voor hun eigen bestwil. Of nu even een jaartje hen niet zien of heel, heel lang niet, omdat ze er niet meer zijn.'

'Mijn grootmoeder in Marokko is 85 en het gaat niet zo goed met haar. Ik ben bang dat ik haar nooit meer zie én dat ik niet bij de begrafenis kan zijn,' zegt Esmaa*, een jonge Marokkaans-Nederlandse vrouw. Marokko kent een noodtoe-

stand en een bijbehorend vliegverbod tot in ieder geval 10 juli.

Kawtar, een generatiegenoot van Esmaa*: 'Mijn oma dementeert. Ze wordt onrustig van videobellen, want dat snapt ze niet meer. Als ze mensen lang niet ziet, dan vergeet ze hen. Ik ben bang dat ze me niet meer herkent als ik niet snel naar Marokko kan reizen. Hoe langer we wegblijven, hoe groter de kans dat ze niet meer weet wie we zijn. Heel verdrietig, ook voor haar.'

Het idee dat je iemand kunt besmetten en jezelf dit niet kunt vergeven, speelt nogal binnen de Marokkaans-Nederlandse gemeenschap, vertelt opiniepeiler Aziz el Kaddouri van het Opiniehuis. Hij heeft er al velen over gehoord, maar

Turkije? Voor velen nog even niet

BEELD: UNSPLASH

‘Maar mijn vader zit in de risicogroep. Wat gebeurt er als hij ziek wordt in Marokko?’

afgereisd.’ Maar El Kaddouri vindt dat je dit deze reizigers niet moet nadragen. ‘Iedereen heeft recht op repatriëring. Wie terug wil, moet terug kunnen komen.’

De situatie in Marokko

Sinds medio maart zaten tenminste drieduizend Nederlanders, waaronder velen met een Marokkaanse achtergrond, vast in Marokko. Pas eind april landde de eerste repatriërvlucht vanuit Marokko in Nederland, waarna andere vluchten mondjesmaat volgden.

Volgens El Kaddouri vinden veel Marokkanen de stroeve communicatie tussen de Nederlandse en Marokkaanse regering frustrerend. De onderhandelingen over het repatriëren van reizigers verliepen niet goed, iets waarvan de regeringen elkaar de schuld geven. Nederland zou autochtone Nederlanders bevoordelen in de snelheid waarmee mensen gerepatriëerd worden, stelde Marokko.

Nederland woont. ‘Mijn vader is begin tachtig. Net als veel leeftijdsgenoten wil hij naar zijn familie in Marokko. Daar is bovendien meer bewegingsvrijheid. Maar mijn vader zit in de risicogroep. Wat gebeurt er als hij daar ziek wordt? Dan is het einde verhaal. Daarom laten we hem niet vertrekken.’

Jaarlijks viert veel Marokkaanse Nederlanders hun vakantie in het land van herkomst. Veel ondernemers en dagloners zijn van die inkomsten afhankelijk. De Marokkaanse Nederlander Abdessamad (41) heeft een haat-liefdeverhouding met deze badgasten.

‘Als dit jaar de badgasten wegblijven, dan is dat een enorme klap voor de lokale economie van Marokko. Maar veel vakantiegangers geven niet om het land of om de mensen die er wonen. Ze beschouwen zichzelf als consument. Zij betalen en krijgen daar een mooie vakantie voor terug. Ze maken zich niet druk om mensen-

ming van de RIVM-richtlijnen kan dodelijke gevolgen hebben.

‘Volgens mij kun je een slimme lockdown verzinnen en slim op vakantie gaan. Helaas is de ketting zo sterk als de zwakste schakel. Als tien mensen zich keurig aan de regels houden en één niet, dan zijn ze alle tien potentiële dragers van het virus, met alle gevolgen van dien.’

Bonaire en Curaçao

Niet alleen mensen met familie in Marokko of Turkije worden getroffen door de reisbeperkingen, maar ook vele andere nieuwe Nederlanders. Otty (49 jaar) kan niet naar zijn familie op Curaçao, vertelt hij.

‘Het doet pijn, maar de gezondheidszorg op Curaçao is beperkt. Vliegen blijft spannend, want in een vliegtuig zit je dicht op elkaar. Ik wil absoluut niet op mijn geweten hebben dat ik op Curaçao iemand besmet.’ De Caraïbische eilanden hebben aangekondigd per 1 juli weer vluchten van en naar EU-landen toe te laten.

Moos (68 jaar) heeft ons gesprek gehoord. Zijn dochter zit vast op Bonaire. ‘Eerst werd er gezegd dat ze op 4 juni terug zou mogen komen. Daarna werd het begin juli en nu wordt er over augustus gepraat.’

Gelukkig had Moos’ dochter vorig jaar een huisje op Bonaire gekocht. ‘Ze heeft daar vrienden. Bovendien kan ze blijven werken, want ze werkt bij de gemeente Amsterdam en indien mogelijk moet ze toch al vanuit huis werken.’ •

‘Vliegen blijft spannend, want in een vliegtuig zit je dicht op elkaar’

het is niet de enige reden waarom mensen niet naar Marokko durven als het na 10 juli eventueel weer mondjesmaat mag.

‘Stel je voor dat er een tweede besmettingsgolf komt. Wat dan? Weer een lockdown? Dat vormt een risico voor oudere mensen, maar ook voor jongeren. Qua afstand is Marokko ver weg. Je moet vliegen, of met de auto en de boot. Hoe moet dat met je werk, je financiële verplichtingen? Voor veel mensen in Marokko was de lockdown een complete verrassing.’

Nederland was ongeveer twee weken eerder op slot gegaan. ‘In Marokko had je meer vrijheden. Daarom zijn sommige mensen wilens en wetens snel naar dit land

El Kaddouri: ‘Het blijft gissen, waardoor het nu in de lucht blijft hangen. Een heleboel mensen durven zich niet uit te spreken. Denk aan de mensen die hier onder te lijden hebben. Geef hen uitsluitel.’

De medische zorg in Marokko is vergeleken met Nederland relatief slecht. Daarom is El Khaddouri bezorgd over zijn vader, die in

rechten, arbeidsvoorwaarden, schade aan natuur of milieu of wat dan ook.’

Wel of geen vakantie of familiebezoek in Marokko? Het is volgens Abdessamad een duivels dilemma. Geen toerisme is de economische ondergang voor veel mensen, maar je familie roekeloos bezoeken of vakantie vieren zonder inachtne-

De Rijksoverheid beveelt alle Nederlanders aan om het reisadvies te checken voor het vakantieland dat zij op het oog hebben. ‘Bij een opleving van het coronavirus kunnen landen opnieuw strenge maatregelen nemen’, schrijft het ministerie van Buitenlandse Zaken. Het ministerie zegt geen Nederlandse toeristen te zullen repatriëren. ‘Als er ergens een grote corona-uitbraak is, kan een land of regio zo maar weer op slot gaan. Of u dit risico wilt nemen, is een keuze die u zelf maakt.’

**Gefingeerd. Naam bij de redactie bekend.*

Na een wankel jaar slaat Erdogan

BEELD: YOUTUBE

Hoewel er pas in 2023 weer verkiezingen zijn, is het machtsspel in Turkije immer aan de gang. Het recente ontslag van het hoofd van de Turkse marine is een uiting van een verwoede machtsstrijd tussen facties in het Turkse leger en de overheid, zeggen analisten. Zit Recep Tayyip Erdogan nog wel stevig in het zadel?

● EWOUT KLEI

President Erdogan heeft niet uitgelegd waarom hij admiraal Cihat Yaycı - een Kemalist - heeft ontslagen. Dit leidde tot speculaties in linkse en nationalistische media, die niet blij zijn met zijn vertrek. De ultranationalistische links-seculiere krant *Ayınlik* denkt dat het ontslag van Yaycı (foto boven, links van Erdogan)

slecht is voor de Turkse belangen in de Egeïsche en Middellandse Zee. De linkse nieuwswebsite *SoL* schrijft dat Yaycı brede waardering kreeg in Turkije. Columnist Aytunc Erkin van oppositiekraant *Sözcü* betoogt dat Yaycı slachtoffer is geworden van een plot van Gülenisten, die na de mislukte coup van 2016 vervolgd worden maar volgens Erkin nog steeds invloed hebben.

Het ontslag van Yaycı staat niet op zichzelf, zegt journalist Yavuz Baydar (foto rechtsboven) van de onafhankelijke Turkse nieuwssite *Ahval*. 'Het is, in het kort, een gebeurtenis die groter is dan je op het eerste gezicht denkt', vertelt hij aan de telefoon. Baydar volgt de Turkse politiek al tientallen jaren op de voet en weet naar eigen zeggen patronen te herkennen. 'Onlangs werden ook twee generaals ontsla-

gen die, net als admiraal Yaycı, behoorden tot het 'Euraziatische', pro-Russische kamp in het Turkse militaire apparaat.'

Na de mislukte staatsgreep van 2016 werden veel hoge officieren ontslagen. Zij worden ervan verdacht aanhangers te zijn van de Turkse geestelijke Fethullah Gülen, die volgens Erdogan het meesterbrein is van de coup. Baydar: 'Belangrijk ook is dat de officieren

terug. Hoe stevig is zijn grip nog?

YAVUZ BADAR (BEELD: WIKIMEDIA COMMONS / KNUT JENSEN / NORDISKE MEDIEDAGER)

‘Turkije is na de coup minder hecht verbonden aan de NAVO als voorheen en werkt dikwijls met de Russen samen’

van Gülenisten wijst ook in die richting. Maar dit is speculatie.’ Volgens Baydar is de reactie van Yayci’s vrienden op zijn ontslag veelzeggend: ‘Ze zeggen dat hij niet ontslagen had mogen worden, omdat hij waardevolle dingen heeft gedaan.’

De Turks-Nederlandse politoloog Ozan Türkdogan (foto rechts) heeft een andere lezing, zo vertelt hij. Hij vindt het opvallend dat Yayci moest vertrekken een week nadat Egypte, Frankrijk en Griekenland een gezamenlijke verklaring deden uitgaan, waarin ze de Turkse militaire bemoeienis met Libië veroordeelden.

Türkdogan: ‘Yayci is een havik, die een agressieve buitenlandse politiek voorstaat. Je kunt hem de Turkse Qassem Soleimani noemen, naar de Iraanse generaal en ‘meesterstrategie’ die in januari dit jaar door een Amerikaanse drone is gedood. Het kan heel goed zijn dat Yayci door Erdogan is geofferd, om op die manier de diplomatieke relaties gezond te houden. Erdogan doet concessies als het moet.’

De invloed van het leger

Dit roept de vraag op hoe invloedrijk het leger op dit moment nog is op de Turkse politiek. Vroeger had het leger veel macht, als zelfbenoemd verdediger van de seculiere erfenis van Kemal Atatürk. De geslaagde staatsgrepen van 1960, 1971, 1980 en 1997 bewijzen dit. Maar Erdogan wist de macht van het leger met succes in te perken.

In 2003 degradeerde Erdogan de Turkse Nationale Veiligheidsraad, die tot die tijd het nationale

veiligheidsbeleid mede bepaalde, tot een adviesraad. Erdogan zorgde er bovendien voor dat burgers in deze raad zitting konden nemen, ook als voorzitter. Op deze manier werd het militaire gezag aan het civiele gezag ondergeschikt

OZAN TÜRKDOGAN (BEELD: FACEBOOK)

die werden gezuiverd pro-NAVO waren. In hun plaats kwamen Kemalistische officieren die een pro-Russisch beleid voorstaan. Turkije is na de coup minder hecht verbonden aan de NAVO als voorheen en werkt dikwijls met de Russen samen, denk aan de aanschaf van het Russische S-500 luchtafweersysteem.’

Baydar staat in deze analyse niet alleen. De Noorse onderzoeksjournalist Jørgen Lorentzen stelt in zijn documentaire *A Gift From God*, vorig jaar september uitgezonden door de NPO, dat Turkije zich na de mislukte coup meer op Rusland is gaan richten en dat NAVO-ge-

zinde officieren werden vervangen door pro-Russische officieren.

Een van de Kemalistische, Euraziatische officieren die na de coup carrière maakte was Yayci. Volgens Baydar zijn er speculaties dat Yayci tijdens de coup een mol was die zich voordeed als een Gülenistische officier, maar in werkelijkheid er alles aan deed om de coup te doen laten mislukken.

‘Tijdens de coup was Yayci net als Erdogan ook in het hotel in Marmaris, dat is aangevallen door de coupgelegers. Dit is een indicatie dat Yayci een mol was. Dat Yayci in de nasleep van de coup een belangrijke rol speelde bij het opsporen

gemaakt. Een gevoelige nederlaag voor het leger was het roemruchte Ergenekon-proces, dat tussen 2008 en 2012 plaatsvond en leidde tot de veroordeling van tientallen seculiere, Kemalistische officieren. Deze zouden een staat binnen een staat vormen en een coup hebben willen leggen tegen Erdogan.

Volgens veel analisten was dit proces een kantelmoment in de Turkse geschiedenis, die de macht van het leger voorgoed brak. Politicoloog Türkdogan zegt dat de politieke macht van het leger nu nauwelijks nog iets voorstelt. ‘Hulusi Akar, het voormalige hoofd van de Turkse generale staf en nu

minister van Defensie, is een AKP-hardliner. Dat geldt ook voor Yasar Güler, het nieuwe hoofd van de generale staf.'

Journalist Baydar zegt dat de macht van de Kemalisten in het leger nog niet helemaal is verdwenen. 'Het leger is nog niet helemaal islamistisch, niet alle officieren zijn 100 procent pro-Erdogan. In de nasleep van de mislukte coup van 2016 besloot Erdogan om weer samen te werken met de Kemalisten, om de Gülenisten in het staatsapparaat aan te pakken. Maar het is een tactisch bondgenootschap, geen strategische alliantie. Ze zijn geen vrienden van elkaar. Erdogan werkt samen met mensen die hem in 2002-2003 nog weg wilden hebben. Na de mislukte coup van 2016 had de president de Kemalisten nodig, maar hij wil niet dat ze opnieuw te veel macht krijgen. Erdogans instinct zegt dat hij ze kort moet houden. Daarom zijn Yayci en die twee generaals ontslagen.'

Baydar vermoedt dat Erdogan en minister van Defensie Akar binnen afzienbare tijd nog meer Kemalisten zullen proberen weg te werken uit sleutelposities. 'Ik weet niet of de president bang is voor een nieuwe coup, maar hij wil wel een sterkere controle over het leger.'

Politicooloog Türkdogan: 'In Turkije zijn, net als in landen als Pakistan en Egypte, leger en civiele regering niet gescheiden. Tot begin deze eeuw was in Turkije het leger dominant, maar nu is de civiele regering dat. Een coup tegen Erdogan vanuit het leger is nu volstrekt ondenkbaar, gezien zijn grote overwicht, ook op het leger. Hij probeert nu zijn poppetjes overal neer te zetten - in het leger maar ook in de andere staatsorganen - zodat zijn macht extra verzekerd is. Maar je hebt ook de steun van het volk nodig, ook als autoritaire leider. En die steun slinkt.'

Machiavellistische kunstgrepen

Tot 2019 leek Erdogans positie onaantastbaar. Maar toen leed hij enkele gevoelige nederlagen. Niet alleen verloor hij de lokale verkiezingen in Ankara, Antalya, Izmir en Istanbul, maar verlieten ook enkele prominenten de AKP. Het gaat om oud-premier Ahmet Davutoglu, die in december de conservatieve Toekomstpartij oprichtte, en voormalig

'Davutoglu en Erdogan gooien nu over en weer modder naar elkaar'

vice-premier en minister Ali Babacan, die in maart dit jaar met de liberale Partij voor Democratie en Vooruitgang kwam.

Maar Erdogan sloeg terug. Op de pro-Koerdische HDP na kreeg hij alle partijen achter zich toen hij in het najaar Noordoost-Syrië binnenviel. Ook oogstte Erdogan in eigen land waardering door in maart de grenzen met Griekenland en Bulgarije open te gooien, waarop tienduizenden vluchtelingen en andere migranten een poging deden om de EU binnen te komen. Toen niet veel later de coronacrisis uitbrak, greep Erdogan deze aan om kritische journalisten, bloggers en politici aan te pakken. 'Never waste a good crisis' lijkt Erdogans motto.

Tegelijkertijd gaat de reguliere repressie door. In Zuidoost-Turkije zijn inmiddels bijna vijftig HDP-burgemeesters ontslagen, die

Davutoglu en Babacan moeilijker maken om aan de verkiezingen mee te doen, denkt politcoloog Türkdogan. 'Davutoglu en Erdogan gooien nu over en weer modder naar elkaar en beschuldigen elkaar onder andere van corruptie. Ik denk dat Erdogan met deze actie vooral Davutoglu een voet dwars wil zetten.'

Verre van stabiel

Hoewel Turkije trekken heeft van een autoritaire staat, is het land verre van stabiel. Erdogan zit bijvoorbeeld niet zo stevig in het zadel als zijn Russische college Vladimir Poetin, die stevast met een overweldigende meerderheid wint. Een verklaring hiervoor wordt gegeven in de recentelijk verschenen Erdogan-biografie van de Britse journaliste Hannah Lucinda Smith:

'Het is dit constante gevoel van gevaar, deze vrees dat hij kan ver-

geweest: het mislukken van het sturen van Syrische vluchtelingen naar Europa, de economische crisis, gevolgd door de coronacrisis en nu dus interne weerstand. De reden dat de AKP in 2019 de lokale verkiezingen in Istanbul heeft verloren komt vooral vanwege de economische crisis - de slechte lira en de groeiende werkloosheid - en de vele Syrische vluchtelingen, waar de inwoners last van hebben. Erdogan doet er inderdaad alles aan om aan de macht te blijven, via het presidentieel systeem, het kaltstellen en dikwijls ook het vervolgen van politieke tegenstanders. Maar ik geloof niet dat dit hem uiteindelijk gaat lukken.'

Het is volgens Türkdogan een kwestie van tijd voordat de Turkse lira gaat vallen. 'De regering doet er ook alles aan om dit te voorkomen: zo heeft de nationale bank al haar dollarreserves uitgegeven aan de lira. Ook heeft Turkije een *currency swap deal* gesloten met Qatar ter waarde van 15 miljard dollar. De deal houdt in dat ze elkaars munteenheid kopen. Volgens veel experts heeft Turkije zo tijd gekocht. Turkije wil zulke deals ook doen met G20-landen, maar Amerika houdt dat vooralsnog tegen. Om de lira te redden heeft Erdogan zijn aanhangers opgeroepen om hun dollars in te wisselen voor lira's. Ook veel Turkse Nederlanders hebben hier, zo heb ik gehoord, gehoor aan gegeven. Ik vrees voor hen dat zij hun geld kwijt zullen raken.'

Ook Yavuz Baydar denkt dat de economische crisis waarin Turkije zich nu bevindt een groot probleem kan worden. 'De economische crisis is een gevaar dat de regering niet kan controleren, in tegenstelling tot andere crises. Turkije is afhankelijk van de wereldmarkt. De wanhoop groeit, ook vanwege de economische gevolgen van de coronacrisis. Als er een 'economische aardbeving' komt, dan zou dit grote gevolgen kunnen hebben voor Erdogan. Mogelijk stapt de ultranationalistische MHP dan uit de coalitie.'

Volgens Baydar zijn AKP en MHP in 2015 uit eigenbelang een coalitie aangegaan, maar als deze coalitie niets meer oplevert kan de MHP eruit stappen. 'Dat deed de MHP vroeger ook als het slecht ging met de coalitie. Maar die tijd is nu nog niet aangebroken.' ●

'De economische crisis is een gevaar dat de regering niet kan controleren, in tegenstelling tot andere crises'

in 2019 nog in hun ambt werden verkozen. Het Turkse parlement besloot begin juni drie oppositieparlementariërs te royeren als lid, twee HDP'ers en een CHP'er. En nu wil regeringspartij AKP meer eisen stellen aan nieuwe partijen om mee te mogen doen aan de volgende verkiezingen van 2023.

Met deze nieuwe eisen wil Erdogan het de nieuwe partijen van

liezen en alles weer terugkeert naar zoals het was, dat zijn achterban in vuur en vlam zet. (...) Om meer geliefd te zijn, moet hij zijn fanbase laten zien dat er mensen zijn die op het punt staan hem van de troon te stoten - en daartoe ook in staat zijn.'

Ozan Türkdogan gelooft dit niet zo. 'Vanuit Erdogans perspectief is er een reeks van tegenslagen

**INBRAAK ALARM INSTALLATIE - BRANDMELD INSTALLATIE
CAMERA BEVEILIGING - ELEKTROTECHNISCHE INSTALLATIE
LED VERLICHTING - PROJECTIE/ INSTALLATIE**

N-TEL TECHNIEK

Melbournestraat 46b
3047BJ Rotterdam

010 - 467 48 11

WWW.NTEL.NL - INFO@NTEL.NL

Interview.

BEELD: LINDA NOOITMEER

‘Tijdens de slavernij is de basis gelegd voor institutioneel racisme’

1 juli was het Ketu Koti, de dag waarop we vieren dat de slavernij werd afgeschaft in Suriname en op de Antillen. We vroegen Linda Nooitmeer, voorzitter van het Nationaal instituut Nederlands slavernijverleden en erfenis (NiNsee), of Ketu Koti in dit turbulente jaar nóg specialer aanvoelt.

Dit jaar is een bijzonder jaar’, zegt Linda Nooitmeer via Zoom. ‘Een herdenking in het Oosterpark zonder publiek en met maar slechts negen genodigden, vanwege het coronavirus. Maar dit jaar kenmerkt Ketu Koti zich bovendien door een ongekende verandering in Nederland: demonstraties en een niet eerder vertoonde vorm van verzet tegen het institutioneel racisme in dit land. Het onderwerp staat nu weer op de agenda. De roep om verandering komt niet alleen van mensen met Afrikaanse roots, maar is veel breder. Ik ben blij met deze medestanders. Dat is hoopvol voor Nederland.’

NiNsee ontstond 2002 als de wetenschappelijke, ‘levende’ tak van het Nationaal Monument Slavernijverleden in Amsterdam. Het is een kenniscentrum over de geschiedenis van het Trans-Atlantische slavernijverleden en het koloniale verleden van Nederland. NiNsee richt zich ook op de maatschappelijke gevolgen van dit verleden en ons ‘culturele archief’: ingesloten patronen waarop over dit verleden wordt gedacht en gesproken.

Tevens organiseert NiNsee de jaarlijkse Ketu Koti-viering in Amsterdam en ondersteunt het tien lokale comités ‘30 juni-1 juli’. In het kader van Ketu Koti heeft NiNsee afgelopen maand verschillende activiteiten georganiseerd, vertelt Nooitmeer, zoals de #KetuKotiChallenge die viral ging, de NiNsee-chats en op 30 juni de Ketu Koti-lezing door historicus Karwan Fatah-Black.

Daarnaast is NiNsee betrokken bij moties. Nooitmeer: ‘De gemeenteraad van Amsterdam heeft een motie aangenomen om te komen tot excuses voor het Amsterdamse aandeel in het slavernijverleden. Die motie is aangenomen, maar nog niet uitgevoerd.’

Op 30 juni beloofde minister Kajsa Ollongren (Binnenlandse Zaken) dat ze gaat onderzoeken of de Trans-Atlantische slavernij en slavenhandel wettelijk moeten worden vastgelegd als een misdaad tegen de menselijkheid, zoals de Verenigde Naties en het Euro-

pese Parlement eerder hebben gedaan. Dit, na een motie van de Senaatsfractie van de de Partij voor de Dieren. 'In die wet zou ook het bestaan van een kenniscentrum slavernijverleden verankerd moeten worden', vindt Nooitmeer.

NiNsee zet zich in om het narratief van Nederland over het Nederlandse slavernijverleden te veranderen. Bent u in dat opzicht tevreden over de vernieuwde Canon van Nederland?

'Ik ben blij dat Anton de Kom daarin is opgenomen. Hij heeft niet alleen in Suriname tegen onderdrukking gestreden, maar heeft ook in Nederland in het verzet gezeten. In die zin is hij de belichaming van hoe je twee landen kunt dienen. Het is een biculturele bagage die veel mensen met Afrikaanse roots hebben: je hart ligt in Suriname, maar ook in Nederland. Het zich uitspreken tegen institutioneel racisme, het gesprek met elkaar durven aangaan en het voeren van de dialoog, alles wat nu gebeurt, dat past helemaal bij de geest van hoe Anton de Kom toentertijd opereerde.

Verder is het een goede zaak dat de rol van de Marrons (de afstammelingen van tot slaafgemaakten in Suriname die de jungle waren ingevlucht, red.) als verzetsstrijders is uitgelicht. Zij hadden zich al ruim honderd jaar voor de afschaffing van de slavernij via vredesverdragen vrijgemaakt.'

Wat vindt u van het nieuwe 'slavernijvenster', het gedeelte over slavernij in de Canon?

'Daarover ben ik in het algemeen tevreden. Ik vind het wel jammer dat 1873 als jaartal niet genoemd is in het venster. De slavernij werd in 1863 afgeschaft. Daarbij ontvingen de plantage-eigenaren in Suriname een vergoeding van 300 gulden per tot slaafgemaakte en op de Antillen een vergoeding van 200 gulden. De voormalige tot slaafgemaakten werden echter niet schadeloosgesteld en moesten na 1863 nog tien jaar lang op de plantages blijven werken tegen hele lage lonen. De betrekkelijkheid van het woord 'vrijheid' wordt hiermee aange-toond.

Maar ik vind ook dat het slavernijvenster aangescherpt moet worden. De waarde van de factor

'Het taboe ligt nu op tafel. De olifant in de kamer is gezien'

'onbetaalde arbeid' is namelijk niet meegenomen. Voor Nederland zijn 20 miljoen tot slaafgemaakten op de plantages onbetaald aan het werk geweest. Deze uitgespaarde loonkosten zijn niet meegenomen in de onderzoeken. Het niet berekenen van deze bedragen heeft grote gevolgen voor het percentage van vijf dat gesteld wordt als de economische waarde van de slavernij.

Ja, wij denken zeker dat de jaarlijkse herdenking en viering van de afschaffing van de slavernij een rol hebben gespeeld in de totstandkoming van de vernieuwde Canon. Het begrip 'Keti Koti' is er immers in opgenomen.'

Waarom is het zo belangrijk om het 'culturele archief' over de slavernij te veranderen?

'Nederland heeft een Trans-Atlantisch slavernijverleden dat tweeënhalve eeuw beslaat. Je kunt zo'n

bewustwording wordt ingegaan.

Een voorbeeld daarvan is het gebruik van de term 'slaaf'. Het NiNsee en haar netwerk introduceerden de term 'tot slaafgemaakten'. En deze term wordt steeds meer onderdeel van ons Nederlands vocabulaire. Waarom is dit zo belangrijk? De voorouders van de nazaten van de tot slaafgemaakten waren vrije mensen, tot ze gekidnapt werden en verworpen zijn tot koopwaar. De geschiedenis van deze mensen en hun nazaten begon niet in 1621.

De verandering van het woord 'slaaf' brengt een bewustzijn teweeg, dat de tot slaafgemaakten mensen waren met een geschiedenis, normen, waarden, cultuur en religie. Met de slavernij is een proces van dehumanisering gestart, dat invloed op hen en hun nazaten heeft gehad en dat nu nog steeds heeft.'

'Als de premier actief institutioneel racisme bestrijdt, dan sijpelt dit door naar beneden'

verleden niet hebben zonder dat dit invloed heeft op het DNA van mensen in dat land: de slachtoffers en hun nazaten. Tijdens de slavernij is de politieke, sociale en culturele basis gelegd voor het onderdrukken van mensen met Afrikaanse roots in Nederland en zijn koloniën: de basis voor institutioneel racisme. Het is dus van belang dat er een proces van

Is het erkennen van Anton de Kom als held en de Marrons als verzetsstrijders een uitvloeisel van de verandering van het culturele archief van Nederland?

'Ja, het is een herwaardering van mensen waar altijd op neergekeken is. Zo'n verandering vindt alleen plaats door onderzoek en kennisoverdracht, waarna de aanpassing

van denkbeelden en het vocabulaire plaatsvindt.'

Wat vindt u van de nieuwe generatie activisten? Wat hebben zij nog aan Keti Koti?

'Het racismevirus sluimert al lang. Mensen met Afrikaanse roots praten al meer dan veertig jaar over institutioneel racisme. Het taboe ligt nu op tafel. De olifant in de kamer is gezien. De vorige generatie heeft ervoor gezorgd dat de huidige generatie de weg naar verandering kan vervolgen. Mensen zoals Gerda Havertong en Jetty Mathurin spraken zich al jaren geleden uit tegen zwarte piet, maar zij werden toen amper gehoord. En in 1998 boden vertegenwoordigers van de Afro-Europese vrouwenbeweging Sophiedela een petitie aan de Staten-Generaal aan, voor de totstandkoming van onder meer het NiNsee en het slavernijmonument. Zonder deze inspanningen zou de jaarlijkse herdenking in het Oosterpark nooit hebben plaatsgevonden.

Keti Koti geeft aan jongeren het besef dat de Trans-Atlantische slavernij is afgeschaft, maar dat er nog aandacht moet zijn voor de doorwerking van het slavernijverleden. Die impact is nog altijd zichtbaar in de overwegend slechte sociaaleconomische positie van Nederlanders met Afrikaanse roots. Zo lang er nog onvoldoende aandacht is voor de gevolgen van de slavernij blijft de herdenking van Keti Koti nodig.

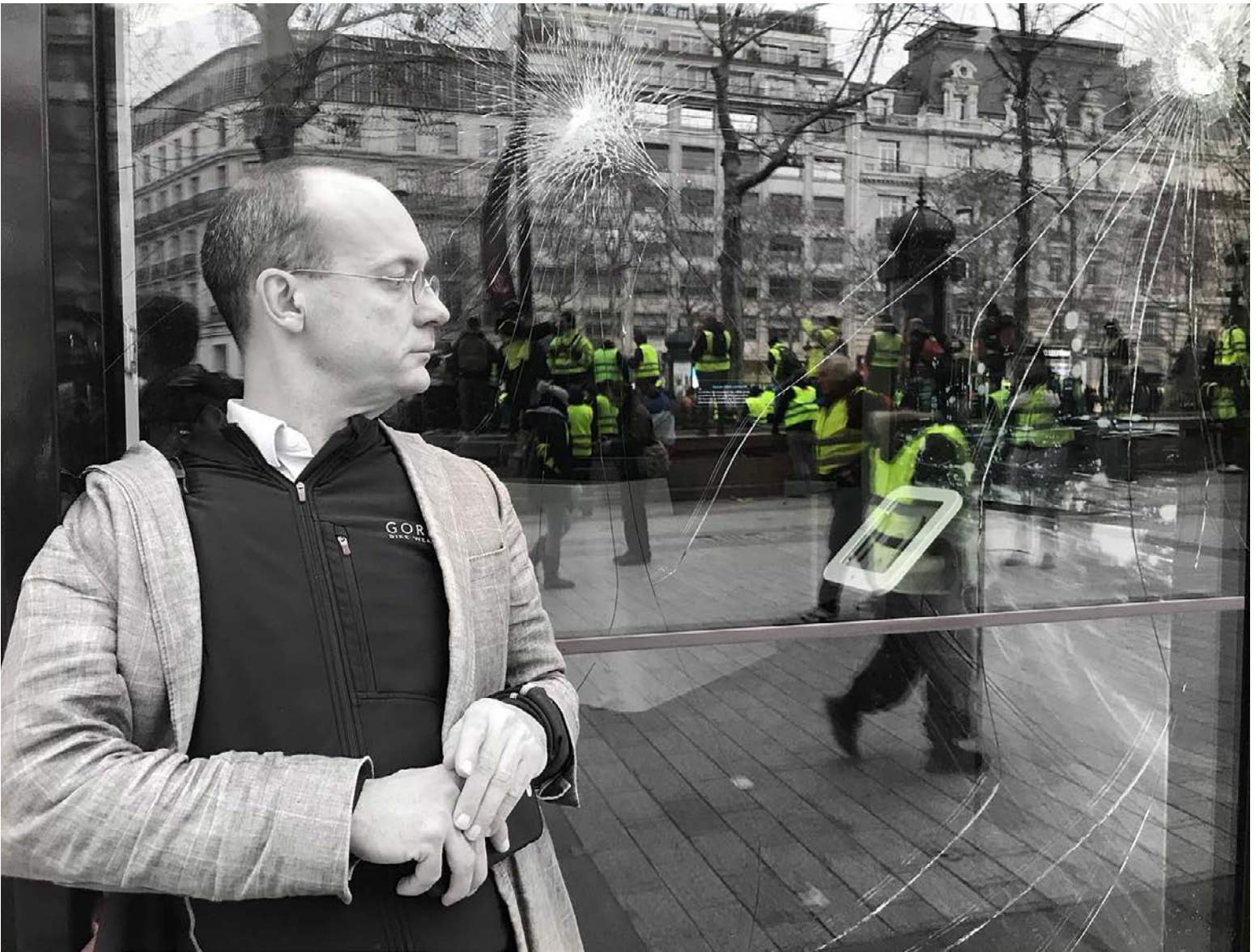
De generatie die de afgelopen weken aan het demonstreren was is hier geboren. Het is goed dat deze jonge mensen hun plek opeisen. Zij kunnen verder bouwen op het fundament dat door de eerdere generaties is gelegd. De moord op George Floyd was de katalysator voor de protesten. Maar die dorst naar verandering hing wel al in de lucht.'

Wat zal nu de invloed zijn van al die demonstraties? Hoe gaan die zich nu vertalen in onze instituties?

'Er ligt een kans voor bestuurlijk Nederland om leiderschap te tonen. De premier en de zijnen moeten actief institutioneel racisme bestrijden. Als zij het doen, dan sijpelt dit door naar beneden. Dat zal de proef op de som zijn. De échte verandering begint straks.' ●

Interview.

Marianne versus de hijab: journal islamdebat in Frankrijk

BEELD: MARIJN KRUK

In vergelijking met het Franse islamdebat heeft het Nederlandse debat amper intellectueel niveau, stelt Marijn Kruk. *De Kanttekening* sprak deze Frankrijk-correspondent over de stand van dat debat en de positie van moslims in het land van laïcité. 'Ondanks de universele principes is er een realiteit van enorme discriminatie.'

ist Marijn Kruk over het felle

In Frankrijk wordt het multiculturele debat altijd al op het scherpst van de snede gevoerd, maar de laatste maanden is de toon weer verder opgelaaide. Denk aan Mila, het 16-jarige meisje dat zich eerder dit jaar op social media negatief uitliet over de islam. Omdat zij als gevolg van bedreigingen moest onderduiken, werd zij voor velen hét symbool van het vrije woord. Of denk aan polemist Éric Zemmour, die op de nationale televisie de beruchte omvolkingstheorie promootte: hij stelde dat vluchtelingen kolonisten waren en dat islamitische migranten de christelijke bevolking dreigen te vervangen.

Het Franse debat was altijd al relatief heftig. Zo speelde tussen 1989 en 2004 de zogenoemde 'hoofddoekjesaffaire', een debat over de vraag of islamitische scholieren en studenten wel een hijab mochten dragen op school en op de universiteit. Uiteindelijk besloot de Franse overheid het dragen van alle in het oog springende religieuze uitingen op scholen te verbieden. In 2011 kwam Frankrijk bovendien met een verbod op het dragen van de boerka en de niqaab in de openbare ruimte.

De hoofddoek zorgt nog steeds voor heftige meningsverschillen. Eind vorig jaar ontstond er nog ophef toen een politicus van Front National tijdens een vergadering in een regio-parlement eiste dat een moslima op de tribune haar hoofddoek afdeed. Uiteindelijk voelde president Emmanuel Macron zich genooddaakt te reageren: hij waarschuwde voor stigmatisering van de vijf miljoen inwoners in het land.

Wat is de positie van moslims in Frankrijk? Kunnen we het Franse multiculturele debat vergelijken met het debat in Nederland? We vroegen het de in Parijs gevestigde journalist Marijn Kruk, werkzaam voor onder andere *Trouw* en de *Groene Amsterdammer*. Hij volgt het

BEELD: YOUTUBE

‘Veel moslims dachten: ‘Frankrijk accepteert de islam niet, ze willen ons aanpakken’

Franse debat op de voet en schreef hierover enkele jaren geleden een boek: *Parijs denkt. Een Republiek tegen de wereld*. Begin dit jaar interviewde Kruk bovendien de controversiële publicist Renaud Camus, de bedenker van de beruchte omvolkingstheorie.

Franse moslims vormen bijna 8 procent van de totale bevolking. Hoe divers is deze groep?

‘Heel divers. Je hebt traditionele soennitische moslims zoals Marokkaanse moslims, voor wie de koning de leider van de gelovigen is. Ook heb je een West-Afrikaanse islam, met soefi-achtige elementen. Daarnaast heb je salafisten, die uit Saoedi-Arabië hun inspiratie halen, en heb je een, overigens niet zo’n grote, Turkse gemeenschap. En er is natuurlijk een grote groep ‘cul-

tuur-moslims’, die niet naar de moskee gaat of vijf keer per dag bidt, maar bijvoorbeeld wel aan de Ramadan meedoet. Met roots in Marokko, of anders wel in Algerije, dat tot 1962 integraal onderdeel van Frankrijk was.’

In hoeverre is integratie in Frankrijk nog een vraagstuk?

‘Dat is een moeilijke vraag. Het hangt heel erg van het perspectief af. Als je het telefoonboek van een willekeurige Franse provinciestad opent en kijkt wie de artsen en de advocaten zijn, dan zie je een boel Arabische namen. Dat komt omdat veel Algerijnse immigranten het erg goed doen. In Frankrijk is de migratie organischer gegaan dan in Duitsland en Nederland. De gastarbeiders kwamen uit de koloniën. Ze spraken al Frans. Er is een kleinere

culturele kloof.

Tegelijkertijd is Frankrijk een land met enorme problemen. In Nederland is het nu twintig jaar na het roemruchte essay ‘Het multiculturele drama’ van Paul Scheffer. Maar de uitdagingen waar Nederland mee te maken heeft zijn niet te vergelijken met de situatie in Frankrijk. Je kunt de banlieus niet vergelijken met Amsterdam Slotervaart, de Schilderswijk in Den Haag of het Utrechtse Kanaleneiland. Het is van een totaal andere schaal.’

Hoe ziet deze verdeeldheid er dan uit?

‘Het zijn niet zomaar buitenwijken, maar fysieke centra op zichzelf. Rondom Parijs heb je voorsteden zoals Trappes, waar salafisten enorme druk op islamitische medebewoners zetten. Er is veel meer armoede, veel meer radicalisme. Oud-premier Manuel Valls sprak in dit verband over ‘apartheid’. Niet als politiek stelsel, maar als maatschappelijke werkelijkheid.

De misdaadfilm *Un prophète*, die gaat over een 19-jarige jongen van Noord-Afrikaanse afkomst in de Franse gevangenis, laat deze verdeeldheid ook mooi zien. Er zijn verschillende Frankrijken. Vorig jaar schreef politicoloog Jérôme Fourquet het boek *L’Archipel français: Naissance d’une nation multiple et divisée* (De Franse archipel: geboorte van een divers en verdeeld land, red). Er zijn mensen die goed en die slecht zijn geïntegreerd, winnaars en verliezers van de globalisering, enzovoort. Er zijn enorme sociale en economische verschillen.’

Merkt u daar zelf ook iets van?

‘Ik woon hier in Parijs in een driekamerappartement, met houten vloeren, hoge plafonds, klassieke balkonnetjes en twee open haarden. Maar ik heb een salafistische schoonsteenveger, die hier in de straat geboren is, maar nu in de noordelijke banlieue woont. Zijn

Interview.

buurt is echt een totaal andere wereld. Hij vertelde me dat hij een keer gemolesteerd is door jihadistische moslims, toen hij met een stel andere salafisten probeerde om jongeren uit de buurt ervan te overtuigen niet naar Syrië af te reizen. De politie komt er daar nauwelijks aan te pas. Er verschijnen ook verontrustende rapporten over radicalisering. Er staat hier echt veel meer op het spel.'

Maar dit is niet van gisteren, toch?

'In Frankrijk is de islamdiscussie in 1989 pas echt begonnen, met de hoofddoekjesaffaire. Sommige moslims eisten dat ze een hoofddoek mochten dragen op school, ze wilden dat lunches werden aangepast, wilden ruimte voor halal slachten, wilden moskeeën bouwen, enzovoort. Dit zorgde voor wrijving.'

Die wrijving komt toch ook door de laïcité, de in de ogen van critici nogal rigide secularistische ideologie van Frankrijk?

'Een interessant punt vind ik dat uiterst rechts tegenwoordig de laïcité heeft omhelsd. Ze zijn opgevoerd voor vrouwenrechten en homo-rechten, maar gebruiken dit natuurlijk als stok om moslims mee te slaan. Uiterst rechts is niet oprecht in de omhelzing van de laïcité. Ze staan namelijk in de traditie van de anti-Verlichting. Maar ze scheppen onbedoeld een werkelijkheid waar ze niet omheen kunnen, dat ze hierdoor toch homo's gaan tolereren. In Nederland zie je dit ook. Homoacceptatie is onderdeel van de maatschappelijke consensus geworden, die niet onderhandelbaar is. En moslims worden hier vaak mee om de oren geslagen.'

En wat vindt links Frankrijk van de laïcité? Die staat toch haaks op het multiculturele ideaal?

'Het klopt dat laïcité een reëel probleem is voor de linkse partijen. Veel moslims zijn kwetsbaar en worden sociaal, economisch en maatschappelijk gemarginaliseerd. Maar moreel en cultureel zijn ze vaak conservatief. Deze mensen wil links beschermen. De enige bekende opiniemaker die zich tegen laïcité heeft uitgesproken is Rokhaya Diallo, een journaliste die sterk beïnvloed is door de discussies over racisme en intersectioneel

feminisme in de Verenigde Staten. Maar zij staat tamelijk geïsoleerd.'

Hoe komt dat?

'Frankrijk kent een sterke eigen intellectuele traditie van republikanisme en universalisme. Bij links Frankrijk is het idee van laïcité altijd sterker geweest. Gedurende de negentiende eeuw stond de Republiek voor de seculiere waarden, rechts voor de Katholieke Kerk en het communitarisme. In 1905 werd er een compromis tussen kerk en staat gesloten, die gestalte kreeg in de beroemde 'Loi de 1905'. Dat is

Nicholas Sarkozy in 2004 - toen hij nog minister was - een boek geschreven, getiteld *La République, les religions, l'espérance* (De Republiek, de godsdiensten, de hoop) waarin hij betoogde dat de Franse staat eigenlijk zou moeten meebetalen aan moskeeën. Hij vreesde voor een 'garage-islam', potentiële broeinesten van moslimterrorisme. Als Frankrijk zou betalen aan moskeeën, kon er een *islam à la française* ontstaan, een islam van eigen bodem, die volgens hem noodzakelijk is om de integratie van miljoenen moslims te bespoedigen.'

MICHEL HOUELLEBECQ (BEELD: YOUTUBE)

'Ondanks de universele principes is er een realiteit van enorme discriminatie'

een sleutelmoment in de geschiedenis van de Republiek. De staat is seculier, maar neemt wel het onderhoud van alle godshuizen die voor 1905 zijn gebouwd op zich - een gebaar naar Rome.'

Voor 1905 waren er nauwelijks moskeeën in Frankrijk.

'Om die reden heeft oud-president

Moet het compromis van 1905 eigenlijk niet geactualiseerd worden, zodat er ook een 'compromis' komt met de islam?

'Dat is geprobeerd, maar niet gelukt. De commissie-Stasi van Bernard Stasi, die in 2003 naar aanleiding van de hoofddoekjesaffaire werd opgericht, moest de laïcité onderzoeken. Ik sprak destijds met

de prominente historicus René Rémond, die in deze commissie zat. Hij vertelde mij dat de commissie een weidse visie had op het probleem van de laïcité, maar dat de media eigenlijk alleen maar geïnteresseerd waren in de problematiek van de islam, in het bijzonder de hoofddoek. Met de 25 aanbevelingen van de commissie, onder andere het instellen van een islamitische feestdag, is door de politiek niets gedaan. Alleen het door de commissie voorgestelde hoofddoekverbod op scholen is in het voorjaar van 2004 wet geworden.

Dit heeft voor ressentiment onder moslims gezorgd. Veel moslims dachten: 'Frankrijk accepteert de islam niet, ze willen ons aanpakken.' Toen ik in 2015, na de aanslag op de redactie van *Charlie Hebdo*, de stemming in de banlieue ging peilen, merkte ik dat dit sentiment nog springlevend was.'

Wat zegt dit eigenlijk over Frankrijk?

'Er bestaat in Frankrijk een grote kloof tussen ideaal en werkelijkheid. Ondanks de universele principes is er een realiteit van enorme discriminatie.'

Ik formuleer het een beetje lapidair, maar heeft Frankrijk volgens u een probleem met de islam?

'Dat is veel te ongenueanceerd. Bovendien: dé islam bestaat niet. Er zijn wel mensen die islam als dé islam zien en daar een probleem mee hebben. En je hebt natuurlijk problemen met radicalisering binnen de islam, met islamisme en met radicalisering van islamisme, maar dat zijn niet problemen waarmee alleen Frankrijk kampt, het zijn wereldwijde problemen. Je ziet dat met Syriëgangers. Procentueel was het aantal uitreizigers in Frankrijk nauwelijks hoger dan in Nederland.

Belangrijk is denk ik dat Frankrijk een hele andere debatacultuur kent. Geen enkel debat wordt hier ontspannen gevoerd. Aan het islamdebat doen grote namen mee. Het gaat om de beste islamkenners, de beste arabisten. Ook beroemde intellectuelen - zoals de links-liberale Bernhard-Henri Lévy, de conservatieve Alain Finkielkraut en islamkritische feministe Caroline Fourest - mengen zich in het debat. Maar Frankrijk

heeft behalve de beste debaters ook de naaste terroristen, die vijf jaar geleden de redactie van *Charlie Hebdo* vermoordden, of die vanuit Syrië de aanslag op de Bataclan planden.'

En vanwege het terrorisme is het debat nog meer gepolariseerd geraakt.

'Precies. Een situatie die al gespannen was - moslims die hun plek opeisen, discriminatie ervaren en aanklaarten en tegelijkertijd hun identiteit willen behouden - komt als gevolg van terreuraanslagen nog meer onder druk te staan. Daardoor maken veel mensen geen onderscheid meer tussen islam en extremisme. Precies wat de jihadisten willen.'

Over polarisatie gesproken, begin dit jaar speelde de zaak Mila: het 16-jarige meisje dat zich begin dit jaar op social media negatief uitliet over de islam en als gevolg daarvan moest onderduiken. Hoe kijkt u tegen deze kwestie aan?

'Het viel mij op dat veel feministen in Frankrijk zich aanvankelijk niet over deze kwestie hebben uitgelaten. Zo zweeg de organisatie 'Osez le Feminisme' ('Durf het Feminisme'), die normaal op de barricades staat als er vrouwenrechten worden geschonden, over de kwestie. Ik vond die reactie apart. Het illustreert de spagaat waarin links Frankrijk zich bevindt. Maar je hoeft niet voor een van beiden te kiezen. Je kunt én voor Mila opkomen als zij wordt bedreigd, én tegelijk opkomen voor moslims als zij worden gediscrimineerd.'

Kun je het Franse islamdebat met ons islamdebat vergelijken?

'Nee, want in vergelijking met het Franse islamdebat heeft het Nederlandse debat amper intellectueel niveau. Ook is het bij ons meer vervan-je-bed. We hebben wel enkele soort van aanslagen gehad, maar die zijn niet te vergelijken met wat er in Frankrijk gebeurde. De aanslag op de Bataclan in Parijs eiste meer dan honderd doden. Er was 'Nice' en een hele reeks kleinere aanslagen en aanslagjes.'

Hoe wordt er in Frankrijk gecageerd op de vluchtelingen crisis?

'Die is grotendeels aan Frankrijk

'De politieke energie zit nu op rechts. Bij links, bij oud links in ieder geval, is die energie er niet'

voorbijgegaan omdat het relatief weinig vluchtelingen opvangt, zeker in vergelijking met Duitsland. In 2015 wilde premier Valls maximaal 40.000 vluchtelingen opnemen. De opvang is notoir slecht. De 'jungle' in Calais bestaat nu gelukkig niet meer, maar ten noorden van Parijs wonen volgens sommige schattingen meer dan 400.000 ongedocumenteerden, vaak in bar slechte omstandigheden.'

De Nederlandse publieke opinie is niet alleen tot op het bot verdeeld over de islam en de vluchtelingen crisis, maar ook over de zwarte bladzijden uit onze vaderlandse geschiedenis. Hoe gaat Frankrijk om met zijn koloniale verleden?

'In Frankrijk debatteren ze hier al twintig jaar over. Toen Nederland ging discussiëren over de Gouden Eeuw en de slavenhandel had ik een déjà vu. Ik maakte eenzelfde debat actief mee, als correspondent voor *Trouw*. Frankrijk voert een *guerre de mémoire*, een herinneringsoorlog, over kolonialisme en slavernij. Volgens critici zouden het Franse geschiedenisonderwijs en Franse historici veel te weinig aandacht aan kolonialisme en slavernij besteden.

De politiek had er ook een mening over. In 2001 werd een wet aangenomen waarin slavernij en slavenhandel als 'misdaad tegen de menselijkheid' werden veroordeeld. Vier jaar later trok het Franse parlement wederom partij, door een wet aan te nemen die de positieve effecten van kolonisatie benadrukte. Historici hadden hier felle kritiek op die laatste wet: zij vonden dat de staat niet mag voorschrijven hoe de geschiedenis uitgelegd moet worden. Hierdoor liet de toenmalige president Jacques Chirac de gewraakte passage over de 'de positieve rol van de Franse aanwezigheid overzee' alsnog uit de wet schrappen.'

Wat is verschil met het Nederlandse debat hierover?

'In Nederland is het koloniale verleden minder fysiek aanwezig. In Frankrijk wonen veel Algerijnen, zij zijn ook luid aanwezig in de Franse maatschappij, als het nationale voetbalelftal speelt bijvoorbeeld. Voor Frankrijk is Algerije bovendien nog steeds heel belangrijk. De onafhankelijkheid van Algerije in 1962 voelde als een amputatie, want in tegenstelling tot Indochina was het huidige Algerije geen kolonie maar een Franse provincie.'

En hoe zit het met de *pieds noirs*, de Franse kolonisten die na de Algerijnse onafhankelijkheid naar Frankrijk moesten terugkeren?

'Ze vormen een sterke rechtse lobby, vooral in het zuiden van Frankrijk. De *pieds noirs* stemmen vooral Front National, of zorgen ervoor dat centrumrechtse partijen - om de steun van de *pieds noirs* te winnen - zich verder naar rechts bewegen.'

Wat voor partij is Front National tegenwoordig Rassemblement National van Marine Le Pen?

'Front National is in 1972 opgericht als nieuwe thuishaven voor extreemrechts. Le Pen senior verenigde verschillende groepen kiezers, sympathisanten van Vichy Frankrijk (het niet-bezette deel van Frankrijk dat met Duitsland collaborerde, red.) en oorlogsveteranen van de verloren koloniale oorlogen in Indochina en Algerije. Ik heb Jean-Marie Le Pen ook een keer geïnterviewd. Hij flirt nog steeds met het Vichy-verleden en maakte antisemitische grappen. Zijn dochter Marine Le Pen doet dit allemaal niet, zij wil haar partij mainstream maken.

In de jaren zeventig leidde Front National een marginaal bestaan, maar de partij groeide in de jaren tachtig en negentig enorm. Frank-

BEELD: ERIC ZEMMOUR

rijk kampte met de-industrialisatie en snel groeiende werkloosheid, terwijl tegelijkertijd gastarbeiders hun gezinnen mochten laten overkomen. Éric Zemmour, waar ik verder geen fan van ben, heeft dit proces mooi opgeschreven in zijn geruchtmakende boek *Le suicide français* (*De Franse zelfmoord*). Niemand wilde dat in Frankrijk een grote etnische onderklasse zou ontstaan die zich zou opsluiten in de eigen identiteit, maar het gebeurde toch. In Nederland is dat ook gebeurd, maar in Frankrijk gebeurt alles op een veel grotere schaal. Zemmour schetst het als een tragedie, zonder duidelijke verantwoordelijken.'

De stem van de onvrede wordt niet alleen vertolkt door Rassemblement National, maar ook door de gele hesjes. Zijn zij racisten?

'De gele hesjes worden door de gevestigde politiek en door bepaalde media weggezet als racisten. En dat zijn de gele hesjes ook deels. Bij mij in de buurt organiseerden ze niet zo lang geleden een demonstratie. Na het voorbijtrekken van de demonstratie trof ik heren der langs het parcours antisemitische en anti-islamistische leuzen. Het is een extreme beweging geworden.

Dat waren ze oorspronkelijk echter niet. Het was een opstand van de lage, overwegend witte provinciale middenklasse, mensen met oprechte zorgen, onder andere over de hoge benzineprijzen in het land. Ze vroegen aandacht voor hun

marginale positie. Maar nu lijkt het alsof alleen de gewelddadige en extreme kern is overgebleven. De regering en ook een deel van de media hebben er tot op zekere hoogte belang bij, de hele beweging als racistisch weg te zetten. Want dan kunnen de achterliggende problemen ook genegeerd worden.'

Hoe komt het dat rechtse intellectuelen, schrijvers en publicisten als Alain Finkielkraut, Michel Houellebecq en Éric Zemmour het tegenwoordig zo goed doen?

'De politieke energie in Frankrijk zit nu op rechts. Bij centrumlinks is die energie er daar nu niet. Alleen bij de groene partijen, de Bernie Sanders-achtige clubs. De populaire thema's identiteit en de natie zijn rechtse thema's.'

Thierry Baudet lijkt geïnspireerd door het Franse debat. Hij heeft een essay over Houellebecq geschreven en Finkielkraut en Zemmour hebben zijn proefschrift *De aanval op de natiestaat* aangeprezen. Welke rol speelt het Franse debat over de multiculturele samenleving voor de denkbeelden en het optreden van Thierry Baudet? Is Frankrijk hét land waar hij zijn inspiratie vandaan haalt?

'Het valt wel mee met die invloed, denk ik hoor. Uit niets blijkt dat hij het Franse intellectuele debat serieus volgt. Wel kent hij een aantal rechtse intellectuelen persoonlijk, als ook enkele uiterst rechtse politici, zoals Jean-Marie Le Pen en Julien Rochedy, oud-voorzitter van de jongerenorganisatie van Front National. Zoals uit zijn proefschrift blijkt is Baudet bekend met de intellectuele traditie van het Franse fascisme. Op Twitter liet hij zich bewonderend uit over omstreden schrijvers als Maurice Barrès en Pierre Drieu la Rochelle. Die laatste schreef een roman waar hij zijn eigen bekering tot het fascisme uiteenzette. Baudet zegt sterk beïnvloed te zijn door het cultuurpessimistische boek *La Défaite de la pensée* (De ondergang van het denken) van Alain Finkielkraut, waarin de nivellering in de cultuur, het consumentisme en het relativisme worden gehekeld. En hij heeft een essay over de romancier Michel Houellebecq geschreven, waaruit bleek dat hij goed bekend is

'Zoals uit zijn proefschrift blijkt is Baudet bekend met de intellectuele traditie van het Franse fascisme'

met diens werk.'

Binnen Forum voor Democratie wordt zo nu en dan geschermd met de omvolkingstheorie, begin dit jaar deed Theo Hiddema dat nog in NRC. Het idee is dat de oorspronkelijke Europese bevolking wordt vervangen door nieuwkomers uit het Midden Oosten en Afrika. U heeft de bedenker van deze beruchte complottheorie geïnterviewd: Renaud Camus, auteur van *Le Grand Remplacement*. Wat vindt Camus ervan dat Brenton Tarrant met beroep op deze theorie 51 moskeebezoekers in Nieuw Zeeland vermoordde?

'Camus voelt zich hier niet verantwoordelijk voor. Hij zei me te huijveren van iedere vorm van geweld. Renaud Camus is een estheet. Ziet hij bloed, dan hangt hij bij wijze van spreken aan het plafond. Ernaar gevraagd neemt Camus afstand van geweld, maar hij schrijft dit niet

nadrukkelijk op. In zijn werk heeft hij het over immigranten als 'kolonisten', spreekt over een 'bezetting', roept op tot 'verzet'. Maar hij schrijft er niet bij dat dit vreedzaam moet zijn. Dan kunnen mensen wel eens vreemde conclusies trekken.'

Wat vindt u? Draagt Camus verantwoordelijkheid?

'In juridische zin is Camus niet verantwoordelijk, maar in moreel opzicht wel. Hij trekt in zijn werk ook parallellen met de Duitse bezetting, hoewel hij dus weer niet schrijft dat we de wapens moeten oppakken. Maar wie denkt aan het verzet tegen de Duitse bezetting, die denkt aan gewapende groepen, toch?'

Hoe populair is Camus' gedachte goed in Frankrijk?

'Hij heeft veel aanhangers. Hoewel hij uit de rechts-radical underground komt, gelooft ongeveer de helft van de Fransen, zo blijkt uit

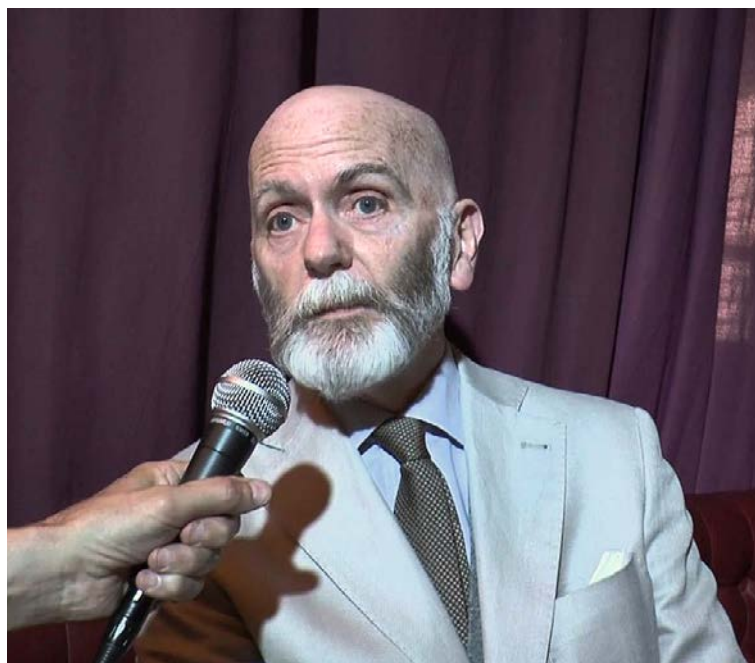
enquêtes, dat er zoiets als een 'grand remplacement' bestaat. Vijftig procent van de Fransen steunt ook de gele hesjes. Waarmee ik overigens niet wil beweren dat dit precies dezelfde groep is. Maar het zegt wel iets over de diepe afkeer die in Frankrijk leeft tegen het establishment, zij die het in de politiek, de media, de cultuur en de economie voor het zeggen hebben.

Er is een grote kloof tussen perceptie en werkelijkheid. Angstbeelden als *le grand remplacement* worden aangejaagd door beelden die via social media worden verspreid. Migratie wordt met misdaad geassocieerd. Als je mensen vraagt hoeveel moslims er in Frankrijk wonen, dan schatten ze dit aantal doorgaans veel te hoog in. Er is een gevoel dat Frankrijk aan invloed inboet, een ondergangsstemming zelfs. Veel mensen voelen zich bedreigd. Ze trekken zich terug in hun eigen groep. Camus raakt bij zulke mensen een gevoelige snaar.'

Frankrijk is, zoals u telkens heeft benadrukt, een land van gigantische tegenstellingen. Hoe zou Frankrijk de kloof eigenlijk het beste kunnen overbruggen, denkt u?

'Het punt is dat Frankrijk weliswaar beroemde bruggen kent, denk aan de Pont des Arts of het viaduct van Millau, maar geen land van bruggenbouwers is. De politieke cultuur is doordrongen van conflict. Gewelddadige demonstraties hebben onder Hollande een hoge vlucht genomen, met het ultralinkse *black bloc* dat een spoor van vernieling door de hoofdstad trekt. Vorig jaar deden veel grote vakbonden niet mee aan de 1 mei-optochten, omdat ze niet met het straatgeweld geassocieerd wilden worden. Van de gele hesjes werd eerst gezegd dat ze bij aanvang van de kerstvakantie wel zouden afhaken, maar ze bleven komen.

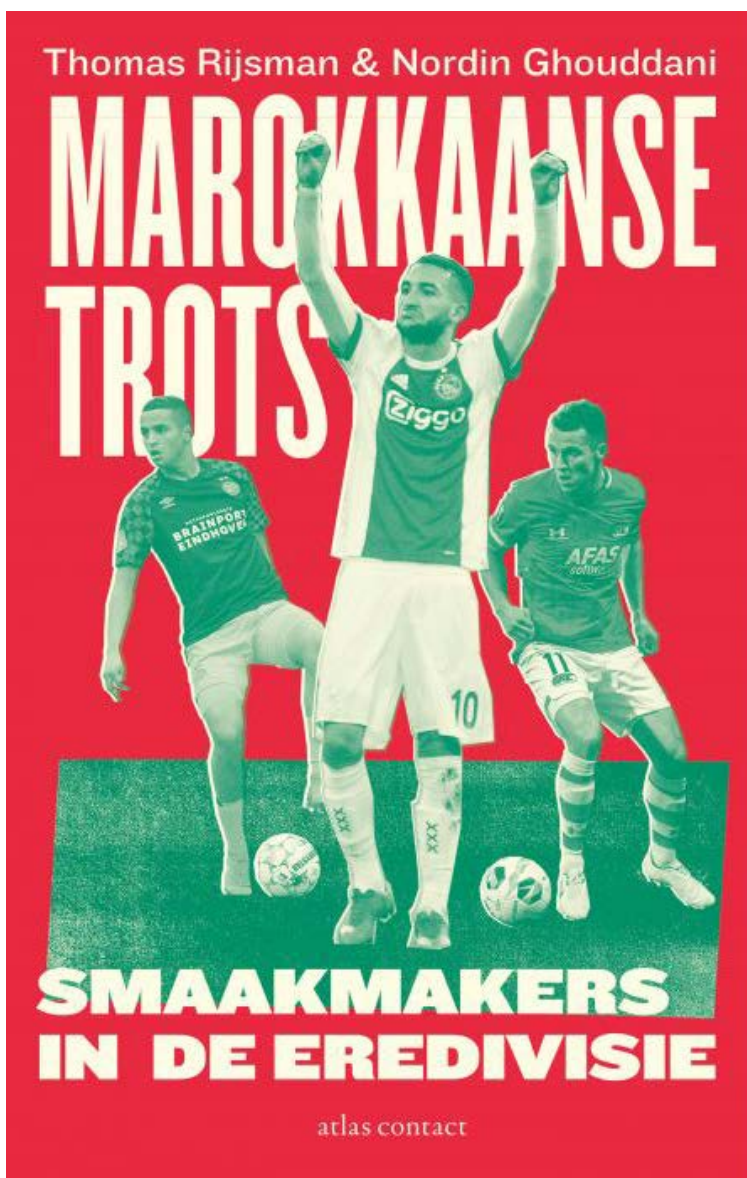
De verschillen, politiek, economisch, cultureel, geografisch, zijn daarbij zó enorm. De politicoloog Jérôme Fourquet sprak over een 'eilandenrijk', en dat is een goede metafoor. Maar als iemand als Macron, toch geen onredelijk mens, mensen niet kan verbinden, wie dan wel? De sfeer in een stad als Parijs is de afgelopen jaren enorm verhard.' ●

RENAUD CAMUS (BEELD: YOUTUBE)

Interview.

‘Marokkaanse trots’: een zoektocht door cultuur, religie en voetbal

BEELD: ATLAS CONTACT

Dat voetballer Hakim Ziyech in 2015 niet werd geselecteerd om voor Oranje te spelen had volgens sportjournalisten Thomas Rijsman en Nordin Ghouddani weinig te maken met talent. ‘Hij werd onderschat, omdat hij een Marokkaan is.’ Dit vormde voor de twee de aanleiding om een boek te schrijven.

● KAJA BOUMAN

We weten dat Nederlanders met een migratieachtergrond een achterstand hebben in de maatschappij, dat heb ik zelf ook meegemaakt’, zegt Ghouddani, ‘maar hoe ziet dat eruit in de voetbalwereld?’ Die vraag leidde uiteindelijk tot het boek *Marokkaanse trots: Smaakmakers in de eredivisie*, waarin Rijsman en Ghouddani meer dan twintig mensen uit de voetbalwereld interviewen.

In zeventien vlot geschreven hoofdstukken komen de verhalen van Marokkaans-Nederlandse voetballers en trainers naar voren. Het zijn persoonlijke verhalen van bekende spelers als Khalid Boulahrouz en Oussama Idrissi en toekomstige sterren, waaronder Nassim el Ablak en Ilham Abali. Het voelt regelmatig alsof je zelf aan tafel zit: de geur van zoete Marokkaanse thee om je heen, een voetballer voor je en een intens gesprek tussen een witte, soms

onwetende interviewer en zijn Marokkaans-Nederlandse kameraad.

Het boek eindigt niet met een duidelijke conclusie, maar volgens Rijsman is één ding duidelijk: ‘De meerderheid vertelt een achterstand te hebben en illustreert met verhalen hoe hij werd of wordt onderschat. Als ik uitga van onze interviews, dan zeg ik: ja, Marokkaanse voetballers in Nederland worden onderschat.’

Beschermd door Farid en Mourad

Via een Zoomgesprek vertellen de sportjournalisten over hun zoektocht. Ghouddani logt in vanuit Tilburg, de stad waar beide jongens opgroeiden en waar Ghouddani altijd is gebleven, bij zijn club Willem II. Thomas verhuisde naar Amsterdam. Het zijn inmiddels volwassen mannen, met succesvolle carrières, een vrouw en kinderen, maar ze zien zichzelf nog steeds rondrennen op hun favoriete voetbalpleintje in het Tilburg van de jaren tachtig.

Ghouddani woonde in het noorden van de wijk, in een armer deel. Rijsman woonde in het 'kakkersge-deelte, tussen de advocaten', zegt hij. Hun pleintje, gelegen in het midden, was waar alle kinderen samen kwamen en werden verbonden door voetbal.

'Ik mocht altijd bij de buitenlanders', grapt Rijsman. 'En dat was handig, want wij waren brave kakkers. Soms was er wel eens ruzie en dan waren het niet Maurits of Pieter die de klappen uitdeelde. Ik had dan het voordeel dat ik beschermd werd door Farid en Mourad.'

Rijsmans ouders komen uit België. Ondanks zijn blonde haar en blauwe ogen voelde hij nooit een een-op-een aansluiting met zijn Nederlandse omgeving. 'Op het pleintje kwam ik de 'ander' tegen. Dat was echt een fijne plek om samen op te gaan in het spel.'

Op hun twaalfde werden de levens van Rijsman en Ghouddani onverwacht uit elkaar getrokken, door de beslissing van een leraar. Met dezelfde citoscore kreeg Rijsman een vwo-advies, Nordin moest naar de LTS.

De braafste jongen van het plein

Na de lagere school raakten de twee elkaar gestaag uit het oog. 'Ik ging naar de LTS en dat was verschrikkelijk. De leraar zei: wat doe je hier? Je hebt twee linkerhanden, bent bang voor solderen en durft geen hamer vast te houden.' En dus ging Ghouddani naar een andere school, deze keer met een focus op economie en administratie.

Maar ook dat vond de tiener verschrikkelijk: 'Ik wist altijd al dat ik niet op een kantoor wilde werken. Al sinds ik acht was wilde ik sportjournalist worden. Dat was mijn droom.' Op zijn zeventiende kwam Ghouddani op het verkeerde pad terecht: 'Ik had geen doel, ik wist niet wat ik wilde, en toen heb ik een boel foute dingen gedaan.'

Op de dag voor zijn achttiende verjaardag werd Ghouddani opgepakt voor diefstal met geweld. 'Toen ik dat hoorde, was ik echt verbaasd', onderbreekt Rijsman. 'Nordin was altijd de aardigste, braafste jongen op het pleintje. Als er iemand is van wie je niet zou verwachten dat hij een roofoverval zou plegen, dan was het wel Nor-

'Ja, Marokkaanse voetballers in Nederland worden onderschat'

din.' 'Dat is dus wat omstandigheden met je kunnen doen', reageert Ghouddani.

Ghouddani zat tweeënhalve maand vast. Een bezoek van zijn ouders in die tijd was voor hem het

keerpunt. 'Mijn ouders zeiden: 'Je bent nu achttien, ga eens wat doen met je leven.' Maar duidelijk was ook: 'We staan achter je, en we vergeven je fouten.' Alles wat Ghoudani daarna deed, deed hij om zijn

droom waar te maken: sportjournalist worden. Op zijn vijftienvijftigste studeerde hij af van de school voor journalistiek.

Bij de vraag hoe zijn leven eruit had gezien als hij ook een vwo-advies had kregen, schiet Ghouddani in de lach: 'Dan was ik ook een kakker geworden.' De twee vrienden lachen en dan haalt Ghouddani zijn schouders op. 'Het maakt niet meer uit. Ik heb het gemaakt, dankzij mijn ouders.'

Sindsdien heeft Ghouddani inderdaad een soort inhaalslag gemaakt, en wordt hij niet langer professioneel onderschat. 'Ik heb mezelf bewezen en mijn collega's waarderen mij.'

'Maar dat is niet altijd zo, hoor', benadrukt Rijsman. 'We hadden laatst een interview bij een club, en toen we werden opgehaald door de persmedewerker gaf die man alleen mij een hand. Hij keek zo over Nordin heen.'

'Ja', bevestigt Ghouddani. 'Dat soort dingen gebeuren. Onlangs ging ik naar een uitwedstrijd van Willem II, toen zat ik in de pauze bij de pers en kwam er zo'n gast om mijn perskaart vragen. Alleen aan mij. Dan voel je je wel weer een buitenlander.'

'Thomas zou een goede moslim zijn'

De culturele verschillen tussen de twee vrienden kwamen tijdens het project regelmatig naar voren. 'Thomas is eigenlijk anti-religie, of ja, die heeft in ieder geval niets met religie', zegt Ghouddani. 'Maar de islam was wel een onderwerp in veel van de gesprekken. Daar heb ik Thomas ook veel in zien groeien.'

Dan is Ghouddani even stil. 'We wilden dit eigenlijk pas volgende maand bekend maken, maar hij heet vanaf nu Taoufik. Hij gaat zich bekeren tot de islam.' De twee journalisten barsten in lachen uit, de zoombeelden schudden heen en weer terwijl Rijsman er stotterend tussen probeert te komen.

'Wacht, ik zal het even uitleggen', begint Rijsman. 'Nordin heeft een appgroep met allemaal Marokkaanse voetbalfans, waar ik niet in zit. Iemand uit die groep stuurde mij toen ineens een berichtje: 'Jij hebt meer Marokkaanse trots dan sommige Marokkanen, dus vanaf nu noem ik je Taoufik.'

Sindsdien is Taoufik Rijsmans

BEELD: FJODOR BUIJS

BEELD: NORDIN EN THOMAS NAAST ELKAAR, OP DE TWEEDE RIJ VAN VOREN. THOMAS HEEFT EEN ROZE SHIRT AAN, NORDIN ZIT VOOROVER GELEUND EN HEEFT EEN BLAUW OVERHEMD AAN.

roepnaam in de groepsapp. En dat was niet de enige keer dat hen zoiets overkwam. Ghouddani: 'Nadat we een interview hadden met voetballer Ali Elkhatabi belde hij mij op en zei: 'Thomas zou echt een goede moslim zijn.' En dat was ik helemaal met hem eens. Thomas heeft die kernwaarden en ook de wil om te luisteren en te begrijpen, zelfs als hij het ergens niet mee eens is.'

Thomas vindt het een mooi compliment: 'Ik heb veel gesprekken gehad over het geloof en heb absoluut mooie dingen geleerd, waardoor ik heel nieuwsgierig ben geworden. Ik lees nu ook veel boeken over de islam.'

Een blik in de toekomst

Over wat het mooiste hoofdstuk van hun boek is, zijn de auteurs het meteen eens: het hoofdstuk van Nassim el Ablak. De jonge voetballer speelt sinds 2018 bij Fortuna Sittard. Daarvoor speelde hij in de jeugd van SC Heerenveen en PEC Zwolle. 'Die jongen heeft meegemaakt wat heel veel jongens meemaken. Hij is van school gestuurd, hij is vervolgens bij Heerenveen weggestuurd en toen weer bij Zwolle. Hij is zoekend in het leven', zegt Ghouddani.

Ablaks hoofdstuk gaat onder andere over het jaar waarin de

'Als je Marokkaans en islamitisch bent opgevoed, dan voel je je meer Marokkaan dan Nederlander'

voetballer eigenlijk niets te doen heeft en gek wordt van het leven. Op een dag besluit Ablak daarom een mailtje naar Fortuna Sittard te sturen. 'Dat mailtje bestond uit een zin, zonder interpunctie, geen komma's of punten', zegt Ghouddani. 'Maar het kwam neer op: als-jeblijft, laat me komen trainen, ik wil voetballen.' De volgende ochtend om half 7 kreeg Ablak een mailtje uit Sittard: 'Welkom.'

'Het is een verhaal over een tweede kans, een derde kans, een vierde kans. Wat ik vaak tegen vrienden zeg is dat mensen zoals ik het voordeel van de twijfel krijgen, terwijl Marokkaanse Nederlanders juist het nadeel van de twijfel krij-

gen. El Ablak kreeg een nieuwe kans, terwijl hij het eigenlijk niet meer verwachtte', zegt Rijsman over het hoofdstuk.

Een ander belangrijk hoofdstuk, waar Rijsman zeer over is te spreken, gaat over de vrouwelijke voetballer Ilham Abali. De achttienjarige middenvelder speelt voor het Nederlandse jeugdteam en ADO Den Haag. 'In gesprekken over Marokkanen in mijn witte bubbel komt uiteindelijk altijd die 'Ja, maar-vraag'. En vaak is dat: 'Ja, maar hoe zit het dan met de positie van de vrouw in de islam?', vertelt Rijsman. 'Ik vond het belangrijk om dit onderwerp ook aan te snijden in ons boek, maar eigenlijk verdient

dit onderwerp veel meer ruimte. We raken het even aan, maar diepen het niet helemaal uit.'

Ghouddani denkt dat het slechts een kwestie van tijd is voordat ook Marokkaans-Nederlandse meisjes hun plaats in het Nederlandse voetbal veroveren. 'Nu heb je er vijf in de eredivisie, over tien jaar zijn dat er twintig.'

Ook het Marokkaanse voetbal zou er in de toekomst anders uit kunnen zien en meer Marokkaans-Nederlandse spelers kunnen tellen. 'Eerst stelde Marokko niets voor. Als Marokko zich niet voor het WK kwalificeert dan kies je voor Nederland, want dat is beter voor je carrière', begint Ghouddani. 'Maar', vervolgt hij, 'als de twee landen gelijkwaardig zijn, dan valt dat aspect weg en wordt het een emotionele keuze.'

Volgens Ghouddani zou in dat geval de meerderheid van de Marokkaans-Nederlandse spelers voor Marokko kiezen, zoals Hakim Ziyech (Ajax) en Oussama Idrissi (AZ) al gedaan hebben. 'Als je Marokkaans en islamitisch bent opgevoed, dan voel je je meer Marokkaan dan Nederlander.'

Dat is volgens Ghouddani een nieuw sentiment, iets wat hij als tiener anders ervaarde. 'Ik was vroeger gewoon een kind dat voetbalde en knikkerde. Maar sinds eind jaren negentig, en zeker na 9/11, is het hokjesdenken versterkt en kijken Nederlanders anders naar moslims. Als iemand met Marokkaanse wortels grijp je daarvoor sneller naar je Marokkaanse identiteit.'

Voor hun eigen toekomst hebben de twee jeugdvrienden nog geen concrete plannen. Wel heeft Rijsman een lange lijst aan ideeën voor een tweede boek: 'We zouden drie vrouwelijke spelers kunnen volgen, of met Marokkaanse spelers in het buitenland kunnen spreken, of we zouden in plaats van alleen met Marokkanen ook met Hollanders over Marokkaanse trots kunnen praten.' Ook zou de journalist dolgraag een televisieserie maken over dit boek. Maar dat zijn plannen voor later, voorlopig hebben ze het nog te druk met interviews. ●

Dit artikel kwam tot stand met behulp van journalist en sportkenner Jessy de Cooker.

‘Zwarte kunstenaars zijn nu gewild in de VS, maar nog niet in Nederland’

Voor het eerst zijn in Nederland de werken van vijftig belangrijke Afro-Amerikaanse kunstenaars te zien.

● MERCITA CORONEL

‘THE FAMILY’ (1975) DOOR ROMARE BEARDEN

De Amersfoortse tentoonstelling *Tell me your story* start bij de Harlem Renaissance in 1910 en eindigt via onder meer de Civil Rights-beweging in de sixties bij de Bloom Generation, ofwel de huidige generatie explosief talentvolle kunstenaars. Lang was deze kunst onzichtbaar voor wit Amerika, maar nu vindt deze moeiteloos zijn weg naar prestigieuze musea als het MoMa, het Guggenheim en Tate Britain.

‘Where the hell is Amersfoort?’ vroegen Amerikaanse musea en galerieën zich af, toen Kunsthal KAdE aanklopte om werk in bruikleen te vragen voor de tentoonstelling. Dat vertelt Rob Perree, gastconservator van de tentoonstelling, per mail. Afro-Amerikaanse kunstenaars zijn *hot* in de Verenigde Staten. Musea en galerieën vroegen zich af hoe integer deze mensen uit Amersfoort zijn. Ruim 90 procent van de werken moest uit Amerika komen, zo luidde de eis. In Europese collecties is de Afrikaans-Amerikaanse kunst immers nauwelijks vertegenwoordigd. ‘Het was dus zaak het vertrouwen te winnen van de bruikleners, ze te overtuigen dat we kennis van zaken hebben en niet wilden meeliften op het succes in Amerika zelf.’

Klinkende namen als Romare Bearden, William H. Johnson, Emory Douglas, Carrie Mae Weems, Kerry James Marshall, Kara Walker, Hank Willis Thomas, Umar Rashid en Kehinde Wiley zijn in *Tell me your story* vertegenwoordigd met hun werk. De namen zullen niet bij iedereen een belletje doen rinkelen, maar voor Quinsy Gario, performance dichter en beeldend kunstenaar, zijn het kunstenaars die hij al lange tijd volgt en wier werk zijn voedingsbronnen vormen. Zo zag hij *Quilting Time* van Romare Bearden in het Detroit Institute of Arts Museum en tot zijn grote ontroering zag hij in *Tell me your story* de voorstudies ervan.

Gario bezocht op verzoek van *de Kanttekening* de tentoonstelling in Amersfoort. Het werk van Gario refereert veelal aan een historische en politieke context, de Nederlandse koloniale geschiedenis van de Antillen in het bijzonder. Het

werk van de Afro-Amerikaanse kunstenaars reflecteert eveneens op een historische en politieke situatie, en wel die waarin de Afro-Amerikaanse gemeenschap te maken kreeg met slavernij, de racistische Jim Crow-wetten, de strijd om burgerrechten en het nog altijd aanwezige racisme in de Amerikaanse samenleving.

Het engagement is niet het enige wat Gario van belang vindt in zijn werk en herkent in het werk van de Afro-Amerikaanse kunstenaars. Net zo belangrijk zijn het gebruik van nieuwe technieken, het vernieuwen van oude technieken en het spelen met iconografieën om historische beelden eigen te maken en de verhalen te vertellen. Hij noemt *House/Field/Yard/Kitchen* van Carrie Mae Weems als voorbeeld. Weems heeft van vier oude foto’s van tot slaaf gemaakten een c-print gemaakt op glas. Ten tijde van de slavernij waren tot slaaf gemaakten er specifiek voor het huis, voor het veld, voor de tuin en voor de keuken. De woorden ‘house’, ‘field’, ‘yard’ en ‘kitchen’ worden impliciet gerelateerd aan het n-woord.

‘HOUSE/FIELD/YARD/KITCHEN’ (1996) DOOR CARRIE MAE WEEMS

‘Een ‘fieldn*****’ was minder waard dan een ‘housen*****’

Gario: ‘Dat is Amerikaanse *vernacular* (volkstaal, red.) en werd ook gebruikt om mensen tegen elkaar uit te spelen. Een ‘fieldn*****’ was minder waard dan een ‘housen*****’. Ik zou die termen nooit gebruiken omdat ze mensen dehumaniseren. Carrie Mae Weems zet dit thema in dit perspectief, en zie wat een esthetische blik hiermee kan doen. De werkwijze raakt aan mijn werk. Wat is de culturele context waarin je je werk maakt? Wat is de iconografie waar je uit kan putten en hoe wordt het werk gelezen?’

Kehinde Wiley is een kunstenaar bij uitstek die speelt met het

ondergraven van de iconografie waarmee de West-Europese kunstgeschiedenis haar taalbeeld creëerde. In *Tell me your story* zijn schilderijen van hem te zien waarin jonge Afro-Amerikanen poseren in Renaissance-poses uit schilderijen van Rubens of Velázquez. Dat niet alleen, hij bevraagt ook ‘de’ zwarte helden.

Gario: ‘Wiley heeft het officiële staatsportret van Obama gemaakt. De achtergrond, de groene blaadjes, is een verwijzing naar de cultureel diverse achtergrond van Obama. Binnen de botanische wetenschappen is er het fenomeen van de *invasive species* en zo werd

Obama ook gezien. Het portret is een verwijzing naar de xenofobie waar hij als eerste zwarte president mee te maken kreeg. Tegelijkertijd is Obama, ondanks zijn mooie oraties, ook de drone-leider en de man die veel migranten het land heeft uitgezet.’

Activisme is een essentieel onderdeel van Gario’s kunstenaarschap. Hoe dit werkt, blijkt als hij benoemt dat er in de tentoonstellingstekst een fout staat over George Zimmerman, die Trayvon Martin doodschoot in 2012: ‘Hij was geen bewaker, maar een burgerwacht.’ Voor de gemiddelde kunstenaar en bezoeker is dit een detail, voor Gario gaat het om een wezenlijk verschil.

Gario is onder de indruk van *Tell me your story*. Toch vindt hij het ontbreken van een link naar Nederland een gemiste kans. Want die is er wel. New York was ooit Nederlands bezit. Wall Street heette eerst nog de Waalstraat. ‘Harlem’ komt van Haarlem. Een onverwachte Nederlandse bruikleen komt bovendien van The Black Archives in Amsterdam. Zij bleken tijdschrijf-

“Kunst voor de kunst” is onzin. Het bestaat niet

ten van de Black Panthers in bezit te hebben. Hierin stonden onder andere illustraties van Emory Douglas, de beroemde kunstredacteur van het tijdschrift.

‘De mensen van The Black Archives hebben naar de issues in deze magazines gekeken en deze gerelateerd aan de Nederlandse situatie. Het verhaal is bijvoorbeeld dat wij pas vanaf de jaren zeventig in Nederland zouden zijn: dat is niet waar. Er wordt gezegd dat er pas sinds kort aandacht is voor geweld op basis van raciale kenmerken: dat is ook niet waar. Er wordt gezegd dat er geen onderlinge solidariteit is onder gemarginaliseerde groepen: ook dat is niet waar. Door middel van onderzoek, nadenken en kunst kom je tot nieuwe verhalen.’

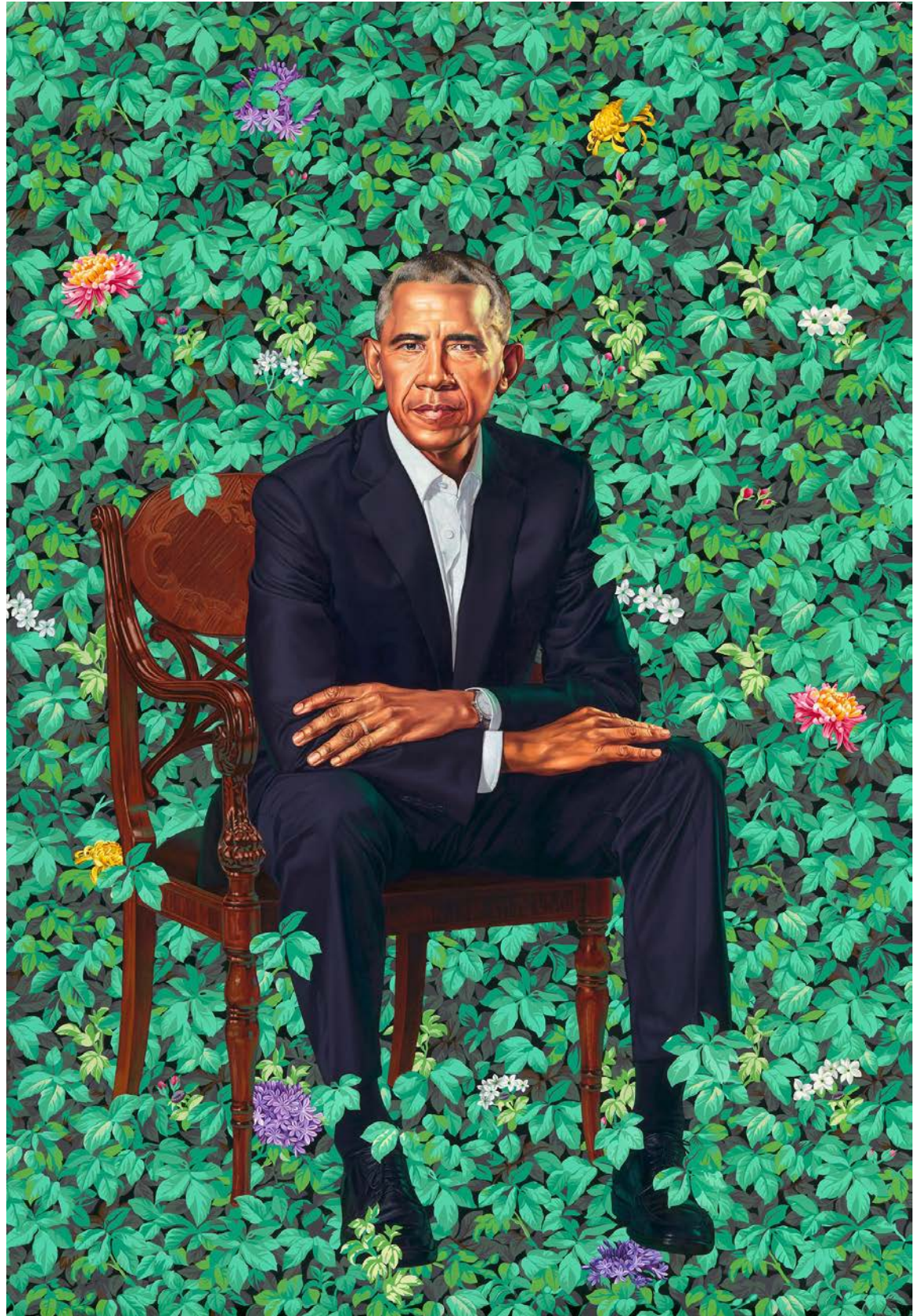
Kunst waarin afkomst en politiek een rol spelen wordt door sommige kunstcritici als activistische kunst gezien, en daarom geen kunst. Het zou voorspelbaar zijn en niet vernieuwend. Gario wijst deze vraagstelling af als oninteressant.

‘Ik vind het onzin dat kunst geen maatschappelijk referentiekader mag hebben. Het niet willen becommentariëren van een maatschappelijke context vind ik óók een politieke keuze. Omdat het vooral zijn best doet om niet te becommentariëren. Een kunstenaar die doet alsof hij geen maatschappelijke positie heeft en neutraal is, bouwt voort aan een situatie waarin zijn manier van zijn dominant is. De dominantie niet willen uitspreken maar er wel in zitten, is een manier om die in stand te houden. Binnen *L’art pour l’art* wordt ook gerefereerd aan historische kaders. Het harde werken is om dat te ontkennen. ‘Kunst voor de kunst’ is daarom onzin. Het bestaat niet.’

Sterker nog: ‘kunst voor de kunst’ kan juist soms heel saai zijn, zegt Gario. Hij denkt dat dit één van de redenen is waarom musea meer open lijken te staan voor het

andere verhaal. Gario zelf staat met nieuw werk in *Telling untold stories* van het Van Abbe Museum en in *Identities, contemporary Caribbean perspectives* van het Wereldmu-

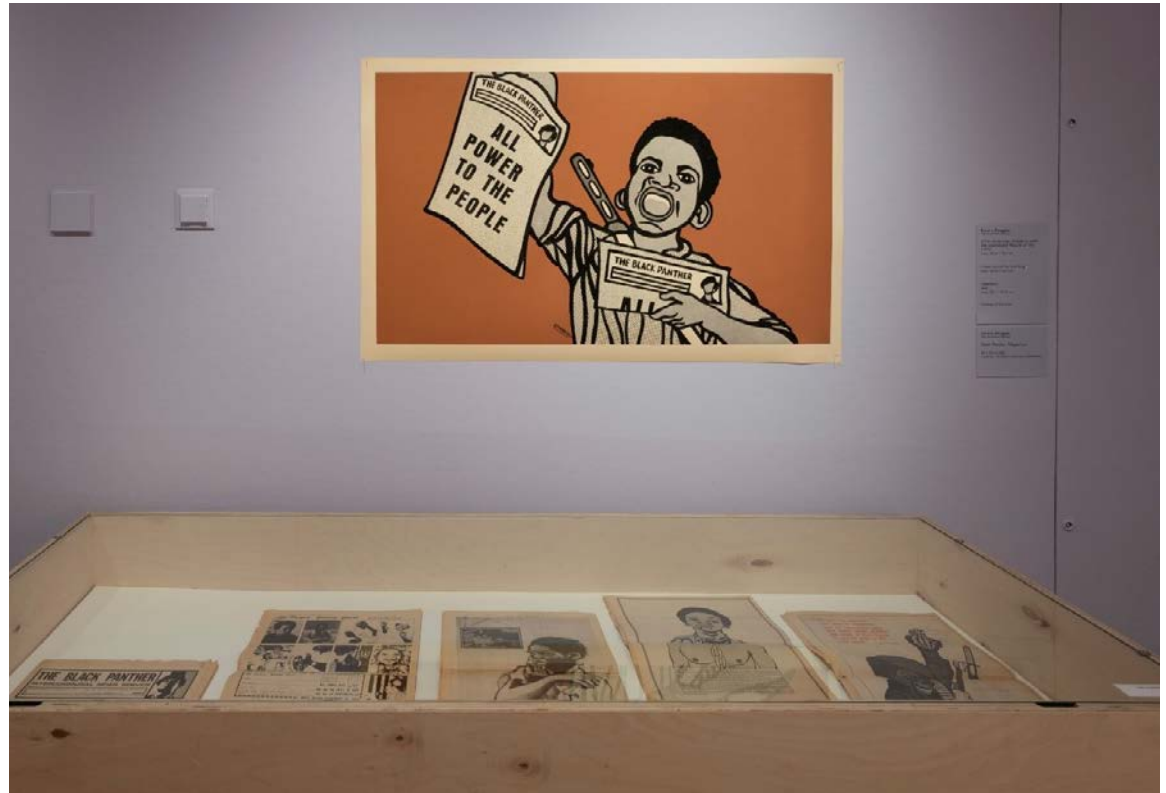
seum. Wordt het werk zelf gewaardeerd of gaat het om stereotiepe verhalen te representeren of om etno-marketing, is dan de vraag. ‘Dat is bij beide musea totaal niet

het geval. Zij maken tentoonstellingen gebaseerd op de kracht van het werk. Je voelt je als kunstenaar dan veilig.'

De scheidslijn tussen westerse en niet-westerse kunstenaars die vaak gemaakt wordt, vindt Gario overigens een kunstmatige. 'De context waarin ik werk maak, komt dan wel volgens de officiële statistieken vanuit een niet-westers kader. Maar ik ben net als veel andere 'niet-westerse' kunstenaars opgeleid in het Westen. Ik ben een product van het Westen. Buiten de westerse kaders treden is moeilijker dan men denkt.'

Musea en kunstinstellingen beseffen steeds meer dat ze iets missen, ziet Gario. 'Er komt kritiek van buiten over hun beleid, maar ook binnen de instellingen zijn er mensen die vinden dat het anders moet. Verandering moet van beide kanten komen. Je hebt mensen nodig die buiten staan te wapperen met vlag en banier, en je moet mensen hebben die van binnenuit

EEN ILLUSTRATIE DOOR EMORY DOUGLAS PLUS TIJDSCHRIFTEN VAN BLACK PANTERS, UITGELEEND DOOR THE BLACK ARCHIVES (BEELD: KUNSTHAL KADE)

Het wachten is op een tentoonstelling zoals *Tell me your story*, maar dan van Nederlandse kunstenaars

zeggen: 'Goed dat jullie daarbuiten staan, want jullie geven mij rugdekking om hierover het gesprek te voeren.'

De oude en nieuwe generatie kunstenaars staan nu zij-aan-zij, meent Gario. 'De oude generatie zegt: 'We hebben het in de jaren zeventig en tachtig geprobeerd en we gaan het met jullie samen nog een keer proberen.' Het wachten is op een tentoonstelling zoals *Tell me your story*, maar dan van Nederlandse kunstenaars met diverse achtergronden. 'Ik denk dat zoiets wel tot een ander, meer geladen gesprek zal leiden dan nu het geval is bij deze Afro-Amerikaanse kunstenaars', zegt Gario.

'Zwarte kunstenaars zijn nu heel gewild in Amerika, maar dat is nog niet het geval in Nederland', zegt gastconservator Perree. 'De

grote musea beginnen aarzelend met een diverser programma. Lang stond het wel op geduldig museaal briefpapier, maar kwam er in de praktijk weinig van terecht. Het verhaal is pas bij de eerste alinea. Bovendien moeten we er niet één verhaal van maken. De positie van de zwarte Amerikaanse kunstenaars is anders dan die van Surinaamse of Marokkaanse kunstenaars. Het niet open staan voor wat anders of nieuw is, lijkt nog steeds het grootste probleem. Veel mensen zijn geneigd om bij voorbaat afstand te nemen. Deze tentoonstelling bewijst in ieder geval dat je met zo'n houding veel mist.' ●

'*Tell me your story*' is vanwege de coronacrisis verlengd tot 30 augustus en te zien in Kunsthal KAdE in Amersfoort.

WERK DOOR HALE WOODRUFF (BEELD: KUNSTHAL KADE)

TAYFUN BALCI

Programmacoördinator
bij The Hague Peace
Projects voor de Armeens
Koerdische Turkse
werkgroep. Lid van de
Nieuw Amsterdam Raad
(Pakhuis de Zwijger).

Een gelegenheidsantiracist als Kuzu kun je missen als kiespijn

Onlangs deelde ik een mooie oproep van Aminata Cairo, inclusiviteitslector bij de Haagse Hogeschool, op social media. Het was haar speech bij de historische antiracisedemonstratie in Amsterdam-Zuidoost. Ik was daar zelf ook bij, maar moest helaas eerder vertrekken. Cairo's boodschap viel op vanwege de diepgang en uitnodigende toon:

'Onderschat niet hoe moeilijk ons werk is. Dit werk wordt al honderden jaren gedaan. We zijn slechts opvolgers van hen die ons voor gingen en van hen die hun leven voor ons gaven. Jullie zijn hier en dat is betekenisvol. Dus, als je ze vorige week aansloot, of tien jaar geleden, of vijf minuten geleden: we hebben jullie allemaal nodig. We hebben jullie energie nodig, jullie vuur, jullie passie, jullie liefde en jullie medeleven.'

Dit is wel wat anders dan alle zwarte terechtwijzingen die we de afgelopen weken ook hebben zien voorbijkomen. Mensen die paternalistisch witte mensen en de zogenoemde *non-black people of color* (NBPOC) vertellen dat ze hun plaats moeten kennen in het gesprek over anti-zwart racisme.

Nu verdienen sommige mensen die kontjes zeer zeker. Bijvoorbeeld

de makers van het WNL-programma *Goedemorgen Nederland*, die lange tijd geen één zwarte spreker hebben uitgenodigd terwijl ze bijna elke dag over anti-zwart racisme hebben gesproken sinds de moord op George Floyd. Twee personen van kleur die wel mochten spreken, Afshin Elian en Sujet Shams, vertegenwoordigen bijna alle eigenschappen van de excuusallochtoon, namelijk het feit dat ze vooral dingen zeggen die rechts-conservatief

tijde gewaarborgd blijft. Maar zonder witte representatie in de antiracisedemonstraties gaat er niks veranderen. En witte representatie is ook een bescherming tegen de witte terugslag die sowieso gaat komen.

Bij bijna alle historische momenten van emancipatie komt de onvermijdelijke *backlash*. En je kan aan de hetze tegen Femke Halsema ook zien hoe volhardend men daarin kan zijn. Alles zal worden

standbeelden wil weghalen. Hierop reageerde Kuzu als volgt: 'In zijn gedrevenheid om buitenlandse kwesties te importeren naar Nederland, handelt Pieter Omtzigt opnieuw onzorgvuldig. Het wachten is op de nepgetuige.'

Wat we hier zien is de botsing van Turkse trots met Hollandse 'glorie'. Een gelegenheidsantiracist als Kuzu, die zich ook zogenaamd solidair toont met Black Lives Matter, kun je juist missen als kiespijn. Kuzu zou als Turkse Nederlander veel meer indruk maken als hij hashtags plaatst als #KurdishLivesMatter en #ArmenianLivesMatter. Of heeft Kuzu het over het hardnekkige anti-zwarte racisme binnen de Turkse en Marokkaanse gemeenschappen zelf, als hij opereert onder de hashtag #BlackLivesMatter?

Ik hou er niet van om zwarte representanten van Denk op de Turkse geschiedenis aan te spreken. Dat is een onderwerp dat Turkse Nederlanders vooral met Koerden en Armeniërs moeten oplossen. Maar ik ben wel benieuwd naar hoe zij zich verhouden tot deze geschiedenis. Omdat zij, via de associatie met Denk, Turkse ontkenningen kunnen legitimeren. Van Kuzu verwacht ik weinig om op deze punten nog stappen te maken, maar welke stappen gaan zij nemen om het gesprek hierover mogelijk te maken? *We must educate ourselves.* •

Kuzu zou als Turkse Nederlander veel meer indruk maken als hij hashtags plaatst als #KurdishLivesMatter en #ArmenianLivesMatter

Nederland wil horen. Dit is inderdaad vermoeiend, en mag je wat mij betreft zo hard aanpakken als je wil.

Maar dat is iets anders dan jonge mensen die voor het eerst meedoen aan een antiracisedemonstratie. Het is belangrijk om als doorgewinterde activist je verantwoordelijkheid te nemen tegenover die mensen. Zij bezitten de energie die deze beweging nog groter kan maken. Natuurlijk is het belangrijk dat zwarte representatie te allen

aangegrepen om Black Lives Matter te devalueren.

Ook Black Lives Matter moet zich goed voorbereiden en positioneren om geen onnodige schade op te lopen. In dit verband vind ik de samenwerking met Denk een risico. Zo werd Tunahan Kuzu van Denk door Pieter Omtzigt van het CDA terecht aangesproken op de Armeense Genocide. Het schoot Omtzigt namelijk in het verkeerde keelgat dat ook Denk omstreden

KIZA MAGENDANE

Schrijver. Publicist.
 Politicoloog.
 Beleidsondernemer.

Tegen het amateurisme in ons antiracisme

Vraag: Wat is de overeenkomst tussen het coronavirus en racisme? Antwoord: Mensen die hier niet in geloven hebben er geen last van.

Het is een flauwe grap, maar er zit een pijnlijke waarheid in. Mensen worden zich pas bewust van het coronavirus of racisme als ze hier zelf slachtoffer van worden, of hun directe omgeving.

Maar de manier waarop onze samenleving reageert op beide virussen verschilt hemelsbreed. Om de coronacrisis te bestrijden laten we deskundigen onderzoek doen. Zij adviseren de overheid en proberen een medicijn ontwikkelen. Dat verklaart waarom sinds half maart de afkortingen RIVM en OMT over de lippen van bijna alle betrokken Nederlanders komen. Deze deskundigen weten waar ze het over hebben, dus luisteren we naar hen.

Maar deze logica wordt meteen de prullenmand in gegoooid als het over het racismevirus gaat. Dit virus is minstens zo complex als COVID-19, maar bestaat veel langer. Ik durf te stellen dat racisme bovendien meer slachtoffers heeft gemaakt. Toch nemen we opvallend genoeg een amateuristische houding aan in de manier waarop wij het racismevirus te lijf gaan.

Dit heeft voor een groot deel te

Met tovertermen als 'diversiteit' en 'inclusie' zullen we racisme niet uit onze samenleving bannen

maken met de laagdrempeligheid van het thema. Je kunt er gemakkelijk over meepraten. Hetzelfde mechanisme zie je bij voetbal, waar eens in de zoveel jaren de helft van Nederland zichzelf wijsmaakt over een beter strategisch vermogen te beschikken dan de coach van het Nederlands elftal. Voetbal roept sterke emoties op bij de spelers en de toeschouwers. En dit geldt natuurlijk ook voor racisme.

Maar het hebben van emoties vormt geen voldoende basis voor een diepgravende analyse. Dat de helft van Nederland het beter meent te weten dan de bondscoach, betekent nog niet dat al deze mensen het net zo goed kunnen als Ronald Koeman. Toch is dat wat er constant gebeurt in het gesprek over racisme - er wordt weinig moeite gedaan om deskundigheid

te ontwikkelen in het aanpakken van dat probleem.

Daarnaast hebben wij de neiging om racisme tot een emotie te reduceren. Neem maar de woorden van onze minister-president Mark Rutte, die tijdens een persconferentie benadrukte dat racisme meer is dan een Amerikaans probleem. 'Het is niet alleen de Verenigde Staten waar mensen leven die het gevoel hebben dat ze in de samenleving niet volledig mee tellen. Ook hier is racisme.'

Rutte heeft het hier expliciet over 'het gevoel'. Het hoeft dus geen feit te zijn. Zijn uitspraak illustreert perfect de kern van het probleem: zolang racisme als een emotie wordt behandeld en niet als een feit wordt erkend, zijn we verwijderd van de oplossing.

De Black Lives Matter-bewe-

ging, die een wereldwijde golf van protesten heeft veroorzaakt, wordt als een katalysator gezien in de aanpak van racisme. In de publieke opinie worden vragen gesteld over hoe we dit menselijke virus kunnen aanpakken. Dat is vooruitgang. Maar in het zoeken naar het antwoord op deze vraag is het belangrijk om elkaar te blijven herinneren aan het feit dat complexe vragen geen makkelijke antwoorden verdienen.

Wees kritisch als politici en andere bestuurders met een lijstje van maatregelen komen om racisme aan te pakken. Want met tovertermen als 'diversiteit' en 'inclusie' zullen we racisme niet uit onze samenleving bannen.

Hetzelfde geldt voor cosmetische aanpassingen, zoals quota, anoniem solliciteren en het verbieden van de nekklem bij de politie. Wie oprecht racisme wil aanpakken, moet investeren in interdisciplinair onderzoek naar dit verschijnsel, zich door deskundigen laten adviseren en een pijnlijk maatschappelijk gesprek daarover voeren.

Precies dus op dezelfde wijze zoals we met het coronavirus omgaan. Het is pijnlijk, maar het loont. Dus wanneer gaat het kabinet een speciaal team met deskundigen aanstellen, een soort OMT? We hebben racisme-adviseurs nodig. •

**THOMAS
VON DER DUNK**

Publicist.
Cultuurhistoricus.

Zijn sommige demonstraties meer gelijk dan andere?

Als straks uit het onafhankelijk onderzoek mocht blijken dat het bij het ongehinderd laten volstromen van de Dam op Tweede Pinksterdag om een geheim experiment van het RIVM ging, dan kan dat experiment dus als geslaagd worden beschouwd.

Nu we enkele weken verder zijn is het duidelijk: duizenden overwegend jonge mensen met mooi weer in de frisse buitenlucht zonder al te strikt anderhalve meter afstand te houden - dat kan dus zonder dat de IC-bezettingsgraad explosief stijgt. Voor de volgende stappen in het kader van de normalisering na de lockdown - pardon: de 'intelligente' lockdown - geen onbelangrijke constatering.

Daarmee zal ook wel de kritiek op de te laconieke houding van Femke Halsema verstommen, die in geval van een nieuwe corona-uitbraak ongetwijfeld orkaansterkte zou hebben aangenomen. Aan die kritiek zat sowieso bij sommigen een dubieus luchtje, bijvoorbeeld in het geval van FvD-raadsfractieleidster Annabel Nanninga, wier grote boreale voorman diezelfde dag elders fel demonstreerde tegen de anderhalve-meter-regel.

De goegemeente is speciaal over één uitspraak van Halsema

heen gevallen, waarmee zij haar niet-ingrijpen legitimeerde: dat het hierbij om een belangrijke demonstratie zou gaan. *All demonstrations are equal but some demonstrations are more equal than others*, met een kleine variatie op George Orwell. Later haastte zij zich te zeggen dat ze bedoelde dat het recht om te demonstreren belangrijk was. Inderdaad, slechts een haastige verspreking? Of een veelzeggende? En zo ja, is wat zij dan werkelijk vond, ook erg?

De uitspraak roept zo twee vragen op. Mag een burgemeester van politieke opvattingen blijf geven? Die hoort boven de partijen te staan, zo klonk het boos, en geen onderscheid te maken. En hebben bepaalde demonstranten meer rechten dan anderen?

Allereerst die heilige 'onpartijdigheid'. In Nederland is dat een staatkundige fetish: die behoefte om het politieke onpolitiek te maken, dat verlangen naar een soort neutrale moederkloek die onbaatzuchtig over ons waakt en wie al haar kuikens even dierbaar zijn.

Tot op het hoogste niveau: dat is ook de diepere psychologische laag onder die soms welhaast kinderlijke afhankelijkheid in Nederland jegens het Koninklijk Huis. In dat opzicht de tegenpool van het Franse (of Amerikaanse) politieke denken, waar dus juist alles politiek

is, en de gekozen president een politicus *pur sang*. En dat is daar niet pas begonnen met Trump en Macron.

De Nederlandse burgemeester bevindt zich in een schizofrene positie. Officieel nog steeds door de kroon benoemd en tegelijk inmiddels de facto door de gemeenteraad uitgezocht. Daarmee is hij zowel een lokale spreekbuis van het nationale gezag als gezicht van die lokale gemeenschap. Vrijwel alle burgemeesters hebben tegenwoordig een politieke carrière achter de rug, en bezaten daarmee in een vorig bestaan een scherp politiek profiel. Dat moeten ze dan op slag vergeten.

Dan het gewicht van de demonstratie zelf. Het valt wel degelijk te beargumenteren dat sommige demonstraties belangrijker zijn dan andere. Precies zoals ook de grondwet belangrijker is dan een gewone wet. Dus demonstraties die in de grondwet vastgelegde grondrechten betreffen - zoals het non-discriminatiebeginsel - wegen zwaarder dan die tegen Schiphol. Dat eerste geldt, voor alle duidelijkheid, overigens ook voor de anti-lockdown-demonstratie van Baudet, omdat die eveneens grondrechten - beperkingen van de vrijheid van samenkomst, van beweging etcetera - aankaart.

Gezien het thema van de

Die heilige
'onpartijdigheid'.
In Nederland is
dat een staatkun-
dige fetish: die
behoefte om het
politieke onpoli-
tiek te maken

demonstratie op de Dam, rijst bovendien de vraag, hoe discutabel de ter plekke getoonde sympathiebetuiging van de burgemeester zou zijn. Wel of niet uitbreiding van Schiphol: dat is een 'normaal' politiek debat. Maar antiracisme als thema? Wat zegt dat over de critici van haar komst? Dat zij vóór racisme zijn?

Nanninga haastte zich naar aanleiding van de door Halsema opgespelde button te verklaren dat er natuurlijk niets op tegen is om zich tegen slavernij uit te spreken. Heel fijn om te horen. Maar mogelijk is dat binnen haar partij nog geen uitgemaakte zaak. Baudet wijdt de Ondergang van het Avondland immers aan de Verlichting - en het was de Verlichting die bij de wereldwijde vanzelfsprekendheid van slavernij vraagtekens begon te plaatsen. Ook legde hij in Hoorn voor Jan Pieterszoon Coen een krans. ●

AZZEDINE KARRAT

Imam, theoloog en onderzoeker.

‘Een blanke is niet beter dan een zwarte, een zwarte niet beter dan een blanke’

De racistische moord op George Floyd heeft wereldwijd terecht veel aandacht gekregen.

In veel landen, ook in Nederland, gingen mensen massaal de straat op. Dat is goed. Maar demonstreren alleen is niet voldoende.

Racisme is diep verankerd in ons systeem. Je komt het overal tegen. In de media, de politiek en in de sport, maar ook in de kerk, de tempel en de moskee. Dit moet veranderen. We moeten ons van onze eigen - onbewuste - racistische vooroordelen bewust worden.

Ook ik dacht lange tijd dat ik niet racistisch was, totdat ik het laatst met mijn vrouw over de toekomst van onze kinderen had. Mijn vrouw stelde mij een confronterende vraag over mijn dochter: ‘Zou je het ook goed vinden als ze met iemand zal trouwen die een ander achtergrond heeft? Bijvoorbeeld een traditionele Nederlander?’ Ik glimlachte en zei: ‘Ja, als hij moslim is.’ Daarop vroeg ze: ‘En een donker persoon?’ Daarop antwoordde ik weer glimlachend: ‘Ja, waarom niet.’ Ze keek mij aan zei: ‘Uhuh, dat klinkt lekker overtuigend!’

Daar schrok ik van. Hoewel ik vind dat mensen gelijkwaardig zijn, was mijn antwoord niet vanzelf-

We moeten ons van onze eigen – onbewuste – racistische vooroordelen bewust worden

sprekend en helemaal niet overtuigend. Blijkbaar ben ik ook onbewust racistisch.

Het is een lastige opgave. We zijn een eind gekomen, maar we zijn er nog lang niet. Dit geldt ook voor mijn geloofsgemeenschap. Huwelijken met mensen die er anders uitzien vormen binnen sommige culturen nog steeds een hardnekkig probleem. Alsof het niet kan, niet mag, het verboden is. Als imam ben ik hier getuige van.

Daarnaast komen velen van ons uit gekoloniseerde landen, waar onze ouders en grootouders werden gedwongen zichzelf te haten vanwege hun eigen identiteit. Deze bagage dragen we met ons mee. We hebben negatieve gevoelens over onszelf, onze huidskleur, onze talen, tradities, cultuur en soms zelfs ons geloof.

Dit heet geïnternaliseerd racisme. We hebben geleerd om witte cultuur en witte waarden

boven onszelf te waarderen. Alles wat wit is, is mooi en alles wat donker is, is gevaarlijk en lelijk. Zo is het aanraken van een zwarte kat in het donker een reden om bezeten te worden. Een witte duif symboliseert vrede en liefde. We moeten dit eruit filteren, voordat we reageren op mensen en de wereld om ons heen.

De antiracisembeweging doet belangrijk werk en ik ben blij dat antiracistische activisten luid van zich laten horen. Toch wil ik hier een voorzichtige kritische noot plaatsen. Want uit ervaring weet ik dat sommige radicale activisten racisme juist in de hand werken, bijvoorbeeld als zij zich zeer generaliserend uitlaten over witte mensen. Bestrijd daarom racisme niet met racisme, maar met educatie, reflectie en zelfkennis.

Laten we teruggaan naar de basis, zoals God dat heeft gewild. Allah zegt in de Koran:

‘Heb jij niet gezien dat God uit de hemel water laat neerdalen? Dan brengen Wij daarmee verschillende soorten vruchten voort. En bij de bergen zijn er witte en rode lagen, verschillend van kleur, en ook git-zwarte. Ook bij de mensen en bij de dieren en het vee zijn er zo verschillende kleuren en soorten. God wordt slechts gevreesd door de geleerden onder Zijn dienaren. God is machtig en vergevend.’ (Fatir: 35:28)

Verder zegt de Profeet in de overlevering:

‘O mensen! Waarlijk jullie Heer is Eén en jullie vader (Adam) is één. Een Arabier is niet beter dan een niet-Arabier, en een niet-Arabier niet beter dan een Arabier; een blanke is niet beter dan een zwarte en een zwarte is niet beter dan een blanke - behalve in termen van vroomheid en goede daden.’ (uitspraak van de profeet Mohamed, gemeld door Imaam Ahmad)

De Profeet beklemtoonde dit punt herhaaldelijk, zo ook tijdens zijn laatste preek:

‘Niemand is superieur ten aanzien van iemand anders, tenzij in vroomheid en goede daden.’ (laatste preek van Mohamed)

Moge Allah ons de kracht geven om elkaar gelijkwaardig te behandelen. Moge Allah de Almachtige ons genezen van ziektes als racisme, haat en afgunst. *Amin.* •

JASWINA ELAHI

Cultuurwetenschapper.
Onderzoeker
Grootstedelijke
Ontwikkelingen aan de
Haagse Hogeschool.

Waarom Halsema het juiste deed

Op maandag 1 juni vond de eerste BLM-demonstratie in Nederland plaats. Deze demonstratie was net als de demonstraties in Amerika een reactie op de dood van George Floyd, die overleed als gevolg van buitensporig politiege geweld door een witte agent.

Gezien het hoge aantal demonstranten - naar schatting tussen de 5.000 en 10.000 - is het opmerkelijk hoe ordelijk deze demonstratie is verlopen. Nee, de 1,5 meter kon niet worden gehandhaafd. Maar er braken geen rellen uit, er werd niet geplunderd en er werden geen beelden omlaag getrokken. Burgers deelden vreedzaam hun emoties en gaven uiting aan hun pijn. In normale tijden is het vlekkeloos verloop een compliment waard voor burgemeester Femke Halsema. Maar het tegenovergestelde gebeurde.

De hel brak niet los op de Dam, maar in Den Haag, in de kranten en op Twitter. Het feit dat de 1,5 meter-regel niet werd gehandhaafd was het belangrijkste argument voor de critics, die zich uiteraard ook op microbiologen en virologen beriepen om hun grote gelijk te onderstrepen. Deze demonstratie had nooit mogen plaatsvinden, concludeerden ze. De politie en Halsema waren onvoldoende voorbereid en hadden de demonstratie niet door mogen laten gaan. Maar

het ging wel door, waardoor de volksgezondheid in gevaar werd gebracht.

Halsema legde het op televisie uit. Het stadsbestuur nam een beslissing op basis van een inschatting van de politie, die zo'n 350 demonstranten had voorspeld. Maar het werden er steeds meer en op een gegeven moment was het onbeheersbaar. Het stadsbestuur was overrompeld, men stond voor een voldongen feit. Halsema deed vervolgens wat elke burgermoeder zou moeten doen: ze mengde zich in het publiek om de sfeer te proeven. En ze constateerde een voelbare emotie onder de demonstranten, een boosheid over aanhoudend racisme, geweld en discriminatie.

Gelet op het aantal demonstranten en de emotie zou het uitendrijven van de menigte alleen met de inzet van veel politie kunnen plaatsvinden. Halsema heeft hier gelukkig niet voor gekozen. De vereiste politiemacht was er niet. De kans was groot dat een dergelijk optreden zou uitlopen op geweld. En de vrijheid om te demonstreren ziet Halsema - terecht - als een grondwettelijk recht.

Minister Grapperhaus, die vaker last heeft van emotionele uitbarstingen, verwoordde een standpunt dat in de dagen erna vaker te horen was. De mensen op de Dam 'mochten' kennelijk de 1,5 meter negeren, terwijl ondernemers, verwanten van corona-besmette pati-

Halsema deed wat elke burgermoeder zou moeten doen: ze mengde zich in het publiek

enten en kinderen die hun grootouders willen knuffelen die afstand altijd en overal moesten handhaven. Ook minister-president Rutte deed een duitje in het zakje, door te stellen dat over de 1,5 meter geen onderhandeling mogelijk was.

Maar beide politici maken zich schuldig aan grove insinuaties. Volgens Grapperhaus had Halsema toestemming gegeven om de 1,5 meter te negeren. Die bewering kan hij niet onderbouwen. En Rutte insinueerde met zijn opmerking dat er iemand was die wel over de 1,5 meter wilde onderhandelen.

Grapperhaus en Rutte redeneren 'dat zo iets niet had moeten gebeuren'. Maar dat is meer een wens dan een realistische doelstelling. Want niet alles laat zich beheersen en managen. Burgemeester Ahmed Aboutaleb pochte dat het in Rotterdam wel even anders zou gaan. Mooi niet. Het aantal demonstranten overtrof de

schattingen en dat noodzaakte de burgemeester, die van de Amsterdamse ervaring had geleerd, om de demonstranten te vragen om te vertrekken.

Achteraf verweten critici dat een dergelijke interventie in Amsterdam ook gepleegd had kunnen worden. Maar dat waag ik te betwijfelen. Amsterdam heeft een rebelse stadscultuur, het is de stad waar 'veldslagen' hebben gewoed met de politie en zelfs met de mariniers.

Ondanks alle commotie moesten we constateren dat er wel iets mis is gegaan. Dat was het veel grotere aantal demonstranten dan was ingeschat. In de dagen na Amsterdam bleek dat keer op keer toen overal in Nederland. De vraag is hoe het komt dat de politie niet in staat was een juiste inschatting te maken. Daar moet naar worden gekeken. Maar een analyse van dit probleem ontbreekt, en we zien alleen maar emotionele uitbarstingen over de ongelijke behandeling (Grapperhaus) en insinuaties dat er over de 1,5 meter onderhandeld werd (Rutte).

Halsema heeft datgene gedaan wat burgemeesters altijd doen, namelijk op basis van bestuurlijke informatie een besluit nemen. Dat de informatie niet klopte is haar niet te verwijten, de procedure is correct en ook haar overwegingen zijn met weinig moeite te verdedigen. Vraag het aan Aboutaleb, hij heeft zijn woorden moeten inslikken. •

CHRIS AALBERTS

Journalist en auteur van o.a. 'De puinhopen van rechts'. Docent Media & Journalistiek aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

Gekleurde politici zijn vooral leuk voor op de foto

Vorige maand waren alle ogen gericht op de Amsterdamse Stopera, waar burgemeester Hal-sema zich moest verdedigen voor de extreem drukke anti-racisme-demonstratie #BlackLivesMatter op de Dam. Het heeft er alle schijn van dat de Amsterdamse raadsleden blij waren met de planning van dit debat: dezelfde middag vond in de Bijlmer wederom een enorme anti-racismedemonstratie plaats.

Die demonstratie verloopt vlekkeloos. Op een groot grasveld in het Nelson Mandelapark zijn gele stippen gespoten. Door daarop te gaan staan kunnen de demonstranten op anderhalve meter van elkaar blijven. Dat was immers het euvel van de Dam-demonstratie. Al snel blijken die stippen ook hard nodig, want de mensenmassa zwelt aan tot zo'n 11.000 mensen.

De presentator vertelt ons dat we een statement maken tegen institutioneel racisme, want dat is óók een mondiale pandemie. Veel mensen denken dat racisme geen Nederlands fenomeen is, maar het speelt hier ook. Hij praat over onderadvisering in het onderwijs: docenten kunnen zich niet altijd voorstellen dat zwarte kinderen op een hoog schooltype thuishoren. Er is arbeidsmarktdiscriminatie, in de

Bijlmer worden de oorspronkelijk bewoners verdrongen en de politie doet aan etnisch profileren. Zwarte Piet is niet alleen een racistische karikatuur, maar ook een symbool van institutioneel racisme, horen we.

Aminata Cairo, lector aan de Haagse Hogeschool, vertelt dat racisme genormaliseerd is. Voor kinderen is het inmiddels heel gewoon. Een activiste strijdt al ruim vijftig jaar tegen Zwarte Piet. Ze somt vooroordelen tegen zwarte mensen op. Er vinden provocatie, discriminatie en mishandeling plaats. Zwarte mensen moeten als volwaardige burgers voor zichzelf opkomen, zegt ze, maar als ze dat doen vindt men ze al snel agressief. De politiek? Die doet niets, zegt ze.

Een andere spreker komt met kritiek op minister-president Rutte, die er wel heel lang over heeft gedaan om te erkennen dat racisme bestaat en dat Zwarte Piet mensen in Nederland kwetst. We horen dat Rutte maar eens naar Amsterdam-Zuidoost moet komen voor een cursus. Een man suggereert dat er mensen op hoge posities moeten komen 'die het wel begrijpen'. Luid applaus.

Daarmee zijn we terug in de Stopera. De Amsterdamse gemeenteraad is net als andere politieke organen een plek waar 'mensen op hoge posities' zitten. Er is iets gek

aan de hand: of het nou de Stopera is of een willekeurige andere bestuurslaag: overal komen we Nederlanders van kleur tegen. Sterker nog: als je je als gekleurde Nederlander aanmeldt voor een plaatsje op een kandidatenlijst voor de gemeenteraad of een andere politieke functie, heb je vaak een streepje voor. Er bestaan nauwelijks partijen die geen voorstander zijn van een divers ogend bestand aan politici. Ook rechts vindt het prachtig.

Waar hebben al die demonstranten bij #BlackLivesMatters het dan eigenlijk over? Er zitten in de Stopera en elders al gekleurde mensen met een multiculturele achtergrond die affiniteit zouden kunnen hebben met de thema's die bij deze demonstratie langskomen. Misschien dat de premier onderadvisering, arbeidsmarktdiscriminatie en andere racisme-thema's niet scherp op zijn netvlies heeft, maar hij is er in zijn hele leven wellicht nooit zelf mee geconfronteerd. Er blijven echter genoeg politici over die deze thema's wel zouden kunnen herkennen en niet op cursus hoeven.

De Amsterdamse gemeenteraadsleden hadden afgelopen week een smoes om niet in het Nelson Mandelapark te zijn en niemand onder ogen te hoeven komen. Wat hebben zij eigenlijk gedaan aan

Er bestaan nauwelijks partijen die geen voorstander zijn van een divers ogend bestand aan politici

deze - inmiddels wel erg vaak geformuleerde - zorgen van een ontzettend grote groep Nederlanders? Het heeft er alle schijn van dat veel gekleurde politici wel op basis van hun multiculturele profiel een politieke functie willen verkrijgen, maar dat zij geen enkel nieuw perspectief meebrengen. Ze zijn leuk voor op de foto, zeg maar. Deze gekleurde gemeenschappen lijken nauwelijks iets van hun aanwezigheid te merken.

Natuurlijk is het agenderen van racisme geen unieke verantwoordelijkheid van gekleurde politici. Maar aangezien de politiek in zijn geheel niet in beweging komt, vraag je je wel af wat juist deze politici aan racisme hebben proberen te doen. •

SYLVANA SIMONS

Partijleider BIJ1.

Ben je stil of ben je solidair?

Deze zomer zou de stilte voor de storm zijn. De zomer waarin partijen en politici zich opladen voor de verkiezingscampagne voor de aanstaande Tweede Kamerverkiezingen van maart volgend jaar. Die campagnes zouden zich naar grote waarschijnlijkheid richten op klimaat, zorg en onderwijs. En daarnaast zou voor de studenten de terugkerende discussie over het leenstelsel weer opblazen.

En toen werd in de Verenigde Staten George Floyd vermoord door een politieagent, die ijzig kalm en koelbloedig minutenlang een knieklem toepaste. Zijn dood bleek de druppel die nodig was om de emmer van ingehouden frustratie over institutioneel onrecht te doen overlopen. Wat volgde was een golf van protesten door het hele land, gevolgd door solidariteitsdemonstraties over de hele wereld, waarbij men aandacht vroeg voor de situatie in eigen land.

Daags na de grote antiracisme-demonstraties in ons land zei premier Rutte te willen praten met de Black Lives Matter-beweging, terwijl eerdere verzoeken van de beweging werden geweigerd. Ineens zag ook hij in - met de hete adem van duizenden protesterende Nederlanders in zijn nek, maar vooral een kantelende publieke opinie - dat er sprake is van racisme

Rutte krijgt het niet voor elkaar te erkennen dat de karikatuur van zwarte piet slechts een symptoom is van een veel ernstiger ziekte

in dit land. Tien jaar is de beste man nu al premier, maar nog nooit heeft hij iets gedaan tegen het institutioneel racisme dat woedt in zijn land, zijn partij, 'zijn' belastingdienst...

Sterker nog: Rutte heeft een geschiedenis met racistische uitspraken en beleid.

Zelfs de manier waarop hij zijn nieuw verworven inzicht over zwarte piet deelde stond bol van het superioriteitsgevoel dat tot in zijn poriën verankerd zit. Het was zijn mededogen voor een klein verdrietig zwart meisje dat zich 'ongelooflijk gediscrimineerd voelde' dat hem over zijn hart had doen strijken. 'Want dat moeten we niet willen.'

Hoe barmhartig. Hoe groots. En hoe klein om dan nog geen 24 uur na zijn 'handreiking' te zeggen dat hij niks aan 'het gevoel' van

racisme kan doen. Omdat het hem dient het debat daar te laten rusten, bij de gevoelens van gekwetstheid van zwarte mensen. Zijn eigen machtspositie en het tevreden houden van zijn achterban is té belangrijk om écht leiderschap te tonen en de premier te zijn van alle Nederlanders.

Hij krijgt het niet voor elkaar te erkennen dat de karikatuur slechts een symptoom is van een veel ernstiger ziekte, die zich in elke cel van onze samenleving heeft geworteld. Ik herhaal nog maar eens: van onder advisering in het onderwijs, uitsluiting op de stagemarkt en discriminatie bij uitzendbureaus. En van discriminatie op de arbeidsmarkt én op de woningmarkt naar etnisch profileren bij de belastingdienst en politie.

Het gebeurt allemaal onder

Rutte. En dat met een Tweede Kamer die liever debatteert over de positie van burgemeester Halsema, terwijl het parlement daar helemaal niet over gaat, dan over het luide signaal dat met de onverwacht grote opkomst werd afgegeven tijdens de grote demonstratie in Amsterdam op 1 juni.

Wat een poppenkast in Den Haag. Met hoofdrollen voor PvdA, GroenLinks en D66. Terwijl de BLM-demonstraties nog dagenlang een vredig spoor door ons land trokken, presenteerden deze partijen hun ideeën in de strijd tegen institutioneel racisme. Ik geloof niet in vijf stappen plannen om eeuwenoude structuren van kolonialisme, imperialisme en kapitalisme mee omver te werpen. Maar ik ben oprecht blij als blijkt dat dit ertoe leidt dat naast Denk en een aantal individuele Kamerleden ook andere partijen hun woorden van solidariteit kracht bijzetten door antiracisme bovenaan hun politieke agenda te zetten. Ze hoeven er het klimaat, zorg en onderwijs er niet eens voor in te leveren als ze voor intersectorale politiek durven kiezen.

BIJ1 wacht met open armen op politiek gezelschap na de zomer, die zowat in mei begon toen tienduizenden Nederlanders vreedzaam, waardig, doch oorverdovend luid lieten weten: 'Genoeg is genoeg. Wij zijn niet langer stil. Wij zijn solidair.' •

GERT JAN GELING

Publicist. Kernlid van de denktank Liberales. Onderzoeker aan het Leids Universitair Centrum voor de Studie van Islam en Samenleving dat verbonden is aan de Universiteit Leiden.

Tegen racisme én tegen doorgeschoten politieke correctheid

Publieke debatten die gaan over onderwerpen als racisme, gender en religie vallen per definitie als heftig te omschrijven. Ze raken immers aan onze eigen identiteit, of de identiteit van de groep waarmee wij ons zelf identificeren. Zulke debatten worden zelden puur inhoudelijk gevoerd. Ze zijn doortrokken van emoties, waardoor ze geregeld ontsporen. Dat zien we nu ook weer.

Zoals de zelfmoord van de Tunesische straathandelaar Mohamed Bouazizi de Arabische Lente triggerde, zo leidde de moord op George Floyd tot een 'Antiracistische Lente'. Het is hét moment waarop racisme - zowel institutioneel als alledaags - eindelijk als onderwerp luid en duidelijk op het netvlies van politici, media, beleidsmakers en veel gewone burgers staat.

De protesten hebben laten zien dat we als samenleving niet langer kunnen ontkennen dat racisme bestaat. Daarnaast moeten we hard aan de slag om dit zo snel en zo goed mogelijk te kunnen bestrijden. Net als dat de Arabische Lente liet zien dat het verlangen naar waardigheid en democratie sterk leefde onder Arabische burgers, en dat Arabische leiders hier meer werk van moesten maken.

We moeten ervoor waken dat de Antiracistische Lente niet omslaat in een Antiracistische Winter

Het verhaal van de Arabische Lente is inmiddels welbekend. Die lente ging na jaren van burgeroorlogen en contrarevoluties over in een Arabische Winter. En het sprokje van de democratie is in geen enkel Arabisch land, op Tunesië na, realiteit geworden. Diepgaande verandering bewerkstelligen in het bestaande establishment van veel Arabische landen bleek een te grote uitdaging, en in sommige landen escaleerden de protesten al snel, met burgeroorlogen tot gevolg.

Nu zullen de antiracismeprotesten in Nederland en andere Westerse landen niet leiden tot een burgeroorlog. Maar we moeten ervoor waken dat de Antiracistische Lente niet omslaat in een Antiracistische Winter. Terwijl de demonstraties in verschillende steden gewoon doorgaan, is het klimaat snel omgeslagen. Nuance lijkt verdwenen. Hokjesdenken regeert. Een *'You are either with us, or against*

us'-mentaliteit lijkt zich meester gemaakt te hebben van met name een deel van het antiracistische kamp. Standbeelden worden beklad of vernield, televisieseries worden van de buis gehaald, films worden verbannen en de angst voor verdere censuur groeit.

Een dergelijk klimaat is funest voor het bestrijden van de kern van het probleem, waarvoor zoveel mensen de afgelopen weken de straat op zijn gegaan: het bestrijden van alledaags en institutioneel racisme. Op de arbeidsmarkt, de huizenmarkt, in het onderwijs en bij de overheid, maar ook op straat, op het schoolplein en in de supermarkt. Het racisme waar zoveel mensen van kleur mee te maken hebben. Het racisme dat we anno 2020 als samenleving niet langer kunnen accepteren.

Maar we dwalen steeds meer af van die kern. In plaats van dit mooie ideaal na te streven escaleert het

debat steeds verder, en gaat het om vragen als welk standbeeld van een dood persoon precies zou mogen blijven staan of niet, wie er nou wel of niet ooit foute dingen heeft gezegd in een serie, en welke boeken en auteurs nu precies *woke* zijn of gewoon kastfascistisch.

Indien deze trend doorzet, zal de Antiracistische Winter op den duur vrij snel invallen. Het klimaat zal omslaan, het midden zal twijfelen, en de goodwill van de kritische massa voor de strijd tegen racisme zal snel verdwijnen.

Een *backlash* dreigt. Conservatieve en radicaal-rechtse krachten, die een sterk illiberale en nationalistische agenda voeren, zullen hiervan profiteren. Het is daarom zaak dat juist in progressieve hoek tegen-gas gegeven wordt aan doorgeschoten activisme, en dat duidelijk wordt gemaakt dat de wereld minder zwart-wit is dan de zeloten denken. Je kunt immers én tegen racisme zijn én tegen doorgeschoten politieke correctheid zijn. Het een hoeft het ander niet uit te sluiten.

De strijd tegen racisme is een goede strijd, nobel en nodig. Juist daarom mag deze strijd niet onttaarden in een beeldenstorm, in boekverbrandingen, in censuur en in een *cancel culture*. Het moet weer draaien om de kern: de bestrijding van alledaags en institutioneel racisme. •

**DAVE
ENSBERG-KLEIJKERS**

Directeur Jantje Beton.
Bestuurskundige.
Auteur van het boek
'Bezielde beschaving:
alles behalve een
multicultureel drama'
(2017).

Hoe maatschappelijk betrokken zijn Turks-Nederlandse ondernemers?

Bijna 10 procent van de Turkse Nederlanders is ondernemer en verdient zo een eigen boterham. In Amsterdam is dat zelfs 25 procent - meer dan bij 'autochtone' Amsterdammers en tegenover 2 procent van de Marokkaanse Amsterdammers. We kunnen dus wel stellen dat er iets bestaat als de 'Turkse ondernemersgeest'. Maar hoe zit het met hun maatschappelijke betrokkenheid?

Onderzoek in opdracht van de Rijksoverheid (2019) laat zien dat de binding van Turkse Nederlanders met Nederland dubbel is; ze voelen zich zowel Turks als Nederlands. In hoeverre zijn Turks-Nederlandse ondernemers bereid maatschappelijk verantwoord te ondernemen en vanuit filantropische overwegingen bij te dragen aan een mooier Nederland?

Ik zal eerst uitleggen wat ik bedoel met 'filantropie'. Simpel gesteld: het vrijwillig bijdragen aan het algemeen maatschappelijk belang of nut. Het Nederlandse bedrijfsleven geeft in totaal jaarlijks zo'n twee miljard euro uit aan filantropie. In de vorm van het sponsoren van een goed doel (met een tegenprestatie) of het doneren van een deel van de bedrijfsomzet in de vorm van een gift (zonder tegen-

prestatie). Bedrijven hebben verschillende redenen om te investeren in een beter Nederland. Deze redenen variëren van het willen oppoetsen van het bedrijfsimago tot een oprechte idealistische overtuiging.

Voor goede doelenorganisaties zijn deze financiële bijdragen vanuit het bedrijfsleven van wezenlijk belang om projecten mee te kunnen financieren waarmee de beoogde 'maatschappelijke impact', zoals dat in jargon heet, te realiseren. Sommige goede doelen zouden zelfs volledig omvallen als een aantal bedrijven zich zou terugtrekken als financier.

Nu het multiculturele Nederland verkleurt en er steeds meer biculturele ondernemers opstaan, is het interessant om te zien of de mate van 'bedrijfsfilantropie' in stand blijft. Met name bij Turks-Nederlandse ondernemers is dat interessant. Turkse Nederlanders vormen de grootste groep biculturele Nederlanders en zijn dus veel vaker actief als ondernemer dan anderen. Tegelijkertijd ervaren Turkse Nederlanders een binding met twee landen, waardoor het ook mogelijk is dat deze ondernemers zich liever in Turkije dan in Nederland filantropisch opstellen.

Ik laat het graag aan wetenschappers en onderzoekers over dit onderwerp nader te bestuderen. Ondertussen richt ik me als direc-

Filantropie smaakt het lek kerst als het recht uit het hart komt

teur-bestuurder van een goed doel, Nationaal Jeugdfonds Jantje Beton, op de dagelijkse praktijk. En in die praktijk rondom buiten spelende kinderen in Nederland ben ik erg blij met een specifieke Turks-Nederlandse ondernemer: Suleyman Gogüs.

Suleyman is een dertiger, vader, echtgenoot en oprichter van vier ondernemingen met in totaal 150 medewerkers. Ik leerde hem in 2015 kennen toen hij finalist was bij 'The Other Businessman', een verkiezing voor de beste multiculturele ondernemer van Nederland. Zelf mocht ik toen finalist zijn voor 'The Other Manager' en sindsdien hebben we als ex-finalisten contact onderhouden.

Suleyman is onder meer verantwoordelijk voor Sensa Zorg, een interculturele zorginstelling. Vanuit Sensa Zorg wil Suleyman bijdragen aan de natuurlijke omgeving van

cliënten (en alle Nederlanders), omdat een groene, natuurlijke omgeving bevorderlijk is voor de gezondheid van de mens. Zo heeft hij geïnvesteerd in een minibos met een inclusieve natuurspeeltuin voor jong en oud, voor kinderen met en zonder beperking. Wie kan er tegen zo'n nobel doel zijn?

Als initiatiefnemer investeert Sensa Zorg samen met enkele andere (grotendeels) Turks-Nederlandse ondernemers 48.000 in dit project. Daarnaast is Sensa een actie gestart om nog eens 30.000 te verzamelen.

Ik hoop van harte dat Suleyman Gogüs niet een uitzondering blijkt te zijn onder Turks-Nederlandse ondernemers. Vanuit visie, overtuiging en oprechte maatschappelijke betrokkenheid investeren in een beter Nederland: een *good practice* die navolging verdient. En eerlijk gezegd niet alleen van Turks-Nederlandse ondernemers, maar van en door iedere ondernemer die daartoe financieel in staat is.

Het is immers de samenleving die bijdraagt aan het economische succes van een onderneming en dan mag je als ondernemer diezelfde samenleving ook iets teruggeven. Zonder verplichting, want filantropie smaakt het lekkerst als het recht uit het hart komt. Welke ondernemer stapt er in de voetsporen van Suleyman? •

HAN ENTZINGER

Emeritus hoogleraar
migratie en
integratiestudies aan de
Erasmus Universiteit
Rotterdam

Inburgering 3.0

Op 29 juni vergaderde de Tweede Kamer over het voorstel van minister Koolmees voor een nieuwe Wet inburgering. Eindelijk zal dan die vermaledijde oude wet, die overigens pas uit 2013 dateert, worden vervangen door een veel betere. Jaarlijks krijgen ruwweg zo'n twintigduizend nieuwkomers - merendeels statushouders en gezinsmigranten van buiten de EU - de plicht opgelegd binnen drie jaar het inburgeringsexamen te halen. Ongeveer de helft lukt dat; de rest krijgt een verlenging dan wel een vrijstelling. Niet bepaald een overweldigend succes...

Er is veel kritiek op de huidige wet. Die laat nieuwkomers volledig vrij in hun keuze voor een taalschool. Het gevolg hiervan is dat taalscholen als paddenstoelen de grond uit zijn gerezen en klanten trachten te werven met aantrekkelijke aanbiedingen als 'gratis' laptops. Elke nieuwkomer kan maximaal 10.000 euro lenen bij de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO), die het geld rechtstreeks uitbetaalt aan de scholen. Dit is vaak een recept voor fraude gebleken.

Nieuwkomers, die niet of nauwelijks Nederlands spreken en de weg in Nederland nog niet kennen, laten zich al snel verleiden door mooie praatjes, terwijl er onvoldoende toezicht is op de kwaliteit

Nu worden semi alfabeten en universitair opgeleiden soms in een en dezelfde klas gezet

van het onderwijs. Nieuwkomers en taalschoolhouders gooien het soms op een akkoordje. Zij doen alsof er lessen worden gegeven en delen vervolgens de 10.000 euro. Gelukkig gaat het lang niet altijd zo, maar in de afgelopen jaren zijn wel enkele tientallen scholen hun keurmerk kwijtgeraakt wegens onvoldoende functioneren. De Volkskrant deed hierover onlangs uitvoerig verslag.

De nieuwe wet maakt de kans op dit soort uitwassen veel kleiner. Zij geeft de gemeenten hun coördinerende rol weer terug die zij tot 2013 hadden. De gemeente waar de inburgeraar woont, begeleidt hem of haar vanaf het eerste moment, stelt voor iedereen in goed overleg een persoonlijk 'Plan Inburgering en Participatie' (PIP) op, kiest een taalschool en volgt de voortgang van de inburgeraar op de voet.

Ook biedt de nieuwe wet veel meer mogelijkheden voor differentiatie. Nu worden semi-alfabeten en universitair opgeleiden soms in een en dezelfde klas gezet tot frus-

tratie van bijna iedereen. Voor sommigen gaat het lesgeven dan veel te snel, voor anderen juist te langzaam.

In de nieuwe wet komen drie zogeheten leerroutes. De standaardleerroute leidt op tot beheersing van het Nederlands op B1-niveau, eigenlijk minimaal noodzakelijk om in Nederland enigszins zelfstandig te kunnen functioneren. Voor degenen die de standaardroute toch niet aankunnen, kan het streefniveau alsnog worden verlaagd naar A2. Nu is A2 nog het standaardniveau, maar dat is in feite te laag voor volwaardige participatie.

Daarnaast komt er een snellere 'onderwijsroute', vooral bedoeld als een schakeltraject naar opleidingen op mbo-, hbo- en universitair niveau. Zo'n schakeltraject wordt nu alleen nog maar incidenteel door enkele onderwijsinstellingen aangeboden, waardoor veel talent onnodig verloren gaat. Voor hen die ook A2 niet aankunnen - vooral ouderen en analfabeten - komt er

een zogenaamde 'Z-route', die in elk geval wat elementaire taalkennis en sociale vaardigheden bijbrengt. Zo'n aanpak is veel minder frustrerend voor de betrokkenen dan eindeloos tevergeefs opgaan voor het examen om dan uiteindelijk alsnog in aanmerking te komen voor een vrijstelling, zoals in het huidige systeem meestal gebeurt.

Kortom, het nieuwe inburgeringssysteem, dat vanaf 1 juli 2021 operationeel zal zijn, belooft veel verbeteringen ten opzichte van het huidige. Het laat de nieuwkomers niet meer aan hun lot over vanuit een misplaatste neoliberale gedachte dat iedere burger zoveel mogelijk zijn eigen weg zou moeten vinden. Het biedt meer begeleiding aan hen die dit nodig hebben en zal degenen die op eigen kracht kunnen inburgeren daartoe de kans bieden. Ook hoeven statushouders hun inburgering niet meer zelf te bekostigen via een lening bij DUO.

Het leningenstelsel blijft nog wel bestaan voor gezinsmigranten, een onderscheid dat ook volgens de Raad van State in zijn advies over het wetsvoorstel niet altijd te rechtvaardigen is. Een probleem is voorts dat nieuwkomers die zich tot 1 juli volgend jaar melden nog onder de oude wet moeten inburgeren. Hierdoor zullen we nog zeker vier jaar met de uitwassen daarvan te maken hebben. Naar deze zaken zou de Kamer nog eens moeten kijken alvorens de nieuwe wet aan te nemen. ●

dK.Academie

voor **€29,95** p.m.

Maandelijks
opzegbaar

dK.Academie is de community van lezers van het crossmedia-platform de Kanttekening.

Als actieve members staan we maandelijks stil bij een actueel of relevant thema, zoals terrorisme, geld, modern China of de Nederlandse rechtsstaat. Het gekozen thema ondersteunen we met het volgende:

- Maandelijks een boek (Elementaire Deeltjes van Amsterdam University Press, waarover bijvoorbeeld Nederlands Dagblad recenseert: "beter dan Google en Wikipedia samen") ter waarde van €9,99 per titel.
- Toegang tot de luistercolleges van Home Academy ter waarde van €12,50 per maand.
- Abonnement op de zaterdagkrant of het maandblad van de Kanttekening (naar keuze maandelijks te switchen) inclusief digitale toegang ter waarde van €12,95
- Toegang tot maandelijkse meet-ups met boeiende sprekers en schrijvers, inclusief één introducé per keer.
- Interessante kortingen op culturele evenementen, films, theaters, musea, concerten, optredens en exposities.

Bovendien besteden we in de Kanttekening uitgebreid aandacht aan het thema van die maand. Je leest dan stukken van bekende en minder bekende schrijvers, allen experts in het desbetreffende vakgebied.

Word nu onderdeel van dK.Academie voor slechts €29,95 per maand.

In samenwerking met:

Amsterdam
University
Press